

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra historie

Jakub Grajchman
Osud básníka

Magisterská diplomová práce

Bc. Michal Jaroš

Vedúci práce: Mgr. Jana Opletová Ph.D.

Olomouc 2015

Prehlasujem, že som zadanú magisterskú diplomovú prácu spracoval samostatne na základe uvedených použitých prameňov a literatúry.

V Hybiach, dňa 17. augusta 2015

.....

Rád by som vyslovil úprimné poďakovanie všetkým, ktorí mi umožnili a uľahčili vznik predloženej magisterskej diplomovej práce. Ďakujem priateľom, rodine, známym a v neposlednom rade i pracovníkom štátnych a neštátnych inštitúcií, ktorí spoločne prejavili veľkú ústretivosť a ochotu, keď to bolo potrebné.

Obsah

Úvod.....	5
1. Rodina Grajchman	11
1.1. K etymológii rodového mena.....	11
1.2. Legenda o pôvode.....	14
1.3. V mestečku Hybe.....	18
2. Mladosť Jakuba Grajchmana.....	24
2.1. Detstvo.....	24
2.1.1. V rodných Hybiach.....	24
2.1.2. Do Kežmarku.....	30
2.2. Študentské roky.....	33
2.2.1. Gemer – Levoča – Prešov.....	33
2.2.2. Bratislava.....	40
2.2.3. Nemecko.....	46
2.3. Účasť v revolúcii v rokoch 1848–1849.....	51
3. Tri pohľady na život básnika.....	61
3.1. Osobnosť.....	61
3.1.1. Jakub Grajchman.....	61
3.1.2. Rodina a vzťahy v rodisku.....	69
3.2. Pracovná sféra.....	78
3.2.1. V službách štátu.....	78
3.2.2. Služobník cirkvi.....	83
3.3. V službe národa.....	85
3.3.1. K činnosti spolkovej a politickej.....	85
3.3.2. Básnik a dramatik.....	91
4. Epilóg	96
Záver.....	98
Príspevok k personálnej bibliografii.....	99
Pramene a literatúra.....	112
Zoznam použitých skratiek.....	130
Resumé.....	131
Obrazové prílohy.....	132

Úvod

Osobnosť Jakuba Grajchmana – básnika a dramatika slovenského literárneho romantizmu – si napriek takmer stodvadsiatim rokom, ktoré uplynuli od jeho smrti, hľadá svoje miesto v spoločnosti dodnes. Jeho meno je neodmysliteľne späté s príslušníkmi generácie národovcov, ktorá získala svoje pomenovanie podľa jednej z vedúcich osobností národného obrodenia, svojho učiteľa Ľudovíta Štúra. Táto osobnosť, ktorá sa od štyridsiatych rokov 19. storočia nemalou mierou rôznymi prostriedkami podieľala na rozvoji slovenského národno-emancipačného hnutia však dodnes vyvoláva mnohé otázky. Charakteristickým javom, ktorý sa okolo Jakuba Grajchmana rozprestiera, je rozpor a nesúlady, a to takmer po všetkých stránkach. Život a tvorba človeka, ktorému história, literárna a divadelná kritika ani po takom dlhom čase nevyčlenila stabilné miesto, nepochybne stoja za ďalšie bádanie vo svojich odboroch.

Prvý problém, ešte predtým, ako sa bádateľ začne vôbec osobnosťou zaoberať, vzniká už pri na prvý pohľad banálnej snahe „správne“ napísať jej priezvisko. Grajchman, Grajchmann, Graichman, Graichmann, Greichman a Greichmann zastupujú gramatické úpravy písania priezviska, ktoré sú dodnes živé a ich šíritelia sa v písomnej forme prikláňajú k jednej alebo druhej, podľa toho, ktorý z historických tvarov práve uznávajú. František Bizub vo svojej poslednej monografii nepochybne správne poukazuje na zásady vypracované Terminologickou komisiou Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v rokoch 1979–1982, podľa ktorých i priezvisko Graichman z etymologického hľadiska spadá pod neslovensky písané priezviská z obdobia pred rokom 1918, a tak sa upravuje podľa súčasnej slovenskej ortografie na Grajchman.¹ Pravidlá slovenského pravopisu, ako jedna zo štyroch základných kodifikačných príručiek slovenského jazyka odkazujú² na podobu obsiahnutú v Slovenskom biografickom slovníku,³ ktorej sa pridŕža i táto práca – Grajchman. No nie nezaujímavým je fakt, že sám Grajchman sa väčšiu časť života dôsledne pridŕžal pravopisnej varianty Graichman, ktorá je v tomto tvare u potomstva jeho brata zachovaná i v súčasnosti.

V predloženej práci sa citácie v poznámkach z prameňov pridŕžiavajú podoby priezviska zavedenej v archívoch inštitúcií, citácie v tlači uverejnenej poézie a drámy, ktorá je súčasťou príspevku k personálnej bibliografii sa v rámci lepšej orientácie v

¹ BIZUB, František: *Jakub Grajchman. Básnik a dramatik slovenského romantizmu*. Turany 2015, s. 8.

² *Pravidlá slovenského pravopisu*. Bratislava 2000, s. 42.

³ *Slovenský biografický slovník. II. zväzok. E–J*. Martin 1987, s. 214.

texte zjednocujú na formu Grajchman. Otáznym naďalej zostáva, či by nebolo vhodnejšie vrátiť sa k forme priezviska zavedenej spisovateľom, no to už by malo byť záležitosťou jazykovedcov, nie tejto práce.

Nesúlad okolo Jakuba Grajchmana so sebou prináša ďalšie nespočetné množstvo otázok – pôvodné rodinné priezvisko, pôvod rodiny zo strany otca, spôsob, akým sa dostala rodina zo Spiša do Liptova, dva dátumy narodenia, doba a miesto štúdií, angažovanosť v národnom hnutí, ne/predstúpenie pred cisára v národnej záležitosti, neobjasnené rodinné vzťahy, a to je len začiatok. Pri hľadaní výslednej koncepcie práce sa ukázalo byť nemožným pokúsiť sa zmazať všetky otázniky, ktoré v súvislosti s Jakubom Grajchmanom prichádzali do úvahy. V prvom rade bolo pri neočakávanom množstve nazbieraného pramenného materiálu nutné zostať pri sledovaní určitého cieľa – a na škodu čitateľa – takmer úplne vypustiť sledovanie formovania pohľadov na jeho básnickú a dramatickú tvorbu v očiach kritiky i verejnosti od jeho doby po súčasnosť, obmedziť sa tak na suché konštatovanie, že bola nimi prijímaná a hodnotená skutočne veľmi rozporuplne. Dostupné pramene v tejto súvislosti by vystačili na niekoľko rozsiahlych štúdií, ktoré by boli schopné prezentovať niekoľko veľmi protichodných pohľadov.

Cieľ diplomovej práce zostal zameraný na pokus o objasnenie niekoľkých najhlavnejších otázok zo života Jakuba Grajchmana, ktoré boli doteraz vykladané mylne alebo boli z väčšej časti opomínané – z oblasti pôvodu rodiny, štúdií, účasti na odovzdaní „marcového prosbopisu“ cisárovi Františkovi Jozefovi I. v roku 1849, životnej filozofii – a predovšetkým celé toto bádanie podoprieť konkrétnymi ukázkami z jeho vlastnej tvorby. Tá je po autobiografii síce najznámejším, ale vo svojej podstate i najopomínanejším prameňom k jeho životu. I doterajšie bádanie sa opieralo čiastočne o tvorbu – často podľa koncepcie načrtnutej práve v Grajchmanovej autobiografii, kde na niekoľkých miestach zmieňuje, čoho sa ktorá z básní týka – no málokedy ju presiahlo natoľko, aby poukázalo na ňu ako na dôležitý historický prameň, z ktorého je možné ešte čerpať. V súčasnej situácii, keď sa nachádza väčšina pramenného materiálu v rukopise, nie je situácia bádateľa v tejto oblasti pochopiteľne jednoduchá, nakoľko je problematické sa v sčasti poškrtanej a poprepisovanej tvorbe zorientovať.

Snahou tejto práce je i prostredníctvom početných citácií poukázať na využitie poézie a drámy v histórii – samozrejme pri rozumnom zaobchádzaní – ako užitočného historického prameňa, na ktorý sa niekedy neprávom zabúda. Nakoniec, upozorňuje naň i sám Grajchman, keď píše:

„Kto chce o mojom živote
vedieť, jak je sporiadaný,
ten nech číta moje básne,
tam ho nájde opísaný. –“⁴

S poslaním práce súvisí i jej názov. Ten – inšpirovaný rovnomennou staršou seminárnou prácou autora, ktorá sa zameriavala na podrobnejší rozbor prameňa známeho pod názvom „*Životopis Jakuba Graichmana*“ z Grajchmanovej pozostalosti – má však v tomto prípade v čitateľovi nielen evokovať život človeka, ktorý sa počas celého života potýkal s nepríjemnosťami, bol prenasledovaný, umrel zabudnutý a zaznaný, aby bol po smrti vzkriesený a oslávený, no upozorniť i na aspekt básnictva a poézie v jeho živote.

Pramenný materiál k životu a dielu štúrovského básnika a dramatika Jakuba Grajchmana je pomerne bohatý. Je reprezentovaný predovšetkým jeho pozostalosťou uloženou v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine, ktorá predstavuje torzo jeho básnickej a dramatickej tvorby, korešpondencie a dokumentov súkromného charakteru. Z hľadiska ucelených životopisných údajov predstavuje najvýznamnejší prameň fondu už zmieňovaný „*Životopis Jakuba Graichmana*“. Jedná sa o 14 strán rukou písaného textu na papieri niečo presahujúcom rozmer A4. Napriek podpisu M. Javorin, z textu vysvitá, že jeho autorom je samotný Jakub Grajchman. Pôvodný text možno na základe rôznych príriskov, škrtnaní a doplnkov datovať do prelomu šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 19. storočia, konkrétne do rozmedzia rokov 1867–1871. Nie je isté, dokedy životopis autor dopĺňal, no neuvádza v ňom napríklad ani svoje ukončenie pôsobenia notára začiatkom osemdesiatych rokov.⁵

Ďalšie zaujímavé pramene bolo počas bádania možné objaviť v inštitúciách štátnych archívov – v Bytči k pracovnej sfére, v pobočke v Liptovskom Mikuláši pramene k životu v rodnom mestečku, v Levoči, v Prešove – a tiež v knižniciach evanjelických lýceí v Kežmarku a v Bratislave – pramene ku školstvu. Do štátnych archívov tiež spadajú matričné záznamy. Múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši opatruje rukopis knihy *Liptov slovom a perom* od Ruda Brtáňa, ktorý bude ešte zmienený nižšie. Zo súkromného archívu pochádza spis ktorý pochádza z proveniencie hybského evanjelického farára Miloslava Slávika pôsobiaceho v Hybiach od roku

⁴ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 13.

⁵ Tamtiež, 14 s.

1937.⁶ Na prelome 30. a 40. rokov zrejme zorganizoval medzi svojimi žiakmi – alebo konfirmandmi – domácu úlohu, podľa ktorej mali deti vypovedať žijúcich pamätníkov v otázke života Jakuba Graichmana a revolučných udalostí rokov 1848–1849. Písomné výpovede predstavujú síce miestami dosť povrchný a zavádzajúci, ale v celkovom kontexte skutočne neoceniteľný prameň. V texte sa s ním preto zachádza pokiaľ možno nanajvýš opatrne.

O prvých životopisných článkoch a štúdiách bude v texte pomerne podrobne pojednané na inom mieste v súvislosti Graichmanovými štúdiami v Nemecku. Na tomto mieste práce bude preto najvhodnejšie začať štúdiami literárneho historika Ruda Brtáňa. O jeho vzťahu k Jakubovi Graichmanovi najlepšie vypovedajú verše, ktoré budú sprievodným javom i nasledujúcich kapitol diplomovej práce, tentoraz z pera zmieneného evanjelického kňaza Miloslava Slávika:

„Otázka prekérna trápi ma znov a

znov:

Je Graichman Brtáňov, či Brtáň

Graichmanov?

U oboch Hybe i v povestnôm

Peňažnom;

pod Ziertom⁷ rozložným väzia v ňôm. –“⁸

Dolinku Peňažnô – alebo tiež Peňažné – ospieval Jakub Graichman v básni *Zalúbená*.⁹ Z Peňažného vyviera potôčik, ktorý nesie oficiálny názov *Brtáňov potok*, a to by mohla byť spojitosť naznačená v básni.¹⁰ Rudo Brtáň vo svojich štúdiách¹¹ čerpal bohaté skúsenosti nielen z vedomostí načerpaných pri dlhoročnej práci na poli literárnej histórie, ale ako bude ešte prízvukované, i z orálnej histórie v domácom hybskom prostredí. Vo svojom bádani v súvislostiach v mnohom ohľade ďaleko predčil všetky ostatné štúdie na desaťročia dopredu, no dosiaľ zverejnené¹² práce ponúkajú dostatok

⁶ KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: *Oppidum Hybbe*. Liptovský Svätý Mikuláš 1942, s. 92.

⁷ Ziert – chotárny názov hraničného kopca medzi Hybami a obcou Výhodná.

⁸ SLÁVIK, Miloslav: *Dr. Rudolf Brtáň, literárny vedec*. Národný americko-slovenský kalendár. Pittsburgh, Pa. 1986, s. 111.

⁹ GRAJCHMAN, Jakub: *Básnické spisy Jakuba Graichmana. Sväzok I*. Ružomberok 1890, s. 199–200.

¹⁰ Pripúšťa sa iné vysvetlenie.

¹¹ Zo všetkých jeho štúdií je potrebné zmieniť predovšetkým dve: MJK, LM, K 170, sign. L 828, *BRTÁŇ, Rudo: Liptov slovom a perom (nepublikovaná práca o osobnostiach Liptova), stroj., 1967, s. 142*; *BRTÁŇ, Rudo: Z kultúrnej a literárnej minulosti Hyb*. In: MRLIAN, Ondrej a kol.: *Hybe včera a dnes. Na pamiatku sedemstého výročia založenia mesta*. Banská Bystrica 1967, s. 200–201.

¹² V zatiaľ nesprístupnenej pozostalosti Ruda Brtáňa sa v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine sa nachádza doteraz verejnosti i bádateľom neznáme dielo s názvom Jakub Graichman, ktoré by mohlo byť v budúcnosti veľkým prekvapením.

priestoru na doplnenie a drobné opravy v jeho zisteniach. Za jedinou doteraz vydanou monografiou s názvom *Jakub Grajchman. Básnik a dramatik slovenského romantizmu*, ktorá vyšla koncom decembra 2014 stojí regionálny historik František Bizub. Monografia s príťažlivým obalom i celkovou grafikou knihy je vcelku pekným zosumarizovaním predovšetkým zo životopisu známych faktov a napriek drobným faktografickým chybám¹³ sa ukazuje byť vhodným prvým kontaktom s históriou života Jakuba Grajchmana. Okrem zmienených dvoch autorov sa básnikom a dramatikom zaoberalo niekoľko drobných príležitostných článkov zväčša reprodukujúcich známe fakty. Autobiografia Jakuba Grajchmana vyšla v manželkou upravenej podobe v roku 1922 v *Slovenských pohľadoch* a jej prínosom je stručné zhrnutie posledných rokov života básnika, čo článok stavia do polohy autobiografického prameňa.¹⁴ Podobne i kapitola knihy Bela Kleina-Tesnorskalského (1942), ktorý mu v nej venoval jednu kapitolu, má svoj osobitý prínos. Autor čiastočne zažil jeho samého, ale pohyboval sa i v prostredí, v ktorom sa o ňom rozprávalo.¹⁵ To sú najzásadnejšie publikácie k životu a dielu Jakuba Grajchmana, ktoré je potrebné zmieniť. Potom nasleduje ešte v rôznej miere v štúdiách zastúpený záujem o tvorbu – najmä drámu – Jakuba Grajchmana, a to predovšetkým od autorov Zoltána Rampáka, Petra Čavojského a najnovšie i Petra Čahoja.

Koncepcia práce zahŕňa 5 hlavných bodov. Prvý bod sa v troch častiach zaoberá pôvodom rodu a rodiny hybských Grajchmanovcov a ich príchodu do mestečka. Druhý sa už týka samotného Jakuba Grajchmana a chronologicky rozoberá je mladosť – od detstva cez štúdiá až do konca revolúcie 1848–1849, ktorá zavŕšila jeho dospievanie a bola takýmto spôsobom vyňatá z tematických kapitol. Tretia časť sa tematicky pozerá na jeho osobnosť z troch rôznych pohľadov s podkapitolami – ako na človeka s určitou životnou filozofiou, štátneho zamestnanca a služobníka cirkvi, a nakoniec mapuje jeho národnú aktivitu, do ktorej bola po dôkladnom zvážení v súlade s vlastným presvedčením Jakuba Grajchmana zaradená i jeho tvorba. Štvrtý bod predstavuje krátky príspevok k personálnej bibliografii stručne mapujúci aspoň jeho uverejnenú samostatnú knižnú tvorbu, potom drobné články a básne vyšlé za jeho života. Záverečná kapitola predstavuje epilóg – stručné zhrnutie posledných rokov života a zachytenie v pamäti národa. Záver dotvárajú obrazové prílohy pozostávajúce z historických i súčasných

¹³ Na niektoré z nich je v texte diplomovej práce upozornené priamo, iné z neho priamo vysvitajú. Porovnaj s: BIZUB, F.: *cit. dielo*.

¹⁴ GRAICHMANOVÁ, Izabela: *Jakub Graichman. (Na 100-ročnú pamiatku narodenia.)*. Slovenské pohľady, roč. 38, 1922, s. 438–439.

¹⁵ KLEIN-TESNOSKALSKÝ, B.: *cit. dielo*, s. 151–170.

záberov a rukopisných ukážok Grajchmanovej tvorby.

Citácie pochádzajúce z rukopisných prameňov sú v práci podrobené transkripcii s prihliadnutím k pôvodnému pravopisu. Pre jeho nejednotnosť sú automaticky v súlade so súčasnou pravopisnou normou dopĺňané mäkkene, dĺžne a čiarky, správne umiestnené ypsilony a mäkké i, upravované veľké a malé písmená. Zachovávané sú niektoré historické tvary, citácie z tlačených prameňov si zachovávajú pôvodný pravopis v plnej miere, v prípade básní veľké písmená na začiatku riadku zmenené na malé.

1. Rodina Grajchman

1.1. K etymológii rodového mena

„ V jednom roku sme sa narodili,
z jedného pochádzame kmeňa,
oba sme sa básnictva chopili,
oba máme neslovenské mená.“

(J. Grajchman: *Petôfimu*¹⁶)

Priezvisko Grajchman vo všetkých svojich známych pravopisných variantoch patrilo v minulosti k tým rodovým menám, ktoré sa na území dnešného Slovenska nevyskytovali príliš často. Najpočetnejšie zastúpenie dosiahlo práve v priebehu „dlhého 19. storočia“, do ktorého spadá i narodenie jeho najvýznamnejšieho predstaviteľa, o ktorom pojednáva predkladaná práca – básnika a dramatika Jakuba Grajchmana.

Z etymologického hľadiska je zaujímavé všimnúť si, že autori biografických štúdií a príležitostných článkov o živote upozorňujú vo svojich príspevkoch predovšetkým na tvar mena Kreuchmann.¹⁷ Ten je vo väčšine prípadov odvodený zrejme od podoby Kreuchman, v akej je v hybskej evanjelickej cirkevnej matrike pri Jakobovom narodení zapísaný jeho otec¹⁸. Z pochopiteľných príčin sa preto niekedy zvykne zjednodušene uvádzať ako pôvodné priezvisko rodiny, aj keď celý prípad je zrejme o čosi zložitejší, než sa na prvý pohľad môže javiť. Exemplárnym príkladom je zápis v sobášnej matrike zo svadby Jakobových rodičov z 13. augusta 1816, kde je ženích zapísaný ako Johannes Greichman¹⁹, pri prvom dieťati o rok neskôr už Kreichman²⁰. V úvahách nad správnym tvarom by bolo možné s príkladmi pokračovať ešte ďalej, nebyť okolnosti, že otec ženicha v zmienenom zápise sobášnej matriky nie je

¹⁶ GRAJCHMAN, J.: *Petôfimu*. In: CHMEL, Rudolf: Literárne vzťahy slovensko-maďarské. Dokumenty z 19. a zo začiatku 20. storočia. Martin 1973, s. 363.

¹⁷ Rudo Brtáň na to upozorňuje pravidelne, pozri napr.: MJK, LM, *cit. dokument*, s. 142; BRTÁŇ, R.: *Krivda Jakobovi Grajchmanovi*. Matičné čítanie, roč. 5, č. 15; BRTÁŇ, R.: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 201; z ďalších autorov napr.: *Jakub Graichman*, bez vyd. údajov – kópia dostup. v študovni Národného biografického ústavu v Slovenskej národnej knižnici v Martine; BIZUB, F.: *cit. dielo*, s. 8. PRAŽÁK, Albert: *Jakub Graichman*. Čas, č. 174, ranné vyd., 28. 7. 1922, s. 2.

¹⁸ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pokrstených a narodených (1812–1866)*, s. 52.

¹⁹ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika sobášených (1815–1861)*, s. 2.

²⁰ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pokrstených a narodených (1812–1866)*, s. 23.

nositeľom priezviska Kreuchman, Kreichman, či Greichman, ale Greš²¹ (Gresch²²). Nie nezaujímavé je ale zistenie Ruda Brtáňa, ktorý sa ako rodák z Hýb v kontakte s domácim prostredím oboznámil s rodinnou tradíciou (teda nie len cirkevnou matrikou!), podľa ktorej by sa mali korene rodového mena hybských Grajchmanovcov hľadať v podobe priezvisk Kreuchmann, či Grätzmann²³.

O historickom rodovom mene Greš bude pojednané v súvislosti s rodinou nižšie. Na tomto mieste je však vhodné ešte poukázať na možnú etymológiu pôvodného tvaru. Jednou z možností je zamerať sa na Kreuch-, ktoré by mohlo poukazovať na iné slovo – Kreutz- (Kreuz-)²⁴, vo význame krížový. Ďalšia z možností výkladu, ktorá vychádza z podoby Greichmann síce zatiaľ nenašla v historickej verejnosti odozvu, ale je potrebné sa o nej zmieniť nielen z toho dôvodu, že je ojedinelá, no predovšetkým preto, že nepochádza zo súčasnosti. Jej protagonista v nej predkladá doslovný preklad nemeckojazyčného priezviska Greichmann do slovenčiny ako Grécky²⁵, čo by poukazovalo na skomolený základ slova „Griech-“ a na základe tohto kľúča by sa tak mohlo preložiť ešte i ako „grécky muž“.

Ako bolo už ukázané, doteraz vyslovené výklady a teórie o pôvode a vzniku priezviska Grajchman sa okrem tej poslednej vo svojej podstate navzájom podobajú, a sú prirodzene závislé naozaj len od stupňa bádania, ku ktorému dospeli jednotliví bádatelia. Ak sa od seba odlišujú, tak naozaj len v detailoch. Jedno majú však spoločné naozaj bez rozdielu. Čitateľovi podávajú obraz spišského Nemca, ktorý prišiel do liptovských Hýb a zmenil si priezvisko, čím oprávnene navodzujú predstavu o vzniku nového rodového mena doslova *ad hoc*. Historický výskyt priezviska Grajchman na

²¹ Na pôvodné priezvisko, aj keď ho zmätene priraduje Jakubovej matke, upozorňuje v jubilejnom článku ako prvý Albert Pražák: PRAŽÁK, A.: *Jakub Graichman*. Čas, č. 174, ranné vyd., 28. 7. 1922, s. 2; v písomnej úlohe zaznamenávajúcej spomienky pamätníkov na Jakuba Grajchmana naň začiatkom 40. rokov upozorňujú žiaci Ján Pastucha a v samostatných výstupoch i bratia Stančekovci: SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, PASTUCHA, J[án]: *Jakub Grajchman*; Tamtiež, STANČEK, Daniel: *Jakub Graichman*; Tamtiež, STANČEK, Ondrej: *Jakub Grajchman*. Zhodne uvádzajú, že Grajchmanovci mali pôvodné priezvisko Greš a ponechali si z neho len začiatkové písmeno G. Nakoľko zdroj bratia Stančekovci vo svojich prácach neuvádzajú, nie je možné s istotou určiť, či prevzali informáciu z rovnakého prameňa (pamätníka).

²² MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika sobášených (1815–1861)*, s. 2.

²³ MJK, LM, cit. dokument, s. 142; BRTÁŇ, R.: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 200–201.

²⁴ Ide o bádateľmi najčastejšie prezentovanú formu etymologického výkladu.

²⁵ PETROVECKÝ: *Maďarčenie priezvisk*. Pešťbudínske vedomosti, č. 89, 6. 11. 1869, s. 1. Autor článku ohnivo horlí proti pomadžarovaniu slovenských priezvisk a vyzdvihuje fakt, že napriek tomu, že i Slováci sú hrdí na svoju slovenskosť, nikdy nežiadali od nich poslovenčovanie mien, tak ako Maďari žiadajú od Slovákov. Bez váhania vymenováva slovenské preklady inojazyčných priezvisk: „...ale ešte nikdy neharagirovali sme preto našich Gottschaarov, Greichmannov, Országhov, Dohnányich, Alsterov, Mehlfärberov, Riesnerov, Gutwillov, aby si počestné mená svojich otcov popremieňali na Svätoplukov, Gräckych, Krajinských, Dohnanských, Strakov, Múkobarvenikov, Obrovských, Dobrorádov, atď., lebo ctíme si jich a nehaňbíme sa za nich...“.

Slovensku ešte nebol zmapovaný, no napriek tomu je vhodné naň stručne upozorniť aspoň v dvoch prípadoch.

Že Grajchmanovci žili na Slovensku ešte pred zmenou priezviska Jána Greša, potvrdzujú i zápisy vyskytujúce sa v evanjelických a. v. banskobystrických matrikách od poslednej tretiny 18. storočia²⁶. Príslušníci tohto rodu sú uvádzaní v tvaroch blízkych nemeckému pravopisu Greichman i Greichmann²⁷. Pre výskum hybských Grajchmanovcov sa však javí byť dôležitejším ďalší z faktov, na ktoré doteraz nebolo v literatúre upozornené. Ak si Ján Greš zmenil priezvisko na Grajchman, aby po sebe ako prisťahovalec zahladil stopy – o čom bude ešte pojednané nižšie – aký dôvod mali na zmenu priezviska členovia rodu, ktorí svoje rodisko na Spiši neopustili? Pôsobí to na prvý pohľad natoľko nezvyčajne, že sa ponúka až konšpiračná otázka, či nie je nakoniec práve toto akýmsi návratom k menu, ktorého sa museli vzdať ich predkovia. Ešte

²⁶ Zakladateľom banskobystrickej vetvy rodu je zrejme tunajší mešťan a mäsiar Martin Greichmann, možno pôvodom zo Zvolena (pozri čl.: BÁNIK, Juraj: *Slobodné a kráľovské mesto Zvolen (Opis historicko-topografický)*. Národný kalendár, na obyčajný, 365 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1867. Banská Bystrica 1866, s. 181.), ktorý mal sobáš v Banskej Bystrici 26. februára 1778 (vid': MV SR, ŠA BB, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Banskej Bystrici, *Matrika sobášených (1774–1794)*, s. 396. Rod sa neskôr rozvetvuje (pozri: MV SR, ŠA BB, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Banskej Bystrici, *Matrika pokrstených a narodených (1774–1794)*, Tamtiež, *Matrika pokrstených a narodených (1795–1816)*, Tamtiež, *Matrika pokrstených a narodených (1816–1842)*).

²⁷ Z príslušníkov rodu: Johann Samuel Greichmann (1810–1839) – študent Banskej akadémie v Banskej Štiavnici, neskôr koncipista-praktikant pri c. k. Dvorskej komore pre mincovníctvo a baníctvo vo Viedni (pozri: MV SR, ŠA BB, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Banskej Bystrici, *Matrika pokrstených a narodených (1795–1816)*, s. 316; *Gedenkbuch zur hundertjährigen Gründung der königl. ungarischen Berg- und Forstakademie in Schemnitz 1770–1870. Schemnitz 1871*, s. 166; *Verstorbene zu Wien. Oesterreichisch-Kaiserliche privilegierte Wiener Zeitung*, č. 77, 4. 4. 1839, s. 484.). Daniel Greichmann (1812–1832) – brat Johanna Samuela, poslucháč chirurgie na vysokej škole vo Viedni, zomrel ešte počas štúdií na suchoty (pozri: MV SR, ŠA BB, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Banskej Bystrici, *Matrika pokrstených a narodených (1795–1816)*, s. 358 ; *Verstorbene zu Wien. Oesterreichisch-Kaiserliche privilegierte Wiener Zeitung*, č. 295, 24. 12. 1832, s. 1191.), Eduard Greichmann (1833–1899) – bratranec horeuvedených, známejší pod menom Ede, obchodník, spoločník firmy „Greichmann a Müller“, neskôr pokladník nižšieho gymnázia v Miškovci a dlhoročný pokladník Miškoveckej sporiteľne (Miskolci Takarékegylet), prispieval na rôzne finančné zbierky, angažovaný v evanjelickej cirkvi (pozri: MV SR, ŠA BB, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Banskej Bystrici, *Matrika pokrstených a narodených (1817–1842)*, s. 160; *Oznámenie o úmrtí Edeho Greichmanna, rodina, 1899*. Dostupné z: <<http://bazleveltar.hu/download.php?view.3353>> [cit. 30. 7. 2015]; *Oznámenie o úmrtí Edeho Greichmanna, Miskolci Takarékegylet, 1899*. Dostupné z: <<http://bazleveltar.hu/download.php?view.3355>> [cit. 30. 7. 2015]; *A magyarhoni ág. hitv. evangélikusok négy egyházkerületének egyetemes névtára 1885. évbén. Budapest 1885*, s. 171; *Adakozás. A pesti országos prot. árvaház építésére. Protestáns egyházi és iskolai lap*, roč. 12, 1869, č. 3, s. 96.; *Adakozások Pákh Albert siremlékére. Vasárnapi Ujság*, roč. 14, 1867, s. 277; *Jan Becher. Továrna na lihoviny. Nový Pražský Kalendář pro město i venkov na obyčajný, 365 dní majúci rok po Kristově narození 1878. Praha*, s. 167; *Gewerbeanmeldungen. Kaschauer Zeitung*, č. 9, 21. 1. 1875, s. 3; *Gewerbeanmeldungen. Kaschauer Zeitung*, č. 50, 27. 4. 1875, s. 2; *Local-Veränderung. Kaschauer Zeitung*, č. 115, 3. 10. 1876, s. 4; ZELEŇKA, Pál: *Emléklapok a Miskolci ág. hitv. ev. anyaszentegyház évszázados életkönyvéből*. Miskolcz 1883, s. 116, 188, 203, 219, 231, 232.). Všetci zmienení boli vnukmi Martina Greichmanna.

zaujímavejšie je, že k tejto zmene dochádza postupne²⁸, a to až celých dvadsať rokov po tom, čo sa tvar Greichman prvýkrát vyskytol v evanjelickej sobášnej matrike v Hybiach.

Priezviská rodiny Grešovcov v spišskej Lučivnej prechádzajú od konca 30. rokov 19. storočia premenou, ktorá prebiehala ešte celé nasledujúce desaťročie. I rodne mená vydatých žien z rodiny Greš sa koncom štyridsiatych rokov vo veľkej väčšine zachovaných matričných záznamov v matrike uvádzajú už ako Greichman, či Greichmann²⁹. Je to jav, ktorý možno aktívne nezasahuje do života Grajchmanovcov v Hybiach, ale zároveň na ktorý je potrebné upozorniť z hľadiska ďalšieho výskumu a pátraní po pôvode tohto pomerne zriedkavého priezviska na území dnešného Slovenska.

1.2. Legenda o pôvode

*„Teraz ja budem rozprávať,
až ti budú vlasy dupkom stávať.
Tie tvoje rozprávky všetky,
to sú iba také pletky.*

*Tedy ticho, mňa počúvať máš,
nerad cigánim, ako ma znáš.
Ale najprv napime sa,
štrngnime si, potúžme sa!“*

(J. Grajchman: Prepustenci³⁰)

Tradované príbehy, najrôznejšie historiky o pôvode predkov, boli vo viacerých rodinách od nepamäti neodmysliteľnou integrálnou súčasťou rodinných tradícií. Na rôznej úrovni sa vyskytovali u všetkých spoločenských vrstiev v mestách i na vidieku. Predstavovali akúsi prirodzenú súčasť identity jednotlivca ako člena rodiny a niekedy dokonca odrážali jeho sociálne postavenie v spoločnosti. V tomto prípade sa pozornosť však nesústreďuje na najvyššie vrstvy, kde sa o nich pojednáva zvyčajne v o niečo odlišnejších súvislostiach, ale smeruje k stredným a nižšie postaveným vrstvám obyvateľstva. Jedná sa u nich často o len stručné vyjadrenia k pôvodu predkov, ktoré sa dochovali ústnym podaním. Ich pravdivostná hodnota môže byť rôzna, no často sú tieto tvrdenia postavené práve na reálnych základoch. Informácie z okruhu histórie rodiny,

²⁸ Prvýkrát sa objavuje v úmrtnej matrike v zápise z 1. augusta 1837 o pohrebe malého Alexandra, syna Michaela Greichmanna a Zuzany, rodenej Dirnerovej (viď: MV SR, ŠA LE, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Batizovciach, *Matrika pochovaných a zomrelých (1822–1872)*, s. 66 (524).).

²⁹ MV SR, ŠA LE, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Batizovciach, *Matrika pokrstených a narodených (1822–1872)*; Tamtiež, *Matrika sobášených (1822–1872)*; Tamtiež, *Matrika pochovaných a zomrelých (1822–1872)*.

³⁰ GRAJCHMAN, J.: *Básnické spisy Jakuba Graichmana. Sväzok I.* Ružomberok 1890, s. 290.

ktoré sa šírili ústnou formou z generácie na generáciu, sa postupom času z rôznych príčin niekedy obohacovali o nové prvky, či naopak, z nich niektoré časti vypadávali, čo malo za následok ich prirodzenú deformáciu a zároveň tak prispievali k formovaniu rodinnej tradície.

Rodinná tradícia o pôvode a príchode rodiny Grajchmanovcov (Grešovcov) do Hýb v súčasnosti už nemá autentického sprostredkovateľa, ktorý by ju na základe vlastnej skúsenosti šírila a odovzdával ďalej. V spomienkach časti miestneho obyvateľstva tu s určitosťou žila ešte niekedy začiatkom štyridsiatych rokov minulého storočia³¹, no v priebehu niekoľkých nasledujúcich desaťročí sa z kolektívnej pamäte obce vytratila úplne. Ako jedna z mála však napriek tomu nezanikla a ostala zachovaná aspoň v písomnej podobe.

Najobsiahlejšie z interpretácii rodinnej tradície hybských Grajchmanovcov podáva čitateľskej verejnosti Rudo Brtáň. Ich súčasťou je nielen už vyššie rozobratá teória o pôvodnej podobe priezviska Grätzmann, či Kreuchmann, ale aj ďalšia ojedinelá a pre budúce bádanie iste i nesmierne zaujímavá zmienka týkajúca sa pôvodu. Upozorňuje na to, že predkovia Jakuba Grajchmana údajne pochádzali zo Spišskej Belej.³² Na čom sa už zhodujú všetky doteraz známe varianty príbehu je tvrdenie, že do mestečka Hybe boli privezení tajne, ukrytí v drevenom súdke – bočke – na voze. Otáznym však stále i naďalej zostáva, kto do mestečka prišiel a z akého dôvodu. Na tomto mieste sa tradícia triešti do dvoch línií. Jedna udáva príchod Jakubovho starého otca³³ a ako dôvod odchodu udáva náboženské dôvody, prenasledovanie pre vieru.³⁴ Druhá nekonkretizuje, kto do mestečka prichádza, a zastáva názor, že dôvodom úteku zo Spiša bolo vymanenie sa spod poddanského jarma, panských robôt.³⁵ Je zjavné, že napriek viditeľným odlišnostiam v jednotlivých interpretáciách rodinnej tradície, za opustením starého domova v oboch prípadoch stojí ako hlavný dôvod cesta za slobodnejším životom. Na tomto mieste je potrebné rodinnú tradíciu opustiť a vydať sa cestami prameňov.

³¹ SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakobovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, PASTUCHA, J[án]: *Jakub Grajchman*; Tamtiež, STANČEK, Daniel: *Jakub Graichman*; Tamtiež, STANČEK, Ondrej: *Jakub Grajchman*; Tamtiež, VOZISOVÁ, [Emília]: „*Jakub Graichman sa narodil...*“ .

³² MJK, LM, *cit. dokument*, s. 142; BRTÁŇ, R.: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 200–201.

³³ Táto časť je, ako sa ukáže ďalej, zrejme mylná. Zmieňuje ju Rudo Brtáň (pozri: MJK, LM, *cit. dokument*, s. 142 .)

³⁴ MJK, LM, K 170, *cit. dokument*, s. 142; BRTÁŇ, R.: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 200–201.

³⁵ SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakobovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, PASTUCHA, J[án]: *Jakub Grajchman*; Tamtiež, STANČEK, Daniel: *Jakub Graichman*; Tamtiež, STANČEK, Ondrej: *Jakub Grajchman*; Tamtiež, VOZISOVÁ, [Emília]: „*Jakub Graichman sa narodil...*“ .

Jakubov starý otec bol Matej Greš³⁶, v roku 1784 v matričných záznamoch mestečka Veľká³⁷ doložený ako hostinský a vdovec po Žofii (Sofii) Nemcovej z Lučivnej.³⁸ Vo Veľkej nepatrilo medzi miestnych mešťanov a jeho väzby na toto mestečko by mohli tak vyplývať zo zamestnania. Je tak možné, že v ňom prevádzkoval svoju živnosť hostinského³⁹. Túto domnienku nepriamo podporuje okolnosť, že Veľká sa stala nielen miestom pohrebu jeho prvej manželky, no následne zároveň i miestom krstu ďalšieho dieťaťa – Jakubovho otca Jána – v decembri roku 1785⁴⁰. Toho mal Matej už s mladučkou Máriou Rišovou⁴¹ (Rissa, Rischa)⁴², s ktorou sa zosobášil krátko po smrti Žofie. Sobáš sa uskutočnil ešte v tom istom roku (1784) v Lučivnej,⁴³ kde žili i ďalší príslušníci rodu Greš.⁴⁴

Pri konfrontácii časti rodinnej tradície v podaní Ruda Brtáňa s prameňmi sa ukazuje byť rozprávanie o príchode Jakubovho starého otca do Hýb nedôveryhodným.

³⁶ V hybskej sobášnej matrike pri zápise zo svadby Jakubovho otca je nesprávne uvedené Ján (pozri: MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika sobášených (1815–1861)*, s. 2.). Podľa viacerých indícií, túto chybnú informáciu zrejme práve zo zdroja: SA Tadeáša Graichmana, Praha, *Rodokmeň rodiny Graichman, rkp, s. d.* preberá do rodokmeňa vo svojej publikácii i František Bizub (pozri: BIZUB, F.: *cit. dielo*, s. 50.).

³⁷ V súčasnosti je bývalé mestečko Veľká mestskou časťou Popradu.

³⁸ Štátny archív Levoča, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti vo Veľkej, *Matrika pochovaných a zomrelých (1783–1834)*, s. 5. Záznam neobsahuje priezvisko matky, ktoré je ale uvádzané pri krste detí (pozri: MV SR, ŠA LE, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Rímskokatolíckej a. v. farnosti v Lučivnej, *Matrika pokrstených a narodených (1762–1789)*, s. 7, 15.).

³⁹ Ako vyplýva zo zachovaných úradných záznamov (pozri: ŠA LE, pobočka Poprad, fond: Mestečko Veľká (1693–1889), inv. č. 3, „*Haus und Feld – Protocollum*“ (1737–1778); Tamtiež, inv. č. 11, *Súpis „Zins“ platiacich (1783)*), Matej Greš v období pred r. 1784 v mestečku Veľká síce nebol vlastníkom nehnuteľnosti platiacim dane, to ho však nevyklučuje z okruhu možných prenajímateľov.

⁴⁰ MV SR, ŠA LE, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti vo Veľkej, *Matrika pokrstených a narodených (1783–1834)*, s. 12.

⁴¹ MV SR, ŠA LE, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Batizovciach, *Matrika pokrstených a narodených (1745–1791)*, s. 153. Medzi Matejom a Máriou bol vekový rozdiel o niečo viac než 30 rokov, čo v tej dobe nebolo príliš zriedkavým javom. Podobne krátky časový odstup medzi smrťou prvej manželky a sobášom s Máriou možno považovať za prirodzené riešenie, ku ktorému sa v tom čase niektoré vdovy a vdovci z praktických príčin prikláňali, aby zabezpečili fungovanie domácnosti, obhospodarovanie a výchovu malých detí. V niektorých prípadoch šlo dokonca o nevyhnutnosť.

⁴² V hybskej matrike zo sobáša Jakubovho otca sa objavuje i ďalší tvar „Rissak“ (pozri: MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika sobášených (1815–1861)*, s. 2.), ktorý sa opäť objavuje v prameni: SA Tadeáša Graichmana, Praha, *Rodokmeň rodiny Graichman, rkp, s. d.* i v rodokmeni v publikácii i Františka Bizuba (pozri: BIZUB, F.: *cit. dielo*, s. 50.).

⁴³ Matričný zápis v tomto prípade na prvý pohľad poukazuje na úplne iný pár: „*Die II. Oct[obris] Est Copulatus providus Viduus Martinus Gress, cum honesta Virgine Maria Rissa.*“ s pripojenou identifikačnou poznámkou „*Martinus Gress Veličensis.*“ (pozri: MV SR, ŠA LE, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Batizovciach, *Matrika sobášených (1745–1791)*, s. 271 (274)). Nakoľko meno manželky sa zhoduje so skutočnosťou, podobne i predpokladaný dátum sobáša vzhľadom k narodeniu Jakubovho otca Jána, neostáva iné, než konštatovať, že zápis je chybný a miesto mena *Martinus* by sa na jeho mieste mal nachádzať *Mathias*, Veličnú na Orave (okr. Dolný Kubín) by mala v zápise nahradiť Lučivná (*Lučiviensis*).

⁴⁴ Pozri napr. v už zmienených matrikách farnosti Batizovce i Lučivná.

Rodina Mateja Greša sa s určitosťou nachádzala v Lučivnej ešte v roku 1802.⁴⁵ Nie je veľmi pravdepodobné, že by sa v tom čase už 75-ročný stavec vydal v určite nanajvýš nepohodlných podmienkach, ukrytý v drevenom súdku, na dobrodružnú cestu zo Spiša do Liptova, navyše s čerstvo narodeným potomkom. Ak by však predsa len po roku 1802 odišiel s rodinou z Lučivnej do Hýb, rovnako nepravdepodobnou, ak nie ešte absurdnejšou sa javí byť myšlienka, že by ho po smrti previezli z Liptova naspäť do Spiša, aby mu tam vystrojili dôstojný pohreb a vrátili sa do Hýb. Ak matričné záznamy neklamú, starý otec básnika a dramatika Jakuba Grajchmana Matej Greš zomrel vo veku 85 rokov a bol pochovaný miestnym kňazom v Lučivnej dňa 9. septembra 1812⁴⁶.

Do Hýb tak pravdepodobne medzi rokmi 1812 – 1816⁴⁷ s určitosťou spolu so synom Jánom za lepším životom prišla ešte vdova po Matejovi Grešovi Mária, rodená Rišová. Či prišiel s nimi ešte niekto z rodiny a z akých dôvodov, či prišli do Hýb, ako sa tvrdilo, tajne v súdku a utekali zo svojho rodiska aj pred niečím iným ako len pred biedou, či mali naozaj korene v Spišskej Belej, to už v tejto práci zostáva tajomstvom rodinnej tradície⁴⁸.

1.3. V mestečku Hybe

⁴⁵ Narodenie syna Andreja (pozri: MV SR, ŠA LE, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Batizovciach, *Matrika pokrstených a narodených (1792–1821)*, s. 56.

⁴⁶ MV SR, ŠA LE, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Batizovciach, *Matrika pochovaných a zomrelých (1792–1821)*.

⁴⁷ Vyslovená teória prirodzene vychádza z predpokladu, že do smrti otca žila rodina Grešovcov pohromade a z roku sobáša Jakubovho otca Jána. Je možné, že na základe prípadných novoobjavených prameňov bude musieť byť v budúcnosti prehodnotená a opravená. Napríklad v súpise duší evanjelickej cirkvi a. v. v Hybiach z rokov 1813–1814 sa meno Jána Greša/Grajchmana nevyskytuje, čo by poukazovalo v bývalom mestečku na jeho neprítomnosť. Nakoľko je ale na základe niektorých znakov pravdepodobné, že tento menoslov nie je úplný, nie je ani možné z neho v tomto smere vychádzať ako zo spoľahlivého prameňa (pozri: Archív Evanjelickej cirkvi a. v. , cirkevného zboru v Hybiach, pôv. sign. I./9, *Súpis duší (1813–1814)*).

⁴⁸ Nakoľko zmienené okolnosti príchodu do Hýb nie sú jasné a čiastočne si odporujú (v Lučivnej nebolo málo evanjelikov a prečo pre vieru prenasledovali práve ich?), je potrebné vziať do úvahy všetky možnosti, a to i tie menej pravdepodobné. Samotná legenda môže byť napríklad oveľa staršieho dáta a viazať sa tak k odchodu časti rodu zo Spišskej Belej do Lučivnej. Podobne vdova po Matejovi Grajchmanovi mohla odísť za synom Jánom do Hýb až po smrti Mateja. Prípadne ak sa udial dobrodružný útek tak ako ho popisuje rodinná tradícia, mohlo k nemu dôjsť z rozličných dôvodov. Či sa jednalo skutočne o únik z roboty na panskom alebo bolo príčinou napríklad možné zadĺženie rodiny. Spektrum konšpirácii je natoľko široké, že ich podrobnejší rozbor by vystačil na ďalšiu samostatnú štúdiu.

„Kameň, Kameň, ty skalina!
U nej môjho otca dom,
smutno, tajno zamyslený
osamote bývam v ňom.“

„Odtiaľ vídať ten zázračný
skamenených Tatier svet,
akému na širej zemi
v kráse podobného niet.“

(J. Grajchman: *Zázračný svet*⁴⁹)

Rodina Grešovcov prichádza do bývalého kráľovského mestečka Hybe práve v čase jeho obnovenej hospodárskej prosperity. Napriek viac než tridsiatim rokom neutíchajúceho čínorodého podnikateľského a stavebného ruchu, príležitostným škodám, dôkladnej obnove a iným finančne náročným prácam na celkovom rozvoji, naštartovaným ešte v poslednej tretine 18. storočia,⁵⁰ sa toto hornoliptovské mestečko mohlo už v roku 1807 pýšiť nulovým zadĺžením.⁵¹ V období opätovného vzostupu po hospodárskej stránke bol v pomerne krátkom čase zároveň zaznamenaný i s tým do istej miery súvisiaci mierny nárast počtu obyvateľstva. V roku 1805 žilo v Hybiach 1622 evanjelikov, 140 katolíkov a 5 vyznávačov židovského náboženstva,⁵² v roku 1812 bolo evanjelikov už 1682, katolíkov 152 a židov 9.⁵³ Konfesionálne pomery možno v tom čase označiť za stabilizované. V mestečku sa okrem pôvodného staršieho rímskokatolíckeho a evanjelického a. v. artikulárneho kostola z roku 1681, nachádzali i dve cirkevné školy a spoločný cintorín z roku 1781.⁵⁴ Cechové organizácie – na prelome 18. a 19. storočia existovali v Hybiach vo forme združených cechov asi tri – pôsobili

⁴⁹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B 5, *Básne od Jakuba Graichmanna, zv. V., Zázračný svet*, s. 43. Na rovnakej strane sa nachádza pôvodná preškrtnutá vysvetlivka J. G. k slovu Kameň: „* Vrch, odkiaľ celú tatranskú žulu od lomnických dráпов až po Choč od spodku v zázračnej jej veľkosti vidno.“

⁵⁰ Urbárske regulácie Márie Terézie z rokov 1769–1772 znamenali (nielen) pre Hybe – v tom čase poddanské mestečko panstva Liptovský Hrádok – revíziu storočiami nahromadených poddanských povinností, ktorá so sebou priniesla i nové vyhladky na zlepšenie kvality života obyvateľstva. Zároveň im vrátila nádej stať sa opäť slobodným kráľovským mestom. Čulý hospodársky ruch sa prejavil po všetkých stránkach, no najvýraznejšie asi v stavebníctve, do ktorého plynuli nemalé finančné prostriedky. Prestavovali, opravovali a stavali sa nové mlyny, mosty, mestské sýpky a iné hospodárske budovy. Koncom 18. storočia mestečko vystavalo byt pre stoličného chirurga, čím opäť nadobudlo istú vážnosť. Usilovne sa pracovalo na spresňovaní chotárnych hraníc a mestských pozemkov, bola obnovená banská činnosť na Kriváni (1771). Viac k téme pozri: RATKOŠ, Peter: *Z dejín mestečka*. In: MRLIAN, Ondrej a kol.: Hybe včera a dnes. Na pamiatku sedemstého výročia založenia mesta. Banská Bystrica 1967, s. 32–35.

⁵¹ RATKOŠ, P.: *Z dejín mestečka*, s. 35. Je nutné tiež podotknúť, ako udáva Ratkoš, že z nahromadených dlhov mestečku veľkou mierou pomohli práve bohaté zásoby dreva v chotárnych lesoch a nejednalo sa tak o náhly peňažný obrat z rozbehnutých investícií. Viaceré pôžičky poskytli mestečku samotní mešťania.

⁵² *Verzeichniss der Einwohner-Zahl in den Orten der Liptauer Gespanschaft in Ungarn nach einer Conscription vom Jahre 1805*. In: *Monatliche Correspondenz zur Beförderung der Erd- und Himmels-Kunde*. Achtzehnter Band. Gotha 1808, s. 227.

⁵³ *Statistik*. Leipziger Literatur-Zeitung, č. 126, 14. 5. 1813, s. 1005.

⁵⁴ RATKOŠ, P.: *Z dejín mestečka*, s. 33.

nezávisle od mestskej správy, ktorá mala právo zasahovať predovšetkým do regulácie cien.⁵⁵ Za poriadok v rámci mestského chotára zodpovedala mestská rada a o bezpečnosť obyvateľov sa v prípade ohrozenia mala starať obranná vojenská organizácia mestečka.⁵⁶

O prvých rokoch života rodiny Grešovcov – teraz už Grajchmanovcov – v podtatranských Hybiach sa dosiaľ toho veľa nevie. Ako už bolo naznačené v texte na inom mieste, Ján Grajchman si 13. augusta 1816⁵⁷ berie za manželku o desať rokov mladšiu Evu, dcéru Mateja Zudlu a Kataríny, rodenej Mrlianovej⁵⁸. Začiatkom roka 1817 sa im narodí prvé dieťa – syn Jozef⁵⁹ – a o rok neskôr Andrej alebo Ondrej⁶⁰, ktorý umiera ešte pred narodením dcéry Márie⁶¹ vo veku ani nie dvoch rokov v apríli 1820⁶².

Za právoplatného mešťana Hýb nemožno Jána Grajchmana označiť ešte začiatkom roka 1822, kedy figuruje v zozname k richtárovi predvolaných obyvateľov pristáhovavších sa do mestečka, ktorí ešte nezaplatili taxu potrebnú pre vydanie meštianskeho listu. Za dlžnou sumou 50 zlatých za jeho menom nasleduje však poznámka „*resolvuje*“⁶³, z čoho možno usudzovať, že sa mešťanom so všetkými právami a výsadami v nasledujúcom období – možno ešte v tom istom roku po predvolaní – stal.

V mestečku pôsobil ako mäsiar a prevádzkoval tu krčmu. Mestskú jatku prebral do árendy v októbri 1820 za 270 zlatých ročného nájmu po važeckom mäsiarovi

⁵⁵ Tamtiež, s. 35.

⁵⁶ Tamtiež, s. 38.

⁵⁷ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika sobášených (1815–1861)*, s. 2.

⁵⁸ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pokrstených a narodených (1761–1811)*, s. 281. Brtáň píše, že ide o richtársku dcéru (pozri: MJK, LM, *cit. dokument*, s. 142) a na inom mieste (pozri: BRTÁŇ, R.: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 201.) dokonca dodáva, že dcéru richtára Daniela, čo je v rozpore s vyššie uvedenou rodnou i sobášnou (pozri: MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika sobášených (1815–1861)*, s. 2.) matrikou, kde je otec zapísaný ako Matej (Mathias) Zudla a ten medzi richtármi mestečka v stanovenom období uvedený nie je, Daniel v roku 1825 (pozri: MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850)*).

⁵⁹ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pokrstených a narodených (1812–1866)*, s. 23.

⁶⁰ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pokrstených a narodených (1812–1866)*, s. 31. Andrej alebo Ondrej preto, že v matrike je uvedená latinská podoba mena Andreas.

⁶¹ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pokrstených a narodených (1812–1866)*, s. 41.

⁶² MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pochovaných a zomrelých (1812–1866)*, s. 23.

⁶³ MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 15, inv. č. 99, spis. č. 403/X, *Zoznam pristáhovaných do mesta s výkazom mestského poplatku (1822)*.

Jakubovi Luxovi, ktorý ju mal v prenájme od roku 1817.⁶⁴ Pod vplyvom vnútro politickej situácie v krajine, na ktorej sa odrážal i celkový vývoj cien, mal Ján Grajchman najneskôr⁶⁵ od 1. januára 1827 za trojročné obdobie árendy jatky platiť už len 250 zlatých ročne⁶⁶. Mäsiarskemu majstrovi vyplývali z jeho vzťahu k mestskému magistrátu a obyvateľom mestečka okrem nájmu ešte i isté povinnosti, ktoré sa ako árendátor zaviazal plniť. Patrilo medzi ne napríklad zásobovanie mestečka baraním mäsom v lete a hovädzím v zime, zvlášť na sviatok Všetkých svätých a fašiangové dni, a v prípade potreby ho zabezpečiť i pre prechádzajúce vojsko. A to súčinnosti s miestnym kráľovským hostinským. Mohol pásť barany na vyhradených mestských pasienkoch, vypasený statok mal zakázané predať inému mäsiarovi a zaviazal sa správať sa i s tovarišmi k mešťanom úctivo a čestne (čo platilo samozrejme vo vzťahu k árendátorovi i pre hybských mešťanov), neklamať na váhe. Dodržiavanie dohodnutých pravidiel bolo garantované sankciami, ktoré mali v prípade ich porušenia nasledovať. Okrem povinností mal ako prenajímateľestskej jatky nárok i na určité benefity, ktoré mu z jeho postavenia vyplývali. Predovšetkým mal k dispozícii jeden z mestských domov,⁶⁷ prízemieestskej sypárne, jatku na rínku, mestské humno a pivničku priestskej sypárni. Na pestovanie kapusty mu bola vyhradená majerovská⁶⁸ záhrada, na pestovanie ľanu ďalšia Vyše hati na Ondráške na východnom okraji mestečka. V hájnici sa mu mala každoročne vykázat plocha, z ktorej sa počítal úžitok na dve fúry sena a

⁶⁴ MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 15, inv. č. 98, spis. č. 372/IX, *Zmluva o prenájmeestskej mäsiarne v Hybiach Jakubovi Luxovi, hostinskému, a Jánovi Grajchmanovi (1816–1820)*.

⁶⁵ I prvá prenájomná zmluva (tak ako Luxova) bola pravdepodobne podpísaná spoiatku len na obdobie troch rokov (1820–1823). Nakoľko zatiaľ chýbajú podklady, je možné len predpokladať, že trojročné obdobie od roku 1827 nadväzovalo na naozaj nepretržitý prenájomestskej jatky Jánom Grajchmanom, ktorý začal v roku 1820. Zníženie ceny za nájom tak mohlo nastať už v predchádzajúcom období. Teóriu nepretržitého prenájmu podporuje fakt, že ako árendátorestskej jatky je titulovaný v roku 1825 vestskej knihe mestečka (pozri: MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850)*, s. 373.).

⁶⁶ MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 15, inv. č. 99, spis. č. 427/X, *Výťahy zo zmlúv na mlyny, mestský dom a bitúnok od roku 1826–1827 (1827)*. Znížovanie nájomnej ceny je možné pozorovať už i u Jakuba Luxa, ktorý roku 1817 začínal sumou 453 zlatých ročne a už v roku 1818 mu magistrát mesta znížil cenu o 93 zlatých (t. j. na 360) z dôvodu znížovania cien a veľkého nedostatku peňazí. V roku 1819 klesá nájom na 270 zlatých, za ktorú sumu, jatku zrejme prebral už i Grajchman (pozri: MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 15, inv. č. 98, spis. č. 372/IX, *Zmluva o prenájmeestskej mäsiarne v Hybiach Jakubovi Luxovi, hostinskému, a Jánovi Grajchmanovi (1816–1820)*).

⁶⁷ Ako vyplýva z daňovej knihy mestečka, v roku 1828 bol Ján Grajchman vedený ako nájomca mestského majetku v jednom z domov očíslovaných 56 – 60 (pozri edičný prepis daňovníkov: RATKOŠ, P.: *Z dejín mestečka*, s. 36.).

⁶⁸ V tomto prípade odvodené od priezviska Majer.

štyri polia na dopestovanie dvoch mecí⁶⁹ obilia na každom z nich.⁷⁰ Ak by niektorý z mešťanov napriek zákazu predával na funty⁷¹ mäso, slaninu alebo sadlo, dve tretiny pripadali árendátorovi mestskej jatky a jedna tretina mestu.⁷²

Okrem toho Grajchmanovci hospodárili i na vlastnom. Ako udávajú zápisy v mestskej knihe, 4. februára 1818 kupujú za 275 zlatých dom s maštalou a šmikňou⁷³ od Adama Repu, ktorý sa sťahoval do Novohradskej stolice.⁷⁴ Postupne získavajú ďalšie hospodárske budovy⁷⁵, ale predovšetkým pozemky – lúky i ornú pôdu. Do Jánovej smrti postupne vlastnia väčšie i menšie lazy a kopanice roztrúsené po najrôznejších kútoch hybského chotára. Na západnej strane išlo napríklad o niekoľko rolí a lúk na Starej púti a v Hlbokom, juhozápadne od mestečka pri Jánovom laze, na juhu za Váhom pod Valaskou a okolo Kráľovej, na východnej strane na Zierte. V severovýchodnej časti nadobudli oráčinu a kosné lúky v Garajove nad Gerlachovom, na Šliempeši, ale i vo vzdialenejších lokalitách na Malej strane za Panskými lúkami, v Repiskách na Hanove, oproti Prostredným dielom na Kundrátove, za Kuťovom i v Rakove.⁷⁶ Do ich držby sa pozemky dostávali prostredníctvom klasickej kúpy, ale napríklad i formou náhrad za nevyplatené dlhy. Rodina Grajchmanovcov patrila v tom čase zrejme medzi zámožnejších obyvateľov mestečka, ktorá chudobnejším mešťanom v núdzi ochotne požičiavala peniaze. Niekoľko menej majetných mešťanov, ktorí sa stali jej dlžníkmi, jej ako náhradu dlhu, čo neboli schopní splatiť, nakoniec prepustili časť svojej lúky, či polička.⁷⁷ Niektorí sa snažili vyriešiť svoje finančné problémy tým, že

⁶⁹ Meca/merica – staršia dutá miera.

⁷⁰ Súpis vychádza z pôvodného znenia zmluvy s Jakubom Luxom z roku 1816 (pozri: MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 15, inv. č. 98, spis. č. 372/IX, *Zmluva o prenájme mestskej mäsiarne v Hybiach Jakubovi Luxovi, hostinskému, a Jánovi Grajchmanovi (1816–1820)*), preto sa môže stať že niektoré podmienky sa časom zmenili, podobne sa mohlo jednať o obhospodarovanie iných rolí a záhrad. Podľa zmluvy s Luxom by sa malo jednať o nasledovné role: v juhovýchodnej časti hybského chotára roľa na Šajbe, v juhozápadnej časti pod Vachtarovou roľa na Štromfovských, v severnej na Brezí (Breziach) a v severovýchodnej časti chotára roľa v lokalite nazývanej Pňôvo.

⁷¹ Funt – hmotnostná jednotka.

⁷² MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 15, inv. č. 98, spis. č. 372/IX, *Zmluva o prenájme mestskej mäsiarne v Hybiach Jakubovi Luxovi, hostinskému, a Jánovi Grajchmanovi (1816–1820)*.

⁷³ Šmikňa – kováčska vyhňa.

⁷⁴ MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850)*, s. 227.

⁷⁵ Tamtiež, s. 417, 418.

⁷⁶ Tamtiež. Viaceré majetkové prevody boli do mestských kníh zaznamenávané až dodatočne. Svedčí o tom nielen poradie záznamov, ktoré sa často vymyká chronológii, ale i už zmieňovaná kúpa domu s hospodárskymi budovami, ktorá bola na s. 227 zapísaná dodatočne takmer rok po kúpe – 20. januára 1819.

⁷⁷ To bol napríklad i prípad Droppovcov, ktorí sa k manželom Grajchmanovcom utiekli v prípade potreby „mnohokrát“, ale i Daniela Pastuchu, ktorého „po mnohé roky retovali v jeho nevyhnutných potrebách“ (pozri: MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870)

Grajchmanovcom za zodpovedajúcu sumu poskytli do užívania svoju poľnohospodársku pôdu, a to – ako to bolo v tom období zaužívané – zvyčajne s presným vymedzením dní v roku, kedy mohlo dôjsť k opätovnej výmene⁷⁸. Dedičné lazy a kopanice dávali do zálohy často na neurčitý čas, čím sa záloha stávala transgeneračnou. Doba trvania zálohy bola limitovaná len jej vyplatením. A ak dlžníci alebo ich dedičia po čase dospeli k presvedčeniu, že sumu nie sú schopní vyplatiť, po vzájomnej dohode previedli pozemok na svojich veriteľov.⁷⁹

Na dokreslenie majetkových pomerov, v akých žili prvé roky rodičia Jakuba Grajchmana, zostáva už len poodhaliť niečo z histórie domu, v ktorom on sám prežil väčšiu časť svojho života. Tu je potrebné vrátiť sa do roku 1812, kedy povraznícky majster Ján Erhard, mešťan nemeckolupčiansky, podáva k magistrátu mestečka Hybe žiadosť o pozemok na stavbu múraného domu a potrebných hospodárskych stavieb. Ten mu bol vykázaný na Múčke v časti nazývanej Niže mesta na západnom (nižnom) konci mestečka. Podmienkou bolo predkupné právo magistrátu na dom pre prípad, že by ho chcel v budúcnosti predať. Domová daň sa do mestskej kasy mala platiť vo výške 8 zlatých ročne.⁸⁰ Nie je jasné, kedy sa dom dostal prvýkrát do rúk Grajchmanovcov, ale začiatkom dvadsiatych rokov bol pravdepodobne už – aj keď možno len čiastočne – v prenájme.⁸¹ Najpravdepodobnejšou sa asi javí možnosť, že k tomu došlo práve v období okolo roku 1829, kedy sa rozhodli za 250 zlatých hybskému mešťanovi Ondrejovi Bugáčovi a jeho manželke predať i s hospodárskymi budovami dom, ktorý predtým kúpili od Adama Repu.⁸² Mätúcou sa v tomto prípade ukazuje byť informácia

(1889), K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850)*, s. 373, 422.).

⁷⁸ LA SNK, MT, fond: PRAŽÁK, Albert (1880–1956), sign. 29 L 14, *Osobne dokumentárny materiál rodiny Greichmanovej. Obligátor Jána a Daniela Teplických na nevykolčovaní kopanicu na Brezí z 15. 7. 1820; Obligátor Ondreja Kapicu na kopanicu v Kráľovej z 15. 7. 1825; Obligátor Jána, Martina a Ondreja Barbierikovcov na laz nad Peňažným z 29. 7. 1826; Obligátor Jána Brtáňa na kopanicu a kosienku u Jánovho lazú z 24. 2. 1831; Obligátor Zuzany Krutkajovej na fliach kratín za Lieštím z 15. 3. 1833; Obligátor Daniela Stanka na kopanice u Jánovho lazú a v Kráľovej z 20. 3. 1835; Obligátor Evy Hološovej na kopanicu na Brezí – Novinách z 13. 11. 1847.*

⁷⁹ Mešťanov, ktorí preukázateľne odpredali Jánovi Grajchmanovi a jeho manželke svoj nehnuteľný majetok v dôsledku finančných ťažkostí, pozri v: MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850)*, s. 371–374 417–420, 422–423, 455–456. Pozri tiež: MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 24, *Mestský protokol (Protokoll) (1573–1582; 1829–1851; 1872–1889)*, s. 7, 29, 30.

⁸⁰ MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850)*, s. 169–170.

⁸¹ MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 15, inv. č. 99, spis. č. 423/X, *Súdne – výrok vo veci nájomného Márie Zajdlerovej (1823)*. Podľa zápisu v tomto spise židovka Mária Zajdlerová v roku 1823 predčasne ukončila po jednom roku, dvoch mesiacoch a devätnástich dňoch svoj pôvodne štvorročný nájom domu Jána Erharda. Či sa jednalo o dom, ktorý neskôr pripadol Grajchmanovcom, alebo o iný, nie je isté.

⁸² MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850)*, s. 381.

pochádzajúca z novinového článku z príležitosti osláv výročia stého narodenia Jakuba Grajchmana, podľa ktorého mala byť pamätná tabuľa osadená práve medzi okná izby, v ktorej sa básnik narodil.⁸³ Ak by to bola naozaj pravda a nie len súčasť vybájenej tradície, mohlo by to svedčiť o prípadnom prenájme, aj keď možno len určitej časti domu,⁸⁴ Grajchmanovcom už v roku 1822. Na druhej strane by to bola už tretia obývatel'ná nehnuteľnosť, ktorú by mala mať v tom období táto rodina k dispozícii. Je preto potrebné držať sa faktov. Zmienka o samotnom vlastníctve pochádza až z roku 1833, kedy je Erhardov dom vedený už ako grajchmanovsko-erhardovský, respektíve grajchmanovský, predtým erhardovský. Nový majiteľ Ján Grajchman mal však v tom čase s predchádzajúcim vlastníkom Jánom Erhardom pretrvávajúce nezhody. Na podnet Erhardovej žaloby bol Liptovskej stolici z cisárskeho dvora doručený dekrét, ktorý nariad'oval v poradí už tretiu verejnú licitáciu (dražbu) domu. Tá sa mala uskutočniť 10. decembra 1833, čo sa dalo na známosť – ako je uvedené v zápise – na všetky štyri strany. Prítomní boli zástupcovia hrádockého komorského panstva Ignác Detrich a Lucas Nagy, advokát Jána Erharda – Štefan Kiseľ (István Kisely), *assistens* mestečka i Jána Grajchmana – Juraj Luby, mestská rada mestečka a mnohí ďalší. Dražby v mestskom dome sa zúčastnili Daniel Lány z Liptovského Svätého Mikuláša, Matej Čík z Kráľovej Lehoty, Juraj a Michal Hybenovci z Važca a richtár mestečka Hybe – Daniel Sklenka. Po dlhom licitovaní prešiel bez ďalších námietok Erhardovho advokáta Kiseľa dom za cenu 4726 zlatých konečne do vlastníctva mestečka, ktoré ho ako pre jeho účely nepotrebný, 31. decembra 1833 spolu s hospodárskymi budovami a záhradou odpredalo Jánovi Grajchmanovi za zvýšenú cenu 4796 zlatých. Predaj bol podmienený tým, že si voči mestečku bude plniť daňové povinnosti – za šenkovanie pálenky za každú bočku odvádzať tak ako iní mestskí krčmári stanovenú taxu, ročne zaplatí mestskú daň za dom, záhrady a pec vo výške 8 zlatých a ďalšie.⁸⁵ Tým prešiel pôvodne erhardovský dom do rúk Grajchmanovcov natrvalo.

⁸³ *Oslava 100-ročných narodenín básnika Jakuba Graichmana v Hybiach, dňa 30. júla 1922.* Republikán, č. 28, 5. 8. 1922, s. 1. Edíciu väčšej časti článku i s danou zmienkou na s. 38 pozri tiež publikáciu: BIZUB, František: *Jakub Grajchman. Básnik a dramatik slovenského romantizmu.* Turany 2015, s. 36–41.

⁸⁴ V tomto prípade je potrebné vziať do úvahy už v jednej z predchádzajúcich poznámok zmienený prenájom možno práve tohto Erhardovho domu židovkou Máriou Zajdlerovou v tomto období (pozri: MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 15, inv. č. 99, spis. č. 423/X, *Súdne – výrok vo veci nájomného Márie Zajdlerovej (1823).*).

⁸⁵ MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850), s. 446–447,*

2. Mladosť Jakuba Grajchmana

2.1. Detstvo

2.1.1. V rodných Hybiach

„Vidím tam na jednom kopci
mravencov, ako pracujú,
s akým chvatom do príbytkov
bečičky si poťahujú.

Spomeniem si dni detinské,
trpká slza mi vyroní,
pre môj jeden život biedny
zhynulo ich milióny.“

(J. Grajchman: *Pre môj jeden život biedny*⁸⁶)

Štvrté dieťa sa hybskému mäsiarovi a krčmárovi Jánovi Grajchmanovi a jeho manželke Eve, rodenej Zudlovej, narodilo 25. júla 1822⁸⁷. Keďže sa chlapec narodil práve na Jakuba, rodičia ho – ako sám píše – dali krstiteľ menom Jakub.⁸⁸ Po ňom

⁸⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 C 113, *Pre môj jeden život biedny*.

⁸⁷ V časti literatúry, ale i na náhrobníku (ktorý ako udáva nápis, mu dala postaviť manželka Izabela!) a pamätnej tabuli v Hybiach, je možné stretnúť sa i s dátumom narodenia 28. júl 1822. Za túto nepresnosť môže chybné preberané dátum z hybskej matriky pokrstených, ktorá v tom čase ešte neobsahovala dátum narodenia (pozri: MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pokrstených a narodených (1812–1866)*, s. 52.). Za doklady potvrdzujúce správnosť dátumu narodenia 25. júla 1822 možno považovať predovšetkým jeho výskyt v pod pseudonymom písanej rukopisnej autobiografie (pozri: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 1.), v Dejinách literatúry Jaroslava Vlčka, ktorý získal životopisné dáta od samotného Grajchmana (pozri: VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Tučiansky Svätý Martin 1890, s. 127, 270; ďalšie vyd.: 1923, 1933, 1953) na požiadanie začiatkom roka 1890 (pozri: Literárni archiv Památníku národného písemnictví, Praha, fond: Jaroslav Vlček (1860–1930), oddíl Korespondence vlastní, prijatá, *Jakub Greichman Jaroslavu Vlčkovi, 9. 1. 1890.*), v životopise vyšlom ešte za Grajchmanovho života v Domovom kalendári (pozri: *Jakub Graichman*. Domový kalendár pre evanjelikov, katolíkov a pravoslávnych na obyčajný 365 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1891. Ružomberok 1891, roč. 8, s. 70.), v úmrtnom oznámení v Národných novinách (pozri: † *Jakub, Graichman*. *Národné noviny*, č. 131, 10. 6. 1897, s. 3.) i v životopise zaslanom Izabelou, vdovou po Jakubovi Grajchmanovi, do redakcie Slovenských pohľadov v roku 1922 (pozri: GRAICHMANOVÁ, Izabela: *Jakub Graichman*. (Na 100-ročnú pamiatku narodenia.). Slovenské pohľady, roč. 38, 1922, s. 438.). V literatúre je možné sa s chybným dátumom narodenia 28. júlom 1822 stretnúť po prvý raz až posmrtno v životopisnom článku Jozefa Škultétyho z roku 1911. Škultéty ho zostavil na základe údajov zaslaných mu hybským evanjelickým a. v. kňazom Jánom Šimkovicom, ktorý v roku 1897 Jakuba Grajchmana pochovával. Údaj – ako už bolo naznačené – nemal prebrať odinakiaľ, než z matričných záznamov (pozri: ŠKULTÉTY, Jozef: *Prispevky a doplnky k životopisom slovenských spisovateľov. Opravy textov literárnych diel. 3. Jakub Graichman*. Slovenské pohľady, roč. 31, 1911, s. 184; edične pozri v: ŠKULTÉTY, J.: *Jakub Graichman*. In: ŠKULTÉTY, J.: *Vôňa domoviny*. (Výber z článkov II.). Bratislava 1973, s. 426.). Na zaužívaný chybný dátum upozorňuje a rovnaké vysvetlenie na jeho prebratie do literatúry z matrik vo svojej monografii ponúka i František Bizub (pozri: BIZUB, František: *cit. dielo*, s. 8.).

⁸⁸ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 1.

prichádza na svet začiatkom roka 1825 ešte jeho sestra Zuzana⁸⁹ a v roku 1832 najmladší zo súrodencov – Ján⁹⁰. Zuzana, podobne ako predtým Andrej (Ondrej), umiera ešte ako dieťa v apríli 1826 vo veku jedného roka a necelých štyroch mesiacov.⁹¹ Zo šiestich detí tak zostali nažive štyri – Jozef, Mária, Jakub a Ján.

Jakubovo rané detstvo nebolo z najľahších. Povedané jeho vlastnými slovami: „*Hned' v detinstve jeho osud dal mu znať, že bude pod jeho bičom žiť.*“⁹² Bolo poznamenané nebezpečným úrazom chrbtice, ku ktorému prišiel uprostred noci pri kojení, spôsobeným zrejme matkinou chvíľkovou nepozornosťou. Či už za to mohla alebo nie, na základe Jakubových vlastných slov je možné usúdiť, že kvôli tomu trpela naozaj veľkými výčitkami svedomia. Poranil sa pri páde z postele o kraj kolísky a hrozilo mu tak trvalé ochrnutie.⁹³ Na radu lekára Jána Kellnera⁹⁴ ho preto dvakrát denne kúpavala v mravenisku. V tomto kúpeli sedával priviazaný popod pazuchy o ucho vaničky, aby do neho nespadol celý⁹⁵. Ako dlho to trvalo, známe nie je, ale liečba sa

⁸⁹ Tamtiež, s. 65.

⁹⁰ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrík, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pokrstených a narodených (1812–1866)*, s. 103.

⁹¹ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrík, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pochovaných a zomrelých (1812–1866)*, s. 42.

⁹² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 1.

⁹³ „*V noci totižto vzala ho matka k sebe plačúceho z kolísky do postele, pri kojení odospala ho, a on, padnúc na kraj kolísky, obrazil sa na chrbtovinku. Obrazenie toto matka sebe za vinu pripisujúc, ukrutečne želela...*“ In: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 1.

⁹⁴ Ján Juraj Kellner (1787–1857) – od roku 1817 hlavný chirurg (ranhojič) Liptovskej župy. Viac pozri v: ĎURÍŠKA, Zdenko: *Zvolenský, gemerský a liptovský Kellnerovci*. In: Biografické štúdie 26, Martin 1999, s. 201–202.

⁹⁵ Cit.: „...v ktorom kúpeli sedával popod pazuchy uviazaný o ucho vaničky, aby do hĺby neletel.“ In: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 1. Ako vyplýva i z ukážky, nie je možné s istotou určiť, o aký druh kúpeľa sa jednalo, či boli mravce v ňom ešte živé alebo nie. Slovo „*hřba*“ by mohlo poukazovať skôr na suchý kúpeľ alebo možno ešte blato. Ani poznámka pri jednej z básní hovorí len toľko, že: „*básnik v detinstve obrazný, v mravisku bol kúpavany*“ (pozri: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 C 113, *Pre môj jeden život biedny*). Liečbu predpísal lekár, ale mravčie kúpele mali tradíciu hlavne v ľudovej medicíne. V Křížek udáva napr. dobový recept na reumu, v ktorom sa mravenisko dalo do vrecúška, sparilo sa vodou alebo liehom, aplikoval sa výluh (pozri: KŘÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha 1987, s. 42; prípadne: KŘÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. 2. vyd. Praha 2002, s. 60.). Podobný spôsob liečby je kúpanie dieťaťa v „mravečníku“ – hline z mraveniska vyvarenej vo vode (pozri: HORVÁTHOVÁ, Emília: *Ludové liečenie*. In: MJARTAN, Ján (ed.): *Horehronie II. Kultúra a spôsob života ľudu*. Bratislava 1974, s. 310.). Uram- Podtatranský odporúča na „svrbl'avost“ buď kúpeľ, v ktorom je vrecúško s mraveniskom alebo vziať z mraveniska zem s mravcami i vajičkami, dať to do hlinenej nádoby, poliať silným octom, aby vzniklo blato, ktoré sa má natrieť na handru a priložiť na boľavé miesto (pozri: URAM-PODTATRANSKÝ, Rehor: *Nemoce a ich liečenie u pospolitého ľudu*. Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti. Turčiansky Svätý Martin 1898, roč. 3, s. 159.). Súčasné ľudové liečiteľstvo napr. ešte uznáva recept s mravcami pri obrne údov, kedy sa dá plátno na noc do mraveniska a potom sa priloží na pol hodiny na ochrnutý úd, ktorý sa potom natiera gáfrovým olejom a rozcvičuje (pozri: SEDLIAČKOVÁ, Agáta: *Staré, dobré, vyskúšané rady a návody zozbierané medzi ľudom*. Dopln. vyd. Bratislava 2005, s. 27.).

ukázala byť úspešnou, pretože ako sám píše – jedného dňa „*chlapec pozbiera sa, zalapiac sa krajom vaničky stane hore, obráti sa tvárou k matke a zavolá: mama!*“ *Mať, vidiac ho na nôžkach stáť, div, že sa od veľkej radosti nezašla; – i chválila Boha, a uspokojila svedomie svoje.*“⁹⁶ Je to jeden z momentov v Jakubovom živote, ktorý sa neskôr odrazil i v jeho básnickej tvorbe. Venoval mu báseň *Pre môj jeden život biedny*⁹⁷, známejšiu pod názvom *Milión životov zhynulo za môj jeden život biedny*⁹⁸, ale zaspomínal si na to i v básni *Ja a moja žena*⁹⁹.

Ešte niekoľkokrát sa niektoré z detí Jána Grajchmana, ktoré sa dožili dospelého veku, v nasledujúcich rokoch dostali do situácii, v ktorých im išlo takpovediac o holý život. Pri nasledujúcej udalosti nie je známe, o koho¹⁰⁰ sa jednalo, ale keďže nie je vylúčené, že išlo práve o Jakuba, bude zaujímavé pozrieť sa na túto záležitosť detailnejšie a zároveň sa tak i pokúsiť priblížiť prostredie, v akom budúci básnik vyrastal, pripomenúť si, že aj takéto vypäté situácie sa mohli v detstve podieľať na formovaní jeho osobnosti. To, že Jakubovi bolo už ako malému chlapcovi známe prostredie výčapu, vyplýva z príhody o tom, ako ho matka zahriakla, keď sa smial opileckým rečiam chlapov, ktorí vysedávali v ich krčme.¹⁰¹ Príhoda, ktorá sa v krčme u Grajchmanov stala počas ktoréhosi jesenného večera v čas konania jarmoku v roku 1828, však už až taká úsmevná nie je. Ako pri vyšetrovaní udali vypočutí svedkovia, okolo ôsmej hodiny večernej prišli so spevom do príbytku Jána Grajchmana traja Hybenia a traja zo susednej Kráľovej Lehoty. Za pultom bola v tom čase Mária Grajchmanová, vdova po Matejovi Grešovi z Lučivnej, čiže Jakubova stará mama. Vypýtali si pol holby pálenky, ktorú i dostali. Keď si pýtali piatykrát, boli vyzvaní, aby najprv zaplatili za predchádzajúce dve holby. Už druhú vypitú polholbu jeden z nich hodil o zem a rozbil, tentoraz v hneve padol za obeť pohárik. Peniaze však vytiahli a zaplatili jeden desiatnik v striebre a v grajciaroch, z čoho ešte žiadali 5 grajciarov vydať. Stará pani Grajchmanová ich niekoľkokrát peknými slovami upozornila, že im

⁹⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 1.

⁹⁷ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 C 113, *Pre môj jeden život biedny*.

⁹⁸ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 C 6, *Ja a moja žena*.

⁹⁹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 1.

¹⁰⁰ Popis udalosti v tomto prípade vychádza z prirodzeného predpokladu, že sa jednalo o dieťa z rodiny Grajchmanovcov, aj keď to prameň vyslovene nezmiňuje.

¹⁰¹ „*Už čo malý chlapec začal sa rozumu lapať, keď opití chlapi v jeho otcovej krčme sedeli, a tárali reči do sveta, díval sa na nich a smial sa, matka chmatla ho za ruku a vystrčila von: „Keď toto vraj ešte je nič, a už sa ti ľadže z ľudí vysmieva.““* In: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

nevydá, ale naopak, že ešte majú doplatiť. Prví sa ozvali Lehoťania, ktorí začali starej pani surovo nadávať a kliatť, jeden z Hybenov sa pridal, načo sa vdova ohradila, že ani keď bola medzi zbojníkmi, sa jej taká neprávosť nediala ako teraz. Po ďalšom prívale ponižujúcich nadávok poslala slúžku po syna Janka, na čo sa ozval jeden z Lehoťanov, aby len šla po toho strčenca, že odtiaľ – z krčmy – nevyjde živý. Po príchode domáceho pána sa situácia vyostriala a akonáhle v sebaobrane udrel jedného z Hybenov, pustili sa doňho a do jeho tovariša v izbičke všetci šiesti. Ján Grajchman medzitým údajne stihol ešte poslať po richtára Daniela Jamnického. Počas bitky zhasla svieca a nastal zmätok. Bitkári rozmlátili dvere, pováľali pec a niekoľko ďalších vecí pobili, polámali a poštiepali. Uprostred toho všetkého prevrátili posteľ i s dieťaťom, ktoré – ako udal vo svojej výpovedi svedok Simeon Pálenčiar – malo tiež o život prísť. Aké dieťa, to už neuvádza.¹⁰² Najstarší Jozef mal v tom čase necelých dvanásť rokov, Mária osem a Jakub šesť, mohol to byť ktorýkoľvek z nich, čo zakúsili tento traumatizujúci zážitok.¹⁰³

Do bitky boli zatiahnutí i náhodní svedkovia udalosti. Dostalo sa Jánovi Moravčíkovi i Martinovi Húzdrikovi, ktorý napomínal jedného z Hybenov, aby nerobili škodu. Po tom, čo zhasla svieca ho ten schytil za vlasy, hodil ho o zem, roztrhol mu opasok a potrhal kamizol. Richtára nakoniec doviedla stará pani Grajchmanová. Z hostinca utiekla v poslednej chvíli, pretože už chceli biť i ju. Jeden z Hybenov ju schytil za prsia a pobádal ostatných, aby ju bili. Našťastie sa mu zo zovretia vytrhla a ušla. Richtára našla doma. Ten si povolal na pomoc štyroch pomocníkov a ponáhlal sa na miesto. Po márnej snahe utíšiť bitkárov pobúchaním palicou na výplň dverí a vyzvaním, aby prestali, sa zapojil do bitky i on. Napriek vážnosti situácie, sa javí byť až tragikomickým fakt, že zo všetkých prítomných ako prvého omylom udrel po hlave Grajchmanovho učňa. Potom ale, ako udáva svedecká výpoveď: „*pán richtár každieho trestal i slovami, a kedyž sa do neho mali, i palicou.*“¹⁰⁴ Nakoniec sa mu podarilo spraviť poriadok. Najväčších výtržníkov dal poviazať a odvieť do mestského áreštu¹⁰⁵. Jemu samému sa pri tom ušlo urážok i nadávok do huncútov, všivákov, trupov a grobianov i ináč. Ktorýsi z Hybenov mu povedal, že by ani soli nemal za čo kúpiť, keby richtárom

¹⁰² MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 16, inv. č. 99, spis. č. 440/X, *Inquisitia, ktorá se vybrala od svědků, kteří přítomní boli při bitce tej, ježto se u Jana Greichman v čas jarmaročný stala (1828).*

¹⁰³ Súrodenci Andrej (Ondrej) a Zuzana v tom čase už nežili a Ján ešte nebol na svete (pozri začiatok kapitoly).

¹⁰⁴ MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 16, inv. č. 99, spis. č. 440/X, *Inquisitia, ktorá se vybrala od svědků, kteří přítomní boli při bitce tej, ježto se u Jana Greichman v čas jarmaročný stala (1828).*

¹⁰⁵ Árešt, hárešt – dobový výraz pre väzenie, väznicu.

nebol. Iný svedok vypovedal podobne s tou obmenou, že by soli nemal za čo kúpiť, keby nebol býval inšpektorom pri kostole. Kričali naňho, že keby ich hoci aj zabilo, že v toho krvi, kto ich skrvavil, sa musia plákať a richtára zabiť. Ešte v árešte sa mu vyhrážali, že hoci by ich aj sto bohov malo zabiť, on že nikdy richtárom nebude a jeho syna, že zabiť musia. Traja Hybenia boli odsúdení na zaplatenie škody Jánovi Grajchmanovi, ktorú mu spôsobili, a to vo výške 21 zlatých. Za urážky a hanobenie richtára, vyhrážanie sa, výtržníctvo a bitku boli odsúdený na telesný trest. Každý z nich mal pre výstrahu ostatným dostať po 12 palíc. Také nakoniec skončil tento veľký „qualt“ v hostinci u Grajchmanov.¹⁰⁶

Na prvý pohľad možno až príliš podrobný popis krčmovej bitky predstavuje práve svojou obšírnosťou jeden z najzachovalejších popisov krátkych okamihov zo života rodiny Grajchmanovcov v čase Jakubovho detstva. Je to dokonca okamih, ktorého, ako už bolo naznačené, možno bol nakoniec i sám Jakub účastný až natoľko, že to mohlo v jeho detskej duši zanechať i trvalejšie stopy. Napriek neistote by preto bolo chybou nezmeniť sa o tomto obraze doby detailnejšie.

V roku 1831 vypukla cholera. Za obeť jej v septembri medzi prvými nakazenými padla i Jakubova stará mama. Možno sa len domnievať, že sa ako krčmárka, ktorá prichádzala neustále do kontaktu s najrôznejšími ľuďmi – domácimi i mestečkom iba prechádzajúcimi – nakazila priamo vo výčape od niektorého z hostí. Podstúpila kombinovanú liečbu – domácu i lekársku, no neúspešne.¹⁰⁷ Cholere podľahla 10. septembra 1831 vo veku 66 rokov¹⁰⁸, ešte v deň zistenia nákazy. Pohreb sa konal v rovnaký deň. Ako príčinu úmrtia uvádzajú matričné záznamy *Vulnera pedes et Cholera*¹⁰⁹ – cholera spojenú s úrazom nôh. Stará pani Grajchmanová však nebola

¹⁰⁶ MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 16, inv. č. 99, spis. č. 440/X, *Inquisitia, ktorá se vybrala od svědků, kteří přítomni boli při bitce tej, ježto se u Jana Greichman v čas jarmaročný stala (1828).*

¹⁰⁷ Archív Evanjelickej cirkvi a. v., cirkevného zboru v Hybiach, pôv. sign. I./13, *Protokol cholery. Libellus Consignationis Individuorum Curam, Cholerae Morbo infectis, atqve Aegre decumbentibus, habentium;... (1831).*

¹⁰⁸ V protokole cholery evanjelickej cirkvi v Hybiach je uvedený vek 60 rokov, ktorý je možné brať ako orientačný (pozri: Archív Evanjelickej cirkvi a. v., cirkevného zboru v Hybiach, pôv. sign. I./13, *Protokol cholery. Libellus Consignationis Individuorum Curam, Cholerae Morbo infectis, atqve Aegre decumbentibus, habentium;... (1831).*), v matrike pochovaných je zase uvedený vek 68 rokov (pozri: MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pochovaných a zomrelých (1812–1866), s. 62.*). Podľa matričných záznamov farnosti Batizovce sa však v stanovenom období v Lučivnej narodila Mária Rišová, ktorá by mohla zodpovedať Márii Grešovej (Grajchmanovej) až v roku 1765 (pozri: MV SR, ŠA LE, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Batizovciach, *Matrika pokrstených a narodených (1745–1791), s. 153.*). V Hybiach neboli k dispozícii matričné podklady na dohľadanie jej narodenia, takže to, že ako rodáčka odinakiaľ nemá uvedený správny vek, nie je ničím nezvyčajným a je možné prikloniť sa k názoru, že mala v tom čase len 66 rokov.

¹⁰⁹ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach,

jediná z rodiny, koho cholera postihla. U Jakubovho staršieho brata Jozefa spozorovali prvé príznaky 24. septembra. V priebehu septembra a októbra 1831 sa choleroou nakazilo cez 500 osôb¹¹⁰, čo predstavovalo viac než štvrtinu obyvateľstva v mestečku. Z toho zomrelo na 160 ľudí¹¹¹. Jozef bol medzi šťastlivcami, ktorí sa z choroby vyliečili.

Jakub si ako dieťa v rodných Hybiach hľadal zábavku najčastejšie sám. Na chodníku medzi vysokým konope sa nechal unášať predstavou, že je obklopený horou a rodičia ho tam potom takto neraz našli i spiaceho. Prísny otec, ktorého nebolo až tak ťažké nahnevať, ho mal zo svojich štyroch detí najradšej. Jakub mu niekedy po nociach vyhrával na starom klavíriku.¹¹² Práve v tejto súvislosti bude na tomto mieste najvhodnejšie nechať priestor jeho spomienkam na otca:

*„Kamarátsky, hej, bol ten môj otec,
ľúbil víno, piesne a muziku,
deň po deň si hrával na citare
a v jej hudbe mal radosť veľikú.*

*Troch mal takých dobrých kamarátov
s ktorými sa navyknul zabávať,
a ja chlapec v čas búrky a blesku
musel som im celú noc vyhrávať.*

*V pozdnej noci už ospanlivému
Ešte ďalej hraj! vždy mi kázali,
do klavíra na zvučiace struny
srieborných groší mi nahádzali.*

*Tak pri hudbe, pesničkách a víne
až do smrti spolu sa tešili,
kým ich potom pod štvrt' rokom všetkých
na večitý pokoj položili.¹¹³*

Ako desaťročný pozalieval všetky steny v dome svojimi obrázkami, ktoré sám nakreslil. Vo svojej autobiografii upozorňuje okrem iného i na tú okolnosť, že na to, aby mu rodičia vyučovaním zabezpečili ďalšie rozvíjanie tohto talentu, jeho maliarskemu a hudobnému nadaniu¹¹⁴ nevenovali dostatočnú pozornosť. Pod vplyvom zbožnej matky,

Matrika pochovaných a zomrelých (1812–1866), s. 62.

¹¹⁰ Archív Evanjelickej cirkvi a. v., cirkevného zboru v Hybiach, pôv. sign. I./13, *Protokol cholery. Libellus Consignationis Individuorum Curam, Cholerae Morbo infectis, atqve Aegre decumbentibus, habentium;... (1831).*

¹¹¹ „... v tomto roku nemoc takrečená cholera moru podobná, i v mestečku tomto v mesiacích septembri a októbri panovala, na ktorú nemoc pod temi dvoma mesícma, lidu asi na 160 rozličného pohlaví zemrelo.“ In: MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850), s. 475.*

¹¹² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana], s. 1–2.*

¹¹³ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 C 113, *Tria kamaráti.*

¹¹⁴ Ukážku jeho kresieb z neskoršieho obdobia zo študentských čias je možné vidieť v zápiskoch zo školy

ktorá z neho chcela mať kňaza – s čím otec nesúhlasil – sa ho v istom období zmocnilo veľmi silné náboženské zaniehanie. Modlieval sa pod stromami každý deň. Došlo to však až k tomu, že keď sa mu zapáčilo v kartách červené eso, na ktorom bol vyobrazený anjel s rozprestrenými krídlami, a deti mu ho nechceli dať po dobrom, tak im ho proti ich vôli jednoducho vzal. Pre svoju veľkú hlavu dostal medzi svojimi vrstovníkmi príznačnú prezývku Hlavaj. Prvé školské vedomosti si osvojoval v rodnom mestečku pod dohľadom rodičov od miestneho učiteľa evanjelickej školy¹¹⁵ Juraja Krmeského¹¹⁶. Sám seba pritom v tomto období označuje za žiaka usilovného a zvlášť poriadkumilovného.¹¹⁷ Také boli začiatky Jakuba Grajchmana v Hybiach.

2.1.2. Do Kežmarku

*„Aj, zde leží v hlubokosti
muž pln lásky a milosti,
pán Joanes Grajchman,
verný manžel Evy Zudla,*

*otec Joska, Kuba, Jana,
dcery Mariae Grajchman.
Roku 1786 byl jest narodzený,
v roku 1835 do hrobu vložený...“
(Nápis na pomníku¹¹⁸)*

On sám to síce v autobiografii nezmieňuje, ale údajne už v desiatich rokoch odchádza Jakub na premienku do Veľkej pri Poprade, aby sa tam naučil po nemecky. Íst' na isté obdobie do škôl na výmenu do miest, kde sa rozprávalo inou rečou, než domácou, nebolo v tom čase v mnohojazyčnej monarchii ojedinelým zjavom a možno i z tohto predpokladu vychádzal vo svojich štúdiách Rudo Brtáň.¹¹⁹

Ako dvanásťročného ho zaviezol otec do Kežmarku k profesorovi Danielovi

(pozri napr.: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 G 37, *Kinder, ihr habt.*).

¹¹⁵ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 1–2.

¹¹⁶ Juraj Krmeský (Krmešský) – rodák zo Sielnice, učiteľ evanjelickej školy v Hybiach v rokoch 1811–1837, od roku 1837 kňaz vo Východnej. In: KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: *Oppidum Hybbe. Liptovský Svätý Mikuláš 1942*, s. 100.

¹¹⁷ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

¹¹⁸ Dom Dobroslava Chrobáka, Hybe, *Náhrobný kameň Joanesa Graichmana (abt. 1835)*. Text venovaný pamiatke pozri na inom mieste práce.

¹¹⁹ Ďalšou možnosťou je, že vychádzal z konkrétneho prameňa. Overiť tento fakt by možno v budúcnosti pomohlo dôkladnejšie štúdium školských vecí Jakuba Grajchmana. Premienku Brtáň zmieňuje v: MJK, LM, *cit. dokument*, s. 142; BRTÁŇ, R.: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 201.

Mihálikovi¹²⁰, ktorý otcovi poradil, aby Jakub pokračoval v štúdiách ďalej. Údajne mu predpovedal i jeho budúcu dráhu básnika. Vo svojom životopise opisuje dialóg otca s profesorom Mihálikom nasledovne: „Či je súci do školy?“ „Veru súci!“ *makajúc mu hlavu, povie*, „bude z neho poeta, od školy ho neodtrhnite.“¹²¹ Tak sa stalo, že Jakuba zapísali v školskom roku 1834 – 1835 na evanjelické lýceum do Kežmarku.¹²²

Profesor Daniel Mihálik bol rodákom z Hýb – možno práve tam, pri niektorej z návštev v rodisku, prišiel po prvýkrát do kontaktu s Jakubovým otcom Jánom – a na kežmarskom evanjelickom lýceu pôsobil od roku 1801. Do Kežmarku bol za profesora povolaný na vyučovanie teológie, filozofie, matematiky a fyziky. Napriek tomu, že Jakub na neho viac spomienok nezanechal a prišiel s ním do kontaktu až v čase posledných rokov jeho pôsobenia, zaslúži si ako jedna z najvýraznejších osobností lýcea aspoň stručnú zmienku. Mal povest' učeného a slobodomyselného profesora, skromného, obľúbeného medzi žiakmi a váženého nielen medzi kolegami. Pre jeho príkladnú pracovitost' ho niektorí nazývali „železným človekom“. Niekoľkokrát sa stal i rektorom školy. Prednášal a skúšal v latinčine, ale od 20. rokov bolo možné navštevovať aj hodiny praktických cvičení, kde učil žiakov písať a rečniť v biblickej češtine. Vyučoval indukčnou metódou. Snažil sa viesť študentov k samostatnému mysleniu a odmietal mechanické memorovanie. V staršom veku – možno práve v čase Jakubovho štúdia – ho žiaci údajne už zvykli niekedy i hnevať, čo však nezmenšuje jeho prínos. Svojím vzdelaním, ale predovšetkým prácou v uhorskom školstve prvej polovice 18. storočia, bol profesor Mihálik naozaj výnimočným zjavom, o ktorom sa hovorí, že nahrádzal doslova celý pedagogický zbor.¹²³ Na lýceu v Kežmarku bol v tom čase nepochybne pojmom.

Ako vyplýva z klasifikačných záznamov, Jakub si v na lýceu v prvom ročníku v

¹²⁰ Daniel Mihálik (1767 – 1840) – žiak Fichteho, profesor teológie, filozofie, etiky, práva, hermeneutiky, matematiky a prírodných vied na evanjelickom lýceu v Kežmarku, deväť rokov jeho rektorom, člen viacerých spoločností – mineralogická (1797), latinská spoločnosť vo Walterhausene (1798), poľovnícka a lesná spoločnosť (1798), literárna spoločnosť v Kežmarku (1806 – 1810). V rukopise po sebe zanechal niekoľko vedeckých spisov. Literatúru pozri: † *Dezider Mihalik*. *Národné noviny*, č. 142, 28. 11. 1916, s. 3; *Daniel Mihálik. Polyhistor a pedagóg, s. d.* [cit. 30. 7. 2015] <<http://www.mat.savba.sk/MATEMATICI/matematici.php?cislo=142>> ; BRTÁŇ, R.: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 179–180; CHOMA, Branislav: *Hornoliptovský panteón*. [Bratislava] 1993, s. 116.

¹²¹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

¹²² Cirkevný zbor ECAV na Slovensku Kežmarok, Lyceálna knižnica Kežmarok, sign. S 125, *Nova Matricvla lycei Kesmarkiensis ..., rukopis, (1813/14–1839/40)*.

¹²³ † *Dezider Mihalik*. *Národné noviny*, č. 142, 28. 11. 1916, s. 3; *Daniel Mihálik. Polyhistor a pedagóg, s. d.* [cit. 30. 7. 2015] <<http://www.mat.savba.sk/MATEMATICI/matematici.php?cislo=142>> ; BRTÁŇ, R.: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*s. 179–180; CHOMA, B.: *Hornoliptovský panteón*. [Bratislava] 1993, s. 116.

II. triede gramatistov počínal naozaj vynikajúco. Pri všetkých predmetoch¹²⁴ za obidva semestre školského roka 1834 – 1835 má zapísané jednotky a hodnotenie E značiace *eminens*, čiže výborne.¹²⁵ Z tohto obdobia Jakubovho života v prameňoch nie je veľa zmienok, ale pre úplnosť je ešte potrebné vrátiť sa do obdobia zimných prázdnin. Práve z nich by mohla pochádzať v Hybiach u časti obyvateľstva kedysi tradovaná príhoda o ďalšom úraze, ktorý utrpel. Ide o krátku epizódu z Jakubovho detstva, kedy sa počas zimných prázdnin u rodičov sánkoval nie až tak ďaleko od domu dolu *Hlbokou cestou* a pri jednom z mnohých prevrhnutí saní si rozbil hlavu. Poranenie malo byť také vážne, že ho domov museli doniesť kamaráti. Táto kratučká príhoda je zaujímavá predovšetkým tým, že sa objavuje možno viac než sto rokov po udalosti v rozprávaní dvoch rôznych respondentov¹²⁶ v podobe tradovanej spomienky, a práve preto ju nemožno opomenúť ako úplne bezvýznamnú. Aj keď chronologické zaradenie¹²⁷ nemusí zodpovedať skutočnosti, samotná príhoda má zrejme reálny základ. Toto tvrdenie podporuje predovšetkým fakt, že jednou z vypovedaných bola i Mária Rajniaková, bývalá slúžka v rodine Grajchmanovcov.¹²⁸ Je to súčasť rodinnej tradície, ktorá sa viaže priamo k Jakubovmu detstvu a preto by nemala upadnúť do zabudnutia.

Niekoľko mesiacov po nástupe do ďalšieho ročníka do rodiny Grajchmanovcov v Hybiach k vážnemu zlomu. V jeseni 1835 sa Jakub dozvedá, že mu ochorel otec.

¹²⁴ Doctrina Religionis (Náboženská výchova), Gram[m]atica latina theoretica et analysi practica (Teória latinskej gramatiky a praktická analýza), Grammatica hungarica (Maďarská gramatika), Geographia imperii austriaci (Geografia rakúskej ríše), Historia regni Hungariae (História Uhorska), Elementis Physica (Elementárna fyzika), Arithmetica (Aritmetika), Exercitiis latinis (Cvičenia z latinčiny). In: MV SR, ŠA LE, fond: Nemecké evanjelické gymnázium v Kežmarku (1744) (1761–1945), K 2, inv. č. 30, *Triedny katalóg. Informatio de Inventute scholastica Lycei Evang. Aug. Conf. Kesmarkiensis Classis Gram[m]aticae secundae Semestris 1^{mi} & 11^{di} Anni scholastici 1834/5 (1834–1835)*.

¹²⁵ MV SR, ŠA LE, fond: Nemecké evanjelické gymnázium v Kežmarku (1744) (1761–1945), K 2, inv. č. 30, *Triedny katalóg. Informatio de Inventute scholastica Lycei Evang. Aug. Conf. Kesmarkiensis Classis Gram[m]aticae secundae Semestris 1^{mi} & 11^{di} Anni scholastici 1834/5 (1834–1835)*.

¹²⁶ Žiačka Ema Dudová s odvolaním na „starého otca u Durišov u Jamnických“ zaznamenala príhodu nasledovne: „*Keď prišiel cez sviatky domov, navolať si kamarátov a dolu Hlbokou cestou sa sánkovali a neraz sa i prevrhli. Keď sa aj prevrhnuu, on si z toho nič nerobil, bol doklčený, odprosival svojich rodičov, že sa už nepôjde sánkovať. A znova, keď prišla 4 hodina, opakoval sánkovania. A tak sa doklkol, čo ho chlapi iba doniesli.*“ (In: SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848, DUDOVÁ, Ema: Jakub Graichman.*). Marka Kubinská vypovedala Máriu Rajniakovú s prezývkou Rozolka: „*Jakub Graichman ako malý chlapec chodil sa kĺzať na ľad. Keď sa chodil s kamarátmi sánkovať na Hlbokú cestu, spadol a rozbil si hlavu. Kamaráti ho tak museli odniesť domov.*“ (In: In: SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848, KUBINSKÁ, Mária: Jakub Graichman.*).

¹²⁷ Chronologické zaradenie vychádza len zo zmienky Emy Dudovej o tom, že sa to stalo v čase, „*keď prišiel cez sviatky domov*“ a že „*odprosival svojich rodičov*“. Ak v tom čase naozaj ešte mali žiť obaja jeho rodičia, mohlo sa jednať len o obdobie, kedy mal byť na premienke vo Veľkej (pozri v úvode kapitoly), alebo počas zimy 1834–1835 (prepis zápisu Emy Dudovej pozri v predchádzajúcej poznámke). Či je možné pracovať s informáciami, ktoré rámujú toto obdobie, ako s dôveryhodnými historickými faktami, je však otázne.

¹²⁸ SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848, KUBINSKÁ, Mária: Jakub Graichman.*

Rozhodol sa podstúpiť neľahkú cestu z Kežmarku do Hýb sám a pešo. Prekonanie päťdesiatich kilometrov zo Spiša do Liptova, navyše v nepriaznivom chladnom počasí, sa ukázalo byť nad sily trinásťročného chlapca. Bol už koniec novembra a ako sám píše: „*chujava bola hrozná, snehy veľké*“¹²⁹ Nevedno, kam sa mu v tej veľkej snehovej fujavici podarilo zájsť, ale postupne mu dochádzali sily, a zrejme len šťastným riadením osudu v nej nakoniec i nezahynul. Už takmer zamrznutého ho našli ležať v priekope vedľa cesty voziari, ktorí ho naložili na voz a dopravili domov.¹³⁰ Mal naozaj šťastie, že ho objavili skôr, než ho stihlo zafúkať snehom a zahladiť tak po ňom všetky stopy. Mohlo to byť práve 29. novembra 1835, v deň otcovho pohrebu¹³¹, keď sa to stalo. Zmieňuje, že v čase príchodu mu už otca pochovávali¹³², čo by mohlo dokazovať na dobu medzi úmrtím otca a samotným pohrebom. Hybský mešťan, krčmár a nájomca mestskej jatky, Ján Grajchman umrel v horúčke (*calores*) vo veku nedožitých päťdesiatich rokov¹³³. Zanechal po sebe vdovu so štyrmi deťmi.

2.2. Študentské roky

2.2.1. Gemer – Levoča – Prešov

*„Tri veci po smrti otca
zostali mi zvláštnej ceny:
starý klavír, citara
a fajočka z morskej peny.“*

(J. Grajchman: Tri veci po smrti otca¹³⁴)

Smrť manžela, otca, a v neposlednom rade i živiteľa rodiny, Grajchmanovcom zmenila život. Jakubova matka si krčmársku živnosť zrejme ešte nejaký čas ponechala, pretože ešte v roku 1841 ju žaluje slúžka Mária Tarageľová za zadržiavanie mzdy,

¹²⁹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

¹³⁰ Tamtiež, s. 2.

¹³¹ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pochovaných a zomrelých (1812–1866)*, s. 85.

¹³² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

¹³³ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika pochovaných a zomrelých (1812–1866)*, s. 85.

¹³⁴ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 C 94, *Tri veci po smrti otca*.

následkom čoho vysvitlo, že ona spolu s ďalšou slúžkou Zuzanou Švandovou točili bez vedomia zamestnávateľky pálenku. Pre úplnosť prípadu je vhodné upresniť, že paholok Ondrej Hradecký ju okradol o dohán (tabak) uložený v pivnici. Mzdu zadržavala všetkým trom. Dotyční delikventi boli následne po vypočutí vdovy Grajchmanovej magistrátom mestečka Hybe exemplárne potrestaní.¹³⁵

Jakub na pranie umierajúceho otca¹³⁶ pokračoval v štúdiách ďalej. Štúdium druhého ročníka v Kežmarku ukončil – podobne ako v prvom ročníku – s vynikajúcim prospechom. Hodnotenie *eminens* alebo I si opäť vyslúžil vo všetkých absolvovaných predmetoch¹³⁷. Tým jeho pôsobenie v spišskom Kežmarku končí a ako gramatista a syntaxista prechádza na nasledujúce štyri¹³⁸ roky do bývalého Šajavského Gemera¹³⁹, kde sa slovenskí žiaci zväčša prichádzali priučiť maďarskej reči.¹⁴⁰ I to mohlo byť jedným z dôvodov, prečo odišiel práve do Gemera, i keď predchádzajúcu dvojročnú výuku maďarskej gramatiky podstúpil v Kežmarku s vynikajúcim výsledkom.¹⁴¹ Tam sa už venuje štúdiu rétoriky, poetiky a filozofie.¹⁴² V Gemeri mal – zrejme ako sirota –

¹³⁵ Mária Tarageľová dostala 6 rán korbáčom, Ondrej Hradecký 6 palíc a Zuzana Švandová potrestaná dvojdnovým áreštom v mestskej väznici, pretože nebola uznaná za možnú podstúpiť telesný trest (pozri: MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 16, inv. č. 99, spis. č. 495/X, *Uloženie telesného trestu a väzenia za krádež tabaku, alkoholu. (1841).*)

¹³⁶ Slovné spojenie „*Dľa poručenia otcovho...*“ (pozri: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana], s. 2.*) by mohlo odkazovať ako na ústne vyslovené pranie na smrteľnej posteli, tak i na – či už skôr alebo v tom čase – spísaný testament.

¹³⁷ Predmety v druhom ročníku boli nasledovné: Gram[m]atica latina theoretica & analysi practica (Teória latinskej gramatiky a praktická analýza), Grammatica hungarica (Maďarská gramatika), Geographia Europae (Geografia Európy), Historia universali (Historia), Historia naturali (Prírodopis), Arithmetica (Aritmetika), Exercitiis latinis (Cvičenia z latinčiny). In: MV SR, ŠA LE, fond: Nemecké evanjelické gymnázium v Kežmarku (1744) (1761–1945), K 2, inv. č. 31, *Triedny katalóg. Informatio de Inventute scholastica Lycei Evang. Aug. Conf. Kesmarkiensis Classis Gram[m]aticae secundae Semestris I^{mi} & II^{di} Anni scholastici 1835/6 (1835–1836).*

¹³⁸ Jakub Grajchman vo svojej autobiografii píše, že v Gemeri zakončil šiestu triedu. Za prvé dve by tak bolo možné považovať štúdium v Kežmarku (pozri: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana], s. 2.*), kde však študoval gramatiku a syntax, čo sa ale zvyklo učiť v tretej a štvrtej gymnaziálnej triede. Doklady o štúdiu v Gemeri sú do roku 1838. Prvým je vysvedčenie zo školského roka 1837/38 (pozri: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 G 18, *Školské vysvedčenie, 1837/38.*), druhým vysvedčenie o absolvovaní štúdia rétoriky a poetiky v Gemeri v rokoch 1836–1838 z roku 1840 s poznámkou o prechode na štúdium filozofie (LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o štúdiách a praxi. Vysvedčenie z gymnázia – Gemer (1840).*)

¹³⁹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o štúdiách a praxi. Vysvedčenie zo štúdiu v Gemeri z r. 1836–1838 (1840).*

¹⁴⁰ KRIŽKO, Pavel: *Bohdan Ludovít Grossmann*. Slovenské pohľady, roč. 10, 1890, s. 187–188.

¹⁴¹ MV SR, ŠA LE, fond: Nemecké evanjelické gymnázium v Kežmarku (1744) (1761–1945), K 2, inv. č. 30, *Triedny katalóg. Informatio de Inventute scholastica Lycei Evang. Aug. Conf. Kesmarkiensis Classis Gram[m]aticae secundae Semestris I^{mi} & II^{di} Anni scholastici 1834/5 (1834–1835)*; Tamtiež, K 2, inv. č. 31, *Triedny katalóg. Informatio de Inventute scholastica Lycei Evang. Aug. Conf. Kesmarkiensis Classis Gram[m]aticae secundae Semestris I^{mi} & II^{di} Anni scholastici 1835/6 (1835–1836).*

¹⁴² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o*

alumneum¹⁴³ zadarmo – a ako zodpovedný a rozumný žiak sa dostal i do pozície seniora školy¹⁴⁴. O jeho šikovnosti a dobrom prospechu svedčí i to, že si mohol dovoliť doučovať iných žiakov, čím si privyrobil pár zlatých, ktoré si ušetril a potom cez prázdniny doniesol domov mame.¹⁴⁵ To vypovedá nielen o veľkej synovskej láske k nej, ale i o istej duševnej vyspelosti, ktorú po otcovej smrti preukázal práve takýmto spôsobom. Niekedy v tom čase začal písať i prvé verše. Písal ich v latinčine, neskôr to odôvodňujúc tým, že latinčina bola jazykom, v ktorom prebiehalo i vyučovanie. V životopise zmieňuje i zbierku latinských básní, ktoré by mali pochádzať z tohto obdobia.¹⁴⁶

V škole sa počas svojho štvorročného štúdia postupne zoznamuje s viacerými budúcimi osobnosťami slovenského národného života, s budúcimi aktívnymi príslušníkmi takzvanej „štúrovskej generácie“¹⁴⁷. V tom období v Šajavskom Gemeri študovali Janko Král¹⁴⁸, Samo Bohdan Hroboň¹⁴⁹, Ján Kalinčiak¹⁵⁰, August Horislav Krčméry¹⁵¹, či Janko Matúška¹⁵², ale aj iní¹⁵³. Na samotné fungovanie gymnázia, i keď z

štúdiách a praxi. Výsledenie zo štúdií v Gemeri z r. 1836–1838 (1840).

¹⁴³ Alumneum – študentská stravovňa s ubytovaním.

¹⁴⁴ Senior bol v škole akýmsi hlavným dozorcóm nad študentmi v škole a svojím pôsobením mal odľahčiť prácu rektorovi. Jeho povinnosti a právomoci boli všade podobné a v konkrétnej škole prípadne len poupravené podľa jej potreby. Z gemerského prostredia sú zachované napríklad povinnosti rimavskosobotského seniora. Seniora navrhoval rektor s farárom. Mal to byť človek zodpovedný a rozumný, ktorý mal mať hlavný dozor nad školou. V prísaha sa zaväzoval funkcii vychovávať v prospech školy, k učiteľom prejavovať potrebnú úctu a chrániť ich dobré meno, rovnako ako dobré meno školy v škole i mimo nej, riadiť sa zákonmi a pravidlami školy, neuraziť nikoho z jej príslušníkov, dbať o jej nerušený chod. Schválený a potvrdený senior podliehal už zboru učiteľov, preto nemal nielen zasahovať do ich práce, ale ani nič nerobiť bez ich vedomia. Tiež sa mal starať o to, aby ani žiaci nezasahovali do práce učiteľov a starali sa o svoje záležitosti. Dostal na starosti stravovanie a ubytovanie žiakov a dozor nad ich správaním. Spolu s rektorom sa mal podieľať na trestaní previnilcov. V prípade nevhodného správania a zneužívania svojich právomocí mohol byť odvolaný a mal mu byť vymeraný trest podľa školských zákonov. In: GALLO, Ján: *Dejiny stredných škôl v Gemeri do polovice 19. storočia*. Martin 1977, s. 220–221.

¹⁴⁵ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

¹⁴⁶ Tamtiež, s. 2.

¹⁴⁷ Ľudovít Velislav Štúr (1815–1856) – jedna z vedúcich osobností slovenského národného obrodzenia, kodifikátor spisovnej slovenčiny, filozof, politik, historik, pedagóg, jazykovedec, básnik, poslanec uhorského snemu. Pre počas jeho pôsobenia žijúcich prívržencov a žiakov sa ustálil všeobecne uznávaný pojem „štúrovci“.

¹⁴⁸ Janko Král (1822–1876) – slovenský romantický básnik, významný predstaviteľ národnobuditeľských snáh.

¹⁴⁹ Samo Bohdan Hroboň (1820–1894) – slovenský básnik, jazykovedec, prekladateľ, folklorista, predstaviteľ mesianistickej línie slovenského romantizmu.

¹⁵⁰ Ján Kalinčiak (1822–1871) – slovenský prozaik a literárny kritik, priekopník historického románu na Slovensku.

¹⁵¹ August Horislav Krčméry (1822–1891) – evanjelický kňaz, slovenský osvetový pracovník, zberateľ a propagátor slovenskej ľudovej piesne.

¹⁵² Janko Matúška (1821–1877) – slovenský romantický básnik, prozaik a dramatik, v známy najmä ako autor slovenskej národnej hymny *Nad Tatrou sa blýska*.

¹⁵³ Podľa Galla (pozri: GALLO, J.: *Dejiny stredných škôl v Gemeri do polovice 19. storočia*. Martin 1977, s. 148) ešte v školskom roku 1836–1837 i Peter Michal Bohúň (1822–1879) – slovenský maliar,

obdobia tesne pred príchodom Jakuba Grajchmana do školy, zanechal niekoľko spomienok Ľudovít Bohdan Grossmann¹⁵⁴. Spomína, že v gymnáziu panovali nie najlepšie pomery, jeho chod mali na starosti len dvaja učitelia – Michal Mateják a Jozef Dlhányi.¹⁵⁵ Mateják – v čase Grajchmanovho štúdia zároveň aj rektor školy¹⁵⁶ – bol podľa Grossmanna k študentom neláskavý a niekedy až ukrutný. Bránil slovenským žiakom používať svoj materinský jazyk a vysielal svojich špehov, ktorí pod oknami načúvali, či niekto zo žiakov nehovorí medzi sebou po slovensky. Ak sa dozvedel, že niekto prestúpil jeho zákaz, vylieval si na ňom svoju zlosť, či už v škole alebo mimo nej. Snažil sa u študentov vzbudiť lásku k maďarskej reči, no svojimi výsmeškami a surovým správaním vzbudzoval u nich často práve opačný dojem. Posmešne ich nazýval „*incarnati slavi*“, či niekedy hľadal zámienky na rôzne tresty.¹⁵⁷ Že potláčanie slovenského jazyka spojené so šikanou nebolo v tom čase na niektorých školách v prostredí bývalého Uhorska výnimkou, dosvedčujú i autobiografické spomienky Jána Francisciho¹⁵⁸, ktorý v nie až tak veľmi od Gemera vzdialených Ožďanoch niekoľkokrát neušiel trestu, pri ktorého nesplnení musel podstúpiť fyzický trest korbáčom.¹⁵⁹

Že nehumánný a niekedy až krutý prístup zavedený v niektorých školách bol často len dôsledkom prílišnej angažovanosti konkrétnych učiteľov, potvrdzuje prípad profesora Jozefa Dlhányiho, ktorý bol už na prvý pohľad pravým opakom neoblúbeného Matejáka. Počas svojho pôsobenia v škole pomáhal lásku k rodnému jazyku a národnému cíteniu v slovenských chlapcoch upevňovať a v národných snahách ich podporoval. Vo svojej národnobuditeľskej práci pokračoval po zrušení gemerského gymnázia i na svojom ďalšom pôsobisku na evanjelickom lýceu v Kežmarku.¹⁶⁰

Jakub po absolvovaní šiestej triedy Šajavský Gemer opúšťa a vydáva sa na ďalšie štúdiá do Levoče, aby tam dokončil kurz filozofie. Prichádza tam v roku 1840, v čase, keď miestny „Ústav“, ktorý tvorili slovenskí levočskí študenti,¹⁶¹ vydáva zo

litograf a výtvarný pedagóg, aktívny člen národnobuditeľského hnutia na Slovensku. Avšak ako zmieňuje napríklad i Dubnická (pozri: DUBNICKÁ, Elena: *Peter M. Bohúň. Život a dielo*. Bratislava 1960, s. 26.) boli Peter Michal spolu s bratom Jánom zapísaní už na evanjelickom lýceu v Levoči. Grajchman sa teda zoznámil s Bohúňom zrejme až tam.

¹⁵⁴ Ľudovít Bohdan Grossmann (1818–1890) – slovenský národný osvetový pracovník, pedagóg.

¹⁵⁵ KRIŽKO, Pavel: *Bohdan Ľudovít Grossmann*. Slovenské pohľady, roč. 10, 1890, s. 186.

¹⁵⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o štúdiách a praxi. Vysvedčenie zo štúdií v Gemeri z r. 1836–1838 (1840)*.

¹⁵⁷ KRIŽKO, P.: *Bohdan Ľudovít Grossmann*. Slovenské pohľady, roč. 10, 1890, s. 187–188.

¹⁵⁸ Ján Francisci (1822–1895) – známy tiež ako Ján Francisci-Rimavský, slovenský básnik, prozaik, prekladateľ, národný buditeľ, politik

¹⁵⁹ FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 147–148.

¹⁶⁰ GALLO, J.: *Dejiny stredných škôl v Gemeri do polovice 19. storočia*. Martin 1977, s. 134.

¹⁶¹ Janko Francisci si vo svojej autobiografii s odstupom času spomína na fungovanie Ústavu nasledovne:

svojich nazbieraných prác po vzore prešporských študentov¹⁶² zborník s názvom „*Jitřenka, čili výbornější práce učenců česko-slovenských a. v. levočských.*“¹⁶³ Básňou tam¹⁶⁴ prispel i Grajchmanov rodák z Hýb Ľudovít Orphanides¹⁶⁵, ktorý Levoču v tom čase už opúšťal a o ktorom bude ešte reč na inom mieste, ale napríklad i ďalší Liptáci, Vrbičan¹⁶⁶ Jozef Jančo¹⁶⁷, či rodák z Palúdzky¹⁶⁸, Ján Drahotín Ondruš¹⁶⁹, ktorého Grajchman neskôr po jeho predčasnom úmrtí v roku 1845 na pamiatku ospieval v treťom ročníku Hurbanovej Nitry.¹⁷⁰ V Levoči v čase Jakubovho príchodu študoval už z gemerských štúdií mu známy Janko Kráľ z Liptovského (Svätého) Mikuláša, stretáva sa

„Avšak slovenskí žiaci, myslím, že pod vedením jedného zo starších spomedzi seba, ustrojili si a vydržovali praktické hodiny, na ktoré radradom donášali štylistické slovenské práce, tie posudzovali, rečnili, rečnenia posudzovali a mali [recte: mali] založenú a rozmnožovanú slovenskú knihovňu. Všetko toto volalo sa slovenským Ústavom. Ústav mal predsedu, zapisovateľa a knihovníka.“ In: FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 158. Zo zaužívaných zvykov v Ústave zmieňuje: „Žiaci levočského slovenského Ústavu podľa príkladu žiakov prešporského Ústavu boli prijali obyčaj pridávať ku svojim krstným menám ešte aj dajedno historické slovenské alebo slovanské meno. Dialo sa to slobodným vyvolením alebo ťahaním z klobúka hodených doň viacerých ceduliek takých mien. Kto aké meno si vytiahol, také i prijal a obyčajne i podržal.“ In: FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 157.

¹⁶² Prešporskí (bratislavskí) študenti vydali už v roku 1836 svoje „Plody“. Medzi prispievateľmi sa už vtedy objavujú mená, z ktorých niektoré ostali zvučnými v nasledujúcich desaťročiach i v iných súvislostiach, než literárnych. Okrem iných do zborníka prispeli: Samo Chalupka, Ctiboh Zoch, Ľudovít Štúr, Ján Maróthy, či Michal Miloslav Hodža (pozri: *Plody zboru učenců řeči československé prešporského*. Prešporok 1836, 156 s.).

¹⁶³ Okolnosti okolo vydania *Jitřenky* v roku 1840 zmieňuje opäť Janko Francisci: „Podarenejšie do Ústavu prinesené práce zapisovali sa do Pamätnice a z tých najpodarenejších boli pozdejšie, t. j. roku 1840 vybrané a pod nápisom *Jitřenka, čili výbornější práce učenců Československých e. a. v. Levočských, podľa príkladu prešporským Ústavom roku 1836* vydaných Plodov, tlačou v Levoči vydané. Ústav udržoval dopisovanie s Ústavom prešporským a inými, ba i s čelnejšími vtedy mužmi slovenskými menovite i so superintendentom Pavlom Jozeffym.“ In: FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 158.

¹⁶⁴ ORPHANIDES, Ľudewjt: *Naděje blaženějšich časů!* In: *Gitřenka, čili výbornějšj práce učenců Česko-Slovenských A. W. Lewočských*. Lewoča 1840, s. 20–21.

¹⁶⁵ Ľudovít Samoslav Orphanides (Orfanides) (1818–1895) – pomológ, učiteľ, národný osvetový pracovník

¹⁶⁶ Vrbica – v roku 1923 pričlenená k Liptovskému (Svätému) Mikulášu, súčasť mestskej časti Nábřežie-Vrbica.

¹⁶⁷ Jozef Jančo (1823–1893) – slovenský básnik, prekladateľ. V Levoči podobne ako Jakub Grajchman študoval do roku 1842 teológiu (pozri: JANČO, Július: *Jozef Jančo*. Slovenské pohľady, roč. 44, 1928, s. 520).

¹⁶⁸ Palúdzka – v roku 1960 pridelená k Liptovskému Mikulášu ako jeho mestská časť.

¹⁶⁹ Ján Drahotín Ondruš (1816–1845) – slovenský básnik. V *Jitřenke* mu vyšlo celkom päť básní (pozri: DRAHOTÍN, Ondruš Ján: *Slawjk w kléce*. In: *Gitřenka, čili výbornějšj práce učenců Česko-Slovenských A. W. Lewočských*. Lewoča 1840, s. 13–14; *Znělka*, s. 22–23; *Dvě sestry*, s. 54–56; *Mladik z pod Kriwáňa*, s. 95–96; *Nářek wyhnance*, s. 109–110) a dva „nápisý“ (*Pilnost Dėwomilowa*, s. 51; *Milosrdenstwj hrdiny*, s. 51.).

¹⁷⁰ GRAJCHMAN, Jakub: *Pjeseň na pamjatku zosnuljemu Visokoučenjemu Pánovi Jankovi Ondrušovi od srdečních jeho bratou v Bratislave dňa 30. brezna 1845*. Nitra. Dar drahým krajanom slovenským obetovaní. Pešť 1846, roč. 3, s. 162–163. Jakub Grajchman venoval Jankovi Ondrušovi ešte jednu báseň, ktorá sa nachádza pred zmienou piesňou v rukopisnej zbierke prvého snopčeka Básní od Jakuba Bohatjeho z roku 1846 (pozri: *Smrt' Ondrušova*. In: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 A 3, *Básně od Jakuba Bohatjeho, 1846, snopček I-ví*, s. 14.

tam s Petrom Michalom Bohúňom¹⁷¹ a ďalšími. Do akej miery sa spoločne s nimi podieľal na rozvoji slovenského národného života v levočskom „Ústave“ a do akej miery ovplyvnilo toto prostredie mladého Jakuba v jeho ďalšom smerovaní, sa možno zatiaľ len domýšľať. O jeho činnosti v tomto smere v prácach bádateľov na svetlo vynesené historické pramene mlčia a on sám sa o tom nikde nerozpisuje.

Filozofov mali na levočskom evanjelickom gymnáziu na starosti traja profesori – rektor¹⁷² Pavel Tomášek, Juraj Müller a Michal Hlaváček, všetci rodom Slováci.¹⁷³ Pavel Tomášek bol bratom básnika Samuela Tomášika. Vyžarovala z neho úprimná добрota, poctivosť, ale i slabosť. Prednášal humanitné štúdiá, bol pilný a pracovitý, neustále sa snažil svoje odborné vedomosti rozširovať a prednášal vždy z nových zošitov. Ako dobrák, ktorému chýbala potrebná energia, často trpel nepríjemnosťami od rozpustilých študentov. Neskôr sa prejavil svojimi literárnymi prácami v slovenčine. Starší profesor Juraj Müller na rozdiel od čínorodého Tomášeka prednášal zo starých osvedčených zošitov a jeho príprava v štúdiách bola starosvetská. Na začiatku hodiny vyvolal jedného alebo niekoľkých žiakov, ktorí mu mali odrecitovať poznatky z predchádzajúcej hodiny a potom sa dal do diktovania ďalšej lekcie bez jej ďalšieho vysvetľovania. Hodiny spetroval rozprávaním niekedy až oplzlých anekdot. Z týchto troch profesorov mal byť najučenejším a k profesorstvu najpovolanejším Michal Hlaváček. Časť predmetov prednášal podľa kompendii a časť bez zošitov a ďalších pomôcok. Jeho prednášky boli študentom zväčša jasné a zrozumiteľné, takže z kníh sa učili len veci, ktoré museli vedieť naspamäť. Bol veľmi bystrý, k študentom prísny, ale spravodlivý a ako jediný sa ich vedel, keď to bolo potrebné, i zastat'. Mal rešpekt a vedel si zjednať v škole poriadok. Vyučoval „česko-slovenskú mluvnicu“ a mal homiletické cvičenia v slovenčine. Asi takto sa zapísali zmienení traja profesori do pamäte Jankovi Franciscimu, ktorý z lýcea odišiel tesne pred Jakubovým príchodom do Levoče.¹⁷⁴ V tomto prostredí strávil Jakub s už tradične vynikajúcim prospechom¹⁷⁵ ako filozof dva roky.

V roku 1842, po ukončení štúdií v Levoči, sa Jakub zapísal na evanjelické

¹⁷¹ Pozri poznámku k ostatným študentom, ktorí študovali spoločne s Jakubom Grajchmanom v Šajavskom Gemeri.

¹⁷² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o štúdiách a praxi. Vysvedčenie zo štúdií v Levoči z r. 1840–1842, kópia (1842).*

¹⁷³ FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 153.

¹⁷⁴ FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 154–156, 158.

¹⁷⁵ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o štúdiách a praxi. Vysvedčenie zo štúdií v Levoči z r. 1840–1842, kópia (1842).*

kolégium v Prešove ako teológ.¹⁷⁶ Prvý semester študoval bohoslovestvo, ktoré ukončil s najlepším možným hodnotením K – *kitünő*¹⁷⁷ – pri všetkých predmetoch.¹⁷⁸ Pre nasledujúci semester dostal ako nadaný a chudobnejší študent odporúčanie¹⁷⁹ na udelenie finančnej podpory vo forme štipendia Johanny Róth-Teleky¹⁸⁰, ktoré mu bolo nakoniec i priznané.¹⁸¹

V druhom semestri prechádza Jakub z bohoslovestva na právo. Podľa jeho vlastných slov bolo študentov práva v tom čase na prešovskom kolégiu 96¹⁸² Profesorom pozitívneho práva bol v tom období chýrny jurista¹⁸³ Ondrej (Andrej) Csupka. Vo svojich prednáškach sa z pozitívnych práv najpodrobnejšie venoval civilnému, ostatným právam venoval priestoru a pozornosti podstatne menej.¹⁸⁴ Sám Jakub s ním opisuje žartovnú príhodu, keď počas prednášky povedal študentom: „*Prima regula iuris est: si fecisti, nega!*“¹⁸⁵ – v preklade „*Prvá regula (zásada, pravidlo) práva je: Ak si niečo spáchal, popri to!*“ Na otázku, ktorá regula je druhá, odpovedal Jakub: „*Zaicho!*“ čo v triede vyvolalo hlasný, jasavý smiech. Touto trefnou poznámkou chcel vyjadriť svoj negatívny postoj ku klamstvu.¹⁸⁶ I tento semester končí Jakub s vynikajúcim prospechom.¹⁸⁷ Napriek tomu, že ako aj sám píše: „*V Prašove bol*

¹⁷⁶ MV SR, ŠA PO, fond: Kolégium východného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Prešove (1549–1954), inv. č. 248, *Matrika prešovského evanjelického Kolégia (Az eperjesi ev. egyházkerületi Collegium Anyakönyve) (1840–1871)*.

¹⁷⁷ *Kitünő* – maďarský ekvivalent latinského *eminens*, čiže vynikajúci.

¹⁷⁸ MV SR, ŠA PO, fond: Kolégium východného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Prešove (1549–1954), inv. č. 262, *Správy o školskej mládeži evanjelického dištriktuálneho Kolégia v Prešove (1842/34–1845/46)*.

¹⁷⁹ V tabuľkovom prehľade figuruje medzi tými žiadateľmi, ktorí majú pre udelenie štipendia najlepšie predpoklady, či už vďaka svojim výsledkom alebo pre chudobu. Zavážil i fakt, že bol sirotou – maď. árva (pozri: MV SR, ŠA PO, fond: Kolégium východného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Prešove (1549–1954), K 41, inv. č. 130, *Štipendijné záležitosti, N[ume]ro 14. Róth Johanna – félé jutalomdíjasak [é]s az árva folyamodók 1842/3.*).

¹⁸⁰ Johana Róth-Teleky – šarišská šľachtičná, ktorá formou testamentu odkázala isté finančné prostriedky na podporu chudobnejších študentov evanjelických škôl augsburského vyznania v Uhorsku

¹⁸¹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

¹⁸² *Tamtiež*, s. 2.

¹⁸³ Ale ako zároveň podotýka i Janko Francisci: „*nehľadaný advokát*“ (pozri: FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 200.).

¹⁸⁴ Aj tu ide o spomienky Janka Francisciho, ktorý študoval v Prešove v rokoch 1845–1847, teda niekoľko rokov po Jakubovi Graichmanovi (ďalšie spomienky na účinkovanie profesora Csupku z tohto obdobia pozri v: FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 200.). Viac o celkových pomeroch, ktoré vládli v prešovskom kolégiu aj v tomto období, pozri napr. v publikáciách: FRANKOVÁ, Libuša: *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov 1999, 139 s.; VASÍLOVÁ, Darina – FRANKOVÁ, Libuša: *Z dejín prešovského kolegiálneho gymnázia*. Prešov 2011, s. 35–116.

¹⁸⁵ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

¹⁸⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

¹⁸⁷ MV SR, ŠA PO, fond: Kolégium východného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Prešove (1549–

právnikom jeden z najprednejších, skúšky poskladal s najlepším výsledkom¹⁸⁸ sa rozhodol v ďalšom štúdiu práva nepokračovať.

2.2.2. Bratislava

*„Kde ste sa podeli, chlapci od Dunaja?
Búrka vás odnesla do druhieho kraja. –
Tak sme sa my, bratia, tak sa rozleteli,
ako tie holuby, keď medzi ne strelí. –
Vyjde – dá Boh – hviezda nad slovenským krajom
a my sa sídeme ako Váh s Dunajom“*

*(J. Grajchman: Odchod Slovákov
z Bretislavy do Levoče 1844 v Marci¹⁸⁹)*

Prešov znamenal pre Jakuba Grajchmana jeho definitívnu rozlúčku so štúdiami na východnom Slovensku. Zbožná matka si totižto nepriala, aby pokračoval v štúdiu práva, ale i naďalej chcela mať z neho po ukončení školy kňaza. Jej želanie tak bolo hlavným dôvodom, prečo odchádza na ďalšie štúdium do Bratislavy – vtedy tiež Požoňu, či Prešporka – aby tam doštudoval teológiu.¹⁹⁰

„Bolo to v roku 1843 podjaseň, keď som sa ako prvoročný teológ poberal do Požone. Zaviezol som sa z Hýb do Sv. Mikuláša, kam ma moja matka sprevádzala, zosadli sme u rodičov Janka Kráľa, ktorý čo básnik podivný a ináč náramným nazvaný, druhoročný teológ v Požoni, mal byť mojím vlastne spolucestovateľom a vodičom. Po zvítaní sa vyrozumela moja matka, že rodičia Janka nič o jeho skorom odcestovaní nevedeli. Jeho plány cestovania on navrhol; aby sme pešo šli – podľa jeho výpovede

1954), inv. č. 262, *Správy o školskej mládeži evanjelického dištriktuálneho Kolégia v Prešove (1842/34–1845/46)*. Kópia vysvedčenia za školský rok 1842–1843 je k dispozícii v: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o štúdiách a praxi. Vysvedčenie zo štúdií v Prešove z r. 1842–1843, kópia (1843)*.

¹⁸⁸ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

¹⁸⁹ Ponechané v pôvodnej transkripcii Ruda Brtáňa z roku 1948. *Odchod Slovákov z Bretislavy do Levoče 1844 v Marci*. In: LENKO, Július (ed.): *Zore nad Kriváňom. Sborník o minulosti Liptova z príležitosti stého výročia Žiadostí slovenského národa v Lipt. Sv. Mikuláši 10. mája 1848. Liptovský Svätý Mikuláš 1948*, s. 114.

¹⁹⁰ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 3.

„*linea recta*“¹⁹¹, že už na tretí deň budeme tam, kdežto s vozárom Rumanovským, tovar odvážajúcim do Požone, by sme sa ta dostali len na siedmy deň. Tento návrh dal sa prijať už aj preto, že bolo pekné, príjemné počasie a že pôjdeme od Vrútok tou prekrásnou dolinou po Váhu na pltiach.“¹⁹² To sú slová Jakuba Grajchmana predznamenávajúce jeho prvý kontakt s Bratislavou – romantická a dobrodružná cesta so spolužiakom z predchádzajúcich štúdií, Jankom Kráľom, ktorej podrobný popis sa fragmentárne zachoval do dnešných dní v jeho pozostalosti.¹⁹³ Matky ich odprevadili z Mikuláša do Mitošín – dnes súčasť Bešeňovej – kde navštívili miestnu krčmu,¹⁹⁴ aby spoločne strávili posledných pár chvíľ. Popíjali víno načúvajúc pri tom dojímavým dobromyseľným napomínaniam a výstrahám svojich starostlivých matiek. Brániac sa prílišnému rozcitliveniu a ľútosti odvracali od nich svoje tváre, aspoň Jakub tak.¹⁹⁵

„*Pozerám, nad dverami obraz, i vidím tam Jánošíka vymalovaného na skle, stojí si v červených uhorských nohaviciach, v zelenej košeli so širokými rukávmi, na hlave kalpak¹⁹⁶ jednorohý a valašku v hrsti, pri ňom na zemi kotlík plný žltákov. Neďaleko Hrajnoha nad vatrou v skoku vystreľuje z pištole. Pomyslím si, ako sa krivda učená na ľude udržiava v pamäti, prechováva z potomstva na potomstvo, až dosiahne svojho zadosťučinenia. [...] Oproti tomuto obrázku visel druhý na stene, predstavujúci bradatého starca s hlavou umiestnenou v trojuholníku, že to vraj svätá Trojica, no mimovoľne som sa zasmial, hoci mi nebolo do smiechu – divná fantázia.*“¹⁹⁷

Po tomto posedení sa rozlúčili a vydali na štvorhodinovú cestu do Gombáša (Hubová), kde sa pričinením Janka Kráľa vydávali za vyslancov uhorského snemu, žiadajúc tam od richtára obce povoz. Len-len, že sa im po takomto výstrelku podarilo ujst' z dosahu rozhnevaných dedinčanov. Pokračovali ďalej chodníkmi, cestou si počas noci zdriemnuť na zemi, cez pohorie Veľkú Fatru, až opäť dorazili k Váhu, cez ktorý sa preplavili na opustenom člnku a z Turian v skorých ranných hodinách prepravili na doštiaku s hnojom – čo trvalo ďalšie štyri hodiny – do Vrútok. Tam podľa

¹⁹¹ Linea recta (z lat.) – priamočiario.

¹⁹² GRAJCHMAN, J.: *Dvaja poetickí*. In: MRLIAN, Ondrej a kol.: Hybe včera a dnes. Na pamiatku sedemstého výročia založenia mesta. Banská Bystrica 1967, s. 303.

¹⁹³ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 G 42, *Vária* [recte: *Varia*] najrozličnejšieho obsahu, zlomky v nemčine a maďarčine. Na svetlo ho v roku 1967 vyniesol Rudo Brtáň, ktorý ťažko čitateľný text spracoval a vydal v zborníku Hybe včera a dnes (pozri: GRAJCHMAN, J.: *Dvaja poetickí*, s. 303–317.).

¹⁹⁴ „...našli sme tam kury, ako si po dlhom, z hrubých dosák obitom stole prechádzajú, dovôle krákoriac. Tie nám hneď prenechali miesto, otvorenými oblokmi povyletujúc von.“ In: GRAJCHMAN, Jakub: *Dvaja poetickí*, s. 304.

¹⁹⁵ GRAJCHMAN, Jakub: *Dvaja poetickí*, s. 304.

¹⁹⁶ Kalpak – v tomto prípade vysoká husárska čiapka s kožušinovou obrubou.

¹⁹⁷ GRAJCHMAN, Jakub: *Dvaja poetickí*, s. 304.

predpokladov zastihli pltníkov – Jankových starých známych – práve keď odbýjali. Plavili sa s nimi až do Serede, odkiaľ pokračovali do cieľa svojej cesty pešo. Cestou sa – z predchádzajúcich dní už i zašpinení, zaprášeni – pokiaľ možno vyhýbali stretnutiam s ľuďmi, aby ich pre zanedbaný vzhľad náhodou niekomu nenapadlo zadržať ich ako podozrivých tulákov. Tesne pred Bratislavou sa ich cesty rozdelili. Janko postupoval do mesta cez lúky a polia „*linea recta*“, Jakub po hradskej. Do cieľa dorazili deň pred voziarom Rumanovským, ktorý im doviezol batožinu.¹⁹⁸

Zapísaný na evanjelickom lýceu vstúpil Jakub hneď 13. septembra 1843¹⁹⁹ i do bratislavského Ústavu reči literatúry československej²⁰⁰. Ústav mal v tom čase za sebou už niekoľko rokov činorodého fungovania a pre slovenskú národne orientovanú mládež bol spolu s prednáškami Ľudovíta Štúra na lýceu doslova pojmom.²⁰¹

Jakub Grajchman však podľa všetkého nebol prvý z rodiny, ktorý študoval na lýceu v Bratislave. To málo, čo sa o tom doteraz podarilo zistiť, nasvedčuje tomu, že pred ním už ako sedemnásťročný chlapec v roku 1819 študoval na bratislavskom evanjelickom lýceu jeho strýko Andrej Grajchman²⁰². Ten sa mal napriek tomu, že nestihol na katedre zažiť pôsobenie Ľudovíta Štúra a byť svedkom plodnej činnosti Ústavu, v nasledujúcom období dostať do povedomia ako národne orientovaný slovenský učiteľ. Vie sa o ňom, že pôsobil na viacerých učiteľských staniach v Liptove.²⁰³ Jakub naopak prichádza do Bratislavy už v čase zostrených útokov na

¹⁹⁸ GRAJCHMAN, Jakub: *Dvaja poetickí*. In: MRLIAN, Ondrej a kol.: Hybe včera a dnes. Na pamiatku sedemstého výročia založenia mesta. Banská Bystrica 1967, s. 305–316.

¹⁹⁹ MJK, LM, *cit. dokument*, s. 143; BRTÁŇ, R.: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 201.

²⁰⁰ „Ústav záležal z nasledujúcich oddielov: z teoretických a praktických hodín, z vyučovania mladších, t. j. syntaxistov a rétorov alebo terajších päť až osmoklasníkov gymnaziálnych, z knihovne a výboru, v posledný rok ustrojené boli i rečnícke zasadnutia (cvičenia) pre starších.

Na čele Ústavu stál námestník profesora Palkoviča, v porozumení s lyceálnym profesorátom ním ustanovený. V hodnosti nasledoval zapisovateľ, členmi Ústavu spomedzi nich vyvolený a námestníkom potvrdený; nasledoval knihovník starší a mladší, vyvolení členmi spomedzi nich a vyučovateľ mladších výborom ustanovený. Členovia výboru boli Ústavom v zasadnutiach slobodne volení. Rečnícke zasadnutia boli súkromnej povahy.“ In: FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 178–179.

²⁰¹ Janko Francisci sa síce s Jakubom Grajchmanom počas bratislavských štúdií minuli, ale práve jeho spomienky vhodne poslúžia na vykreslenie atmosféry, ktorá tam v tom čase vládla: „Štúrove prednášky, súkromné čítanie kníh z knihovne Ústavu, lýcea a bohatej knihovne Apponyiovskej, obecenstvu v isté dni otvorenej, malo na mňa, a myslím i na iných členov Ústavu ten účinok, že som prednáškam profesorov Bolemana, Šimku a Michnaya len toľko pozornosti venoval, koľko bolo treba, aby som na skúškach obstál.“ In: FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 181.

²⁰² Jakubov strýko v batizovskej matrike zapísaný ako Andreas Gresch sa narodil Matejovi a a Márii Rišovej 8. októbra 1802 v Lučivnej (pozri: MV SR, ŠA LE, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Batizovciach, *Matrika pokrstených a narodených (1792–1821)*, s. 56.

²⁰³ Ján Hučko vo svojej monografii udáva nasledovné: „Andrej Grajchmann, pochádzal z rodiny remeselníka v Lučivnej. Roku 1819 bol študentom bratislavského lýcea. Pôsoobil ako vlastenecký učiteľ na rôznych miestach v Liptove.“ (pozri: HUČKO, Ján: *Sociálne zloženie a pôvod slovenskej obrodenskej inteligencie*. Bratislava 1974, s. 317.). Nikde nie je napísané, že starý otec Jakuba

Ludovíta Štúra, ktorý stál ako námestník profesora Juraja Palkoviča²⁰⁴ na čele Ústavu. Na jednom z úvodných stretnutí síce vyjadril svoje znepokojenie nad budúcnosťou, no činnosť po prázdninách spočiatku pokračovala svojím obvyklým tempom.²⁰⁵ V roku 1843 boli okrem Jakuba a Janka Kráľa členmi Ústavu zo známejších osobností napríklad Janko Matúška, Ludovít Reuss²⁰⁶, Karol Štúr²⁰⁷, Peter Kellner-Hostinský²⁰⁸, Viliam Pauliny-Tóth²⁰⁹, ale i mnohí ďalší.²¹⁰ Na svojich zasadnutiach v rámci praktických cvičení²¹¹ členovia recitovali a prednášali svoje referáty. Na 9. zasadnutí Ústavu – 4. októbra 1843 – došlo i na Jakuba Grajchmana. Recitoval verše z Kollárovej *Slávy dcery*, posudzovateľom bol jeho spolužiak z predchádzajúcich štúdií Janko Matúška.²¹²

Obdobie od jesene 1843 do leta 1845, ktoré Jakub prežil na štúdiách v Bratislave predstavovalo síce v živote štúrovskej študujúcej mládeže neľahké obdobie, ale zároveň v mladých zapálených chlapcoch budovalo veľké zánietenie a vzdor proti tomu, čo sa okolo nich dialo. Bolo i obdobím ich veľkých nádejí. Prežil tu odstránenie Ludovíta Štúra z katedry 31. decembra 1843²¹³. Bol svedkom bojov o jeho opätovné uvedenie do

Grajchmana nemohol byť vyučeným remeselníkom a v neskoršom veku sa nevrátil od živnosti hostinského k svojmu pôvodnému remeslu, preto by nebolo správne Andreja na základe nezhodujúceho sa povolania otca s určitosťou pokladať za niekoho iného. Navyše nakoľko v tom období žiadny iný Andrej Greš nie je v batizovských evanjelických rodných matrikách zapísaný (pozri predchádzajúcu poznámku), kým sa neobjavia dokumenty, ktoré by toto tvrdenie vyvrátili, je možné prikloniť sa k oprávnenému predpokladu, že vlastenecký učiteľ Andrej Grajchman (Grajchmann) je totožný s najmladším synom Mateja Greša z Lučivnej a tak zároveň bratom Jakobovho otca Jána Grajchmana.

²⁰⁴ Juraj Palkovič (1769–1850) – slovenský básnik, prekladateľ, profesor na Katedre reči a literatúry česko-slovanskej, národný osvetový pracovník. Počas školského roka 1835/36 prestal vyučovať a odvtedy mu bol pravidelne volený námestník. V čase Grajchmanovho príchodu do Bratislavy ním bol Ludovít Štúr (pozri: FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 176, 178.).

²⁰⁵ BRTÁŇ, R.: *Život básnika Janka Kráľa*. Martin 1972, s. 54.

²⁰⁶ Ludovít Reuss (1822–1905) – evanjelický kňaz, národovec, zberateľ ľudových rozprávok, zanechal práce týkajúce sa slovenského ľudového folklóru.

²⁰⁷ Karol Štúr (1811–1851) – brat Ludovíta Štúra, básnik, pedagóg, evanjelický kňaz.

²⁰⁸ Peter Kellner-Hostinský (1823–1873) – slovenský básnik, prozaik, dramatik, historik, novinár, redaktor Slovenských národných novín.

²⁰⁹ Viliam Pauliny-Tóth (1826–1877) – slovenský spisovateľ, politik, národovec, podpredseda Matice slovenskej, redaktor Národných novín.

²¹⁰ BRTÁŇ, R.: *Život básnika Janka Kráľa*. Martin 1972, s. 52.

²¹¹ „Praktické hodiny vydržovali sa týždenne tiež dva razy pod predsedníctvom námestníka a volali sa v užšom zmysle Ústavom. V týchto hodinách bolo napred rečenie slobodne vyvolených výtečnejších básnických spisov, menovite národných zneliek Kollárových a národných úryvkov z Hollého básní. Rečnievalo sa aj v iných slovanských nárečiach, rusky, poľsky a chorvátsky. Rečenia bývali posudzované i od označených i od dobrovoľných posudzovateľov. Potom boli zapisovateľom k tomu vopred označenými členmi donesené práce a ich písomné posudzovania tiež zapisovateľom vopred označenými posudzovateľmi čítané. I práce i posudzovania bývali odbleskom a výrazom prijatých náuk Štúrových a súkromného štúdia a bývali objemné.“ FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 181.

²¹² BRTÁŇ, R.: *Život básnika Janka Kráľa*. Martin 1972, s. 56.

²¹³ Spomienky na toto obdobie pozri: napr. v: FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby

funkcie i odchodu časti bratislavských študentov do Levoče v marci 1844 – takzvaný „bratislavský exodus“.²¹⁴ Pri jeho priamej povahe a zápale za spravodlivosť, by nebolo ničím zvláštnym, keby bol jedným z tých, ktorí sa k odchodu pridali. Dôvod, prečo sa tak nestalo, treba zrejme hľadať v jeho celkovom položení, v ktorom sa nachádzal. V Bratislave mal štipendium, istotu, ktorých opustenie by znamenalo neistú budúcnosť, spôsobiť starosti matke, ktorej sa zišiel doma každý groš. Ako chudobný študent, napol sirota, si nemohol dovoliť riskovať a prejavovať príliš veľkú svojvôľu vo svojom konaní. Neznamená to však, že sa úplne stiahol. Práve naopak, živo reagoval takmer na všetko, čo súviselo s národným životom Slovákov.

Jeho presvedčenie a zaujatie pre vec sa naplno odrážalo v jeho básnickej tvorbe a tá je vlastne i jedným z mála – no zároveň i jedným z najvzácnejších a najdôležitejších – prameňov, ktoré svedčia o jeho aktivite na národnom poli. O nich však bude podrobnejšie pojednané ešte v inej časti práce. Na tomto mieste však nemožno vynechať ďalšiu dôležitú zmienku ktorá dokresľuje a dovára komplexnejší obraz o živote slovenských študentov rok po nútenom odchode Ľudovíta Štúra z evanjelického lýcea. Čo je však hlavné, s neomylnou určitosťou hovorí i o živote študenta teológie Jakuba Grajchmana. Informáciu podáva vo svojich spomienkach v poznámke pod čiarou Jozef Miloslav Hurban. Pre lepšiu zrozumiteľnosť bude v tomto prípade najvhodnejšie uviesť túto poznámku v úplnom znení. Jej text znie nasledovne: „*Zo dňa 8. mája 1845 píšom menom „celé slovenské mládeže Bretislavské“ Ľudomil Karel Černo²¹⁵, Mil. Frid. Salay²¹⁶, J. Graichmann, Krasislav Jiří Jan Schmidt²¹⁷, Karel Branislav Halenay²¹⁸, Ján Kmet²¹⁹, Pavel Hečko²²⁰ na superintendenta Jozeffyho²²¹ takto: „Pravda sme od zimných zkoušek žádného ústavu neměli, nebo p. prof. Palkovič při své neduživosti netroufal si držeti hodiny slovenské a my sme při tom zůstali bez ovoce, kterého by sme k rozšíření známostí národních nanejvýš byli potřebovali. Z této odtrženosti z veřejného života, mnoho zlého vyplynulo, jak sme to již i z předku*

autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 193–194.

²¹⁴ Viac k téme a podrobný zoznam študentov, ktorí chceli odísť a ktorí odišli pozri v článku: AMBRUŠ, Jozef: *Bratislavský exodus*. In: Biografické štúdie 7, Martin 1978, s. 181–188.

²¹⁵ Karol Ľudomil Černo (1821–1894) – evanjelický kňaz, slovenský národovec, literárne činný.

²¹⁶ Miloslav Fridrich Salay (abt. 1825 – ?) – evanjelický učiteľ, slovenský národovec.

²¹⁷ Ján Juraj Schmidt (1883–1889) – niekedy tiež Ján Juraj Krasoslav Schmidt, evanjelický kňaz, historik, slovenský národovec.

²¹⁸ Karol Branislav Halenaj (1823–1885) – evanjelický kňaz, publicista, slovenský národovec.

²¹⁹ Ján Kmet (Kmeti, Kmety) (1829–1899) – evanjelický kňaz, neskôr senior evanjelickej cirkvi a. v. v Liptove.

²²⁰ Pavel Hečko (1825–1895) – filozof, pedagóg, evanjelický kňaz, publicista, slovenský národovec.

²²¹ Dr. Pavol Jozeffy (1775–1848) – evanjelický kňaz, od roku 1823 superintendent potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v., slovenský národovec, podporovateľ štúrovského hnutia.

poznamenali, na národni život náš, a byla by ztráta táto mnohem značnejší bývala, kdyby nás v soukromnosti Čítárna slovenská a Spolek mírnosti²²² nebyly spojovaly a zahřívaly.“²²³

Oficiálna činnosť Ústavu sa tak prostredníctvom zanietených bratislavských študentov preniesla do skrytého spolkového života, v akom zastihlo Jakuba i ukončenie jeho teologických štúdií na evanjelickom lýceu. K tomu snáď ani netreba dokladať, že celé štúdium prebiehalo s výbornými výsledkami.²²⁴ Po rokoch si spomína na to, ako mu pri kandidátskej skúške položili otázku: „Čo je svätá Trojica?“ a on s iróniou v hlase odpovedal, že svätá Trojica je zlatý palác s troma princeznami, ktorým sa bohatieri na zemi len preto dvoria, že zlatý palác majú.²²⁵ Po tejto odpovedi sa superintendent František Samuel Stromský²²⁶ usmial²²⁷ a povedal: „Nebude ten nikdy kňazom.“²²⁸ Či mal pravdu, alebo sa vo svojej predpovedi mýlil, to mala ukázať budúcnosť.

2.2.3. Nemecko

„Ja už odchodím, teba tu nehávam,
de Hallu kryjú osuhle a dymy, –
s bohom ostávajú! časy sa minuli
i my sa tiež minieme za nimi.

Ja už odchodím, kolo mutnej Sály
budeš samučký po brehách chodievať,
keď sme skaločky do Sály hádzali,
bude ti často na mysl schodievať.“

(J. Grajchman: Priateľovi v Halle J. K. 1847.²²⁹)

²²² Spolky miernosti – dobovo niekedy tiež „spolky striezlivosti“, ich hlavným a oficiálnym cieľom bol boj proti alkoholizmu (nielen) na slovenskom vidieku, mali osvetový charakter a zakladali sa po celom území Slovenska asi od 40. rokov 19. storočia. Štúrovci boli ich veľkými propagátormi.

²²³ HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr: (Pokračovanie)*. Slovenské pohľady, roč. 2, 1881, s. 533–562. Prepis v knižnom vydaní, ale s drobnými chybami pozri tu: HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr: Rozpomienky*. Bratislava 1959, s. 412.

²²⁴ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o štúdiách a praxi. Potvrdenie – vysvedčenie zo štúdií v Bratislave za r. 1843–1844 a 1844–1845 (1845)*.

²²⁵ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 3.

²²⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o štúdiách a praxi. Potvrdenie o absolvovaní kandidátskej skúšky v Bratislave z 25. júna 1845 (1845)*.

²²⁷ Jedna z preškrtnutých verzii v autobiografii uvádza, že sa mu kýchlo (pozri: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 3.).

²²⁸ Veta pôvodne v autobiografii znela: „*nothum istum sacerdotem futurum*“ (pozri: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 3.).

²²⁹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B 2, *Básne pod názvom Dúha u Kriváňa od J. G. pôvodne zložené, r. 1851, sv. I-ví, Priateľovi v Halle J. K. 1847, s. 251*.

Po absolvovaní štúdií v uhorských školách odchádzali viacerí študenti za ďalším vzdelaním do zahraničia. V oblúbe absolventov evanjelického lýcea v Bratislave boli od konca 30. rokov 19. storočia študijné cesty na univerzity do miest dnešného Nemecka. U slovenskej štúrovskej generácie malo v počte ciest dominantné postavenie mesto Halle, na čom zrejme mali vedľa blízkosti protestantského prostredia nemalý podiel práve odporúčania vedúcej osobnosti národného hnutia – Ľudovíta Štúra. Príťažlivou bola však i samotná náplň štúdia, prednášky konkrétnych profesorov. Jedným z nich bol August Tholuck na teologickej fakulte, ktorý na hallskej univerzite pôsobil v rokoch 1825 – 1877. Bol známy ako veľký odporca racionalistickej filozofie a teológie ešte v časoch, keď za svoje názory musel odolávať najrôznejším útokom zo strany odporcov. Disponoval však veľkým kazateľským talentom, ktorým si pritiahol k sebe množstvo poslucháčov.²³⁰ Pre Slovákov bol tiež zaujímavým August Fridrich Pott v Halle pôsobiaci od rok 1833. Ako slavista študentov oboznamoval so základmi porovnávacieho jazykospytu a všeobecnej jazykovedy i s otázkami, ktoré mali filozofickú povahu. V názoroch na filozofiu reči, ktoré prezentoval na prednáškach svojim študentom, vychádzal z Heglovej filozofie. Svojimi prednáškami o hegelianizme zaznamenal úspech tiež profesor Ján Eduard Erdmann, ktorý na univerzite v Halle pôsobil od roku 1836. Jeho prednášky patrili u hallských študentov k tým obľúbenejším. Prednášal bez toho, aby niečo čítal z kníh, či pripravených poznámok. A čo bolo podstatné, ako „filozof stredú“ vykladal filozofiu Hegla z viacerých pohľadov. Prostredníctvom neho mohli študenti vývody, ktoré plynuli z heglovskej filozofie dejín, spoznávať i prakticky. Často zaujímal stanoviská práve k politickým otázkam. Okrem neho je na tomto mieste vhodné aspoň zmieniť ešte slovenskými študentami už menej obľúbeného profesora histórie Henricha Lea, ktorý „zásadne vylučoval niektoré dejinné epochy a národy z účasti na pokroku ľudstva“²³¹ a štúrovcami naopak váženého historika a filozofa dejín, profesora Júliusa Schallera, heglovca útočiaceho proti materialistom.²³²

Dnes už je ťažko zistiť, kto alebo čo zaúčinkovalo na mladého Jakuba Grajchmana natoľko, aby sa po vzore ostatných štúrovcov vybral na študijnú cestu do Halle. Či už to bola jedna alebo viacero zo zmienených okolností, či dokonca ani jedna z nich, isté je, že mal dostatok času na rozmyslenie, pretože neodchádza hneď. Po

²³⁰ BĀNSKY, Jozef: *Slováci na štúdiách v Halle*. In: Slovánska Bratislava II–III. Sborník príspevkov k dejinám hl. mesta Bratislavy. Bratislava 1950, s. 157–161.

²³¹ Tamtiež, s. 162.

²³² Tamtiež, s. 161–162.

ukončení bratislavských štúdií zložením kandidátskej skúšky sa najprv vracia do rodného Liptova k matke, kde sa v rámci duchovnej praxe od júla roku 1845 do marca 1846 vo voľnom čase venuje čítaniu kníh.²³³ O jeho aktivitách v rámci národného života v tomto období ešte bude zmienka na inom mieste. Tu je dôležité, že 24. marca 1846 dostáva povolenie na vycestovanie,²³⁴ 2. apríla získava potvrdenie o duchovnej praxi s chválitebným správaním²³⁵ a už 3. – 4. apríla sa nachádza vo Viedni, aby tam navštívil bavorské, württemberské, pruské a saské veľvyslanectvo. Potom 16. apríla prechádza Prahou²³⁶ a už 18. apríla 1846 sa zapisuje do matriky študentov na teológiu a právo na univerzite v Halle,²³⁷ teda dva dni pred začiatkom semestra.²³⁸ Zaujímavým prameňom je však i takzvaný *Album Hungarorum, in Universitate litteraria Fridericiana Halensicum Vitebergensi consociata studentium ab anno 1828*, v ktorom je „Jakub Graichmann, Hibban z Liptova“ zapísaný ku 25. aprílu 1846.²³⁹ Dátum je uvedený v stĺpci príchod (*Ankunft*) a tu je potrebné upozorniť na to, že aj pri ostatných študentoch sa dáta príchodu zvyčajne aspoň o niekoľko dní rozchádzajú s oficiálnou matrikou²⁴⁰. Pôvod tohto „Albumu“ treba hľadať v historickej uhorskej bibliotéke,²⁴¹ priamo na univerzite. A aj keď na tomto mieste je zmienený skôr ako zaujímavosť, ako prameň stojí v budúcnosti určite a podrobnejšie preskúmanie, ktoré by objasnilo, čo je v ňom myslené pod „príchodmi“ a tým vysvetlilo i rozdiely v ich datovaní.

Ako vyplýva z úvodných veršov tejto kapitoly, Halle nie je pre Graichmana miesto, ktoré by ospevoval. Je dokonca v ostrom protiklade s jeho láskou k rodnému kraju. Halle „*kryjú osuhle a dymy*“, rieka Sála je mútna. Pokračovanie básne tiež nie je

²³³ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o štúdiách a praxi. Potvrdenie o duchovnej praxi v Hybiach (1846)*.

²³⁴ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 4, *Cestovný pas (1846)*.

²³⁵ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o štúdiách a praxi. Potvrdenie o duchovnej praxi v Hybiach (1846)*.

²³⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 4, *Cestovný pas (1846)*.

²³⁷ UA Halle, NSR, *Rep. 46, Nr. 12, Hallesches Album ab 1843 bis 1855*. Zrejme pri sádzaní došlo k tomu, že v edícii záznamu je záznam Jakuba Graichmana omylom zlúčený so záznamom Michaela Kolpaszkého. Pri Jakobovi chýba meno, pôvod a dátum príchodu. Chybné vytlačené záznamy sú v edícii identifikovateľné vďaka menu a priezvisku otca (pozri: BÁNSKY, Jozef: *Slováci na štúdiách v Halle*. In: *Slovenská Bratislava II–III. Sborník príspevkov k dejinám hl. mesta Bratislavy*. Bratislava 1950, s. 189).

²³⁸ *Index scholarum in Universitate litteraria Fridericiana Halensi cum Vitebergensi consociata per aetatem anni MDCCCXLVI a die XX aprilis usque ad diem XIV avgvstii publice privatimque habendarum*. Halae [1846].

²³⁹ SZLÁVIK, Matyás: *Iskolaügy. Századunk magyar hallgatói a halle-wittenbergi egyetemen*. *Protestáns egyházi és iskolai lap*, roč. 43, 1900, s. 541.

²⁴⁰ Porovnaj s: UA Halle, NSR, *Rep. 46, Nr. 12, Hallesches Album ab 1843 bis 1855*; alebo: BÁNSKY, Jozef: *Slováci na štúdiách v Halle*. In: *Slovenská Bratislava II–III. Sborník príspevkov k dejinám hl. mesta Bratislavy*. Bratislava 1950, s. 185–192.

²⁴¹ SZLÁVIK, Matyás: *Iskolaügy. Századunk magyar hallgatói a halle-wittenbergi egyetemen*. *Protestáns egyházi és iskolai lap*, roč. 43, 1900, s. 527.

optimistické, ale melancholické a veštl skôr beznádej:

„Hádzavali sme skalky ponad Sálu
a žiaden z nás ju nemôhou prehodiť,
oj bratku, zle je! má to byť náveštia,
malo by sa nám tak na svete vodit’.“²⁴²

A táto ukážka je tu potrebná, pretože je exemplárnym príkladom Jakubovho vnímania tohto zahraničného pobytu. Je v súlade s pocitmi, ktoré z neho vyjadril i vo svojej autobiografii: „Tamejšie vzdušné povetrie a mlkvy spôsob živobytia nevelmi priaznive pôsobili na jeho ducha, istá zádumčivosť sa ho zmocnila, ktorá vysvitá z jeho básní tam spravených.“²⁴³ Zmienenú báseň venoval Jánovi Kmeťovi²⁴⁴, svojmu priateľovi z predchádzajúcich štúdií z Bratislavy, ale i z Prešova²⁴⁵. Spolu s ním a Jánom Križanom²⁴⁶ boli ubytovaní v blízkosti univerzity na bývalej Fleischergasse 146,²⁴⁷ o rok neskôr premenovanej na Mittelstraße²⁴⁸. Možno sa dokonca domnievať, že Jakub Grajchman cestoval do Halle spoločne s Križanom, pretože boli na zápise v rovnaký deň a v matrike ich mená nasledujú takmer za sebou.²⁴⁹

Dva semestre strávil Jakub v blízkosti rieky Sály na univerzite Halle, kde okrem štúdia pôsobil zároveň i ako „strážca knižnice“ (lat. *custos bibliothecae*)²⁵⁰, čiže knihovník²⁵¹. Svoj voľný čas tam trávil nielen prechádzkami po brehoch mútnej Sály s priateľom Jankom Kmeťom,²⁵² ale je prirodzené predpokladať, že sa i s ďalšími

²⁴² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B 2, *Básne pod názvom Dúha u Kriváňa od J. G. pôvodne zloženje, r. 1851, sv. I-ví, Priateľovi v Halle J. K. 1847, s. 251.*

²⁴³ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 3.

²⁴⁴ Iniciály J. K. dešifruje vo svojom životopise sám Grajchman (pozri: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 3.).

²⁴⁵ MV SR, ŠA PO, fond: Kolégium východného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Prešove (1549–1954), inv. č. 248, *Matrika prešovského evanjelického Kolégia (Az eperjesi ev. egyházkerületi Collegium Anyakönyve) (1840–1871).*

²⁴⁶ Ján Križan (1823–1904) – evanjelický kňaz, cirkevný historik, publicista.

²⁴⁷ BĀNSKY, Jozef: *Slováci na štúdiách v Halle*. In: *Slovanská Bratislava II–III. Sborník príspevkov k dejinám hl. mesta Bratislavy*. Bratislava 1950, s. 189–190. Porovnaj s originálom matriky: UA Halle, NSR, *Rep. 46, Nr. 12, Hallesches Album ab 1843 bis 1855.*

²⁴⁸ HAGEN, Carl Hugo: *Die Stadt Halle, nach amtlichen Quellen historisch-topographisch-statistisch dargestellt. Zugleich Ergänzung und Fortsetzung der Dreyhaupt'schen Chronik. Erster Band*. Halle 1867, s. 134.

²⁴⁹ Jakub Grajchman je zapísaný pod číslom 12, Ján Križan pod číslom 14, Ján Kmeť sa zapísal až 28. apríla 1846 pod číslom 105 (pozri: BĀNSKY, Jozef: *Slováci na štúdiách v Halle*. In: *Slovanská Bratislava II–III. Sborník príspevkov k dejinám hl. mesta Bratislavy*. Bratislava 1950, s. 189–190; a porovnaj s: UA Halle, NSR, *Rep. 46, Nr. 12, Hallesches Album ab 1843 bis 1855.*)

²⁵⁰ SZLÁVIK, Matyás: *Iskolaügy. Századunk magyar hallgatói a halle-wittenbergi egyetemen*. *Protestáns egyházi és iskolai lap*, roč. 43, 1900, s. 541.

²⁵¹ Strážca knižnice je historický termín.

²⁵² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B 2, *Básne pod názvom Dúha u Kriváňa od J. G. pôvodne zloženje, r. 1851, sv. I-ví, Priateľovi v Halle J. K. 1847, s. 251–253.*

spolužiakmi mohol zúčastňovať na najrôznejších výletoch do okolia mesta. Obľúbeným výletným miestom slovenských študentov bola v tom období napríklad i svojimi rozsiahlymi vinicami známa Trotha, ktorá sa až neskôr stala integrálnou súčasťou Halle.²⁵³

Po posledných skúškach obdržal Jakub Grajchman 21. marca 1847 od hallského mestského magistrátu tri týždne trvajúce povolenie na to, aby sa cez Drážďany, Prahu a Bratislavu vrátil do rodných Hýb, domov k matke.²⁵⁴ Jeho odchod z univerzity sa datuje na deň presne rok po tom, čo získal povolenie na vycestovanie do Halle, na 24. marca 1847.²⁵⁵ Kedy opúšťa samotné mesto, známe nie je, ale už 29. marca sa nachádza v Prahe, odkiaľ cestuje už do spomínanej Bratislavy.²⁵⁶ Nasleduje obdobie života, o ktorom sa vie len veľmi málo, a o ktorom si informácie v niektorých ohľadoch na prvý pohľad dokonca protirečia. Pri pokuse jeho rekonštrukciu je nutné vrátiť sa k Jakubovej autobiografii a štúdiu v zahraničí komplexne. Správu, ktorú o nemeckých štúdiách zanechal možno citovať hneď niekoľkými spôsobmi: „*V Prusku na univerzitách hallanskej a berlínskej filozofiu, teológiu a poéziu ďalej ešte poldruha roka študoval.*“²⁵⁷ Alebo v pôvodnom znení vety: „*V Prusku na univerzitách hallanskej a berlínskej filozofiu, teológiu a poéziu ďalej ešte , a síce za tri semestre, študoval.*“²⁵⁸ Zmieňuje tu štúdiá v Berlíne, o ktorých už neskôr nepodáva vo svojom životopise správu ani Jaroslavovi Vlčkovi,²⁵⁹ ani redakcii Domového kalendára na rok 1891.²⁶⁰ Zrejme jediná správa tak pochádza z už zmienenej autobiografie. Člen spisovateľského spolku v Pešti, Imrich Gášpár (Imre Gáspár) „*zanepřázdňujúc sa s výtvorami nesmrteľného Sládkoviča*“, upozornený „*i na iné znamenité perly Slovenského básnictva*“ síce

²⁵³ BÁNSKY, J.: *Slováci na štúdiách v Halle*. In: Slovánska Bratislava II–III. Sborník príspevkov k dejinám hl. mesta Bratislavy. Bratislava 1950, s. 180.

²⁵⁴ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 4, *Cestovný pas (1846)*.

²⁵⁵ SZLÁVIK, Matyás: *Iskolaügy. Századunk magyar hallgatói a halle-wittenbergi egyetemen*. Protestáns egyházi és iskolai lap, roč. 43, 1900, s. 541.

²⁵⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 4, *Cestovný pas (1846)*.

²⁵⁷ Posledné slovo je niekoľkokrát neprehľadne menené. Poradie zmeny písmena mohlo prebiehať nasledovne: najprv sa jednalo zrejme o slovo „*študával*“ alebo „*študoval*“, nasledovala oprava perom na „*študíval*“ a nakoniec zrejme oprava ceruzou na „*študoval*“. Pre celkovú náročnosť rekonštrukcie sa pripúšťa i iné poradie zmien a ako výsledné slovo: „*študíval*“. Pre účel, ktorý citácia sleduje, nie je tento podrobný rozbor relevantný. Je určený predovšetkým tým, ktorí by po správnom prepise chceli pátrať v origináli: (pozri: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 3.).

²⁵⁸ Pozri predchádzajúcu poznámku.

²⁵⁹ VLČEK, J.: *Dejiny literatúry slovenskej*. Tučiansky Svätý Martin 1890, s. 127, 270; ďalšie vyd.: 1923, 1933, 1953). List potvrdzujúci dodanie životopisných dát Jakubom Grajchmanom z januára 1890 pozri: Literárni archiv Památníku národného písennictví, Praha, fond: Jaroslav Vlček (1860–1930), oddíl Korespondence vlastní, prijatá, *Jakub Greichman Jaroslavu Vlčkovi, 9. 1. 1890.*)

²⁶⁰ Domový kalendár pre evanjelikov, katolíkov a pravoslávnych na obyčajný 365 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1891. Ružomberok 1891, roč. 8, s. 70.

prostredníctvom inzerátu v Národných novinách v roku 1873 žiada pre pripravovanú antológiu slovenských básnikov v maďarskom jazyku o básne v „*sprievode aspoň pár krátkych životopisných dátok*“ i Jakuba Grajchmana²⁶¹, no správu o štúdiách v životopisných dátach čitateľa neskôr nenájdu ani v týždenníku *Vasárnapi ujság* (1874),²⁶² a napriek sľubnej reklame v Národných novinách,²⁶³ ani v týždenníku *Figyelő* (1876), v ktorom sa nakoniec neobjaví ani samotný životopis²⁶⁴. A práve odtiaľ – z týždenníka *Figyelő* – je potom autorom neskôr celá pasáž týkajúca sa Jakuba Grajchmana prebratá i do avizovanej maďarskej antológie s názvom *Hazánk Tót népe* (1879).²⁶⁵ Zmienku o štúdiách v Berlíne by prípadne ešte mohol priniesť nateraz nezvestný článok z periodika *Kurjer Warszawski* (1885).²⁶⁶ Ostáva ešte pripomenúť, že aj „*Životopise Jakuba Graichmana*“ z druhej polovice 19. storočia, za ktorého autorstvom stojí Peter Drahotín Makovický²⁶⁷, je opäť zmienený len dvojsemestrálny pobyt v Halle.²⁶⁸

Berlínske štúdium je problematické z toho hľadiska, že nie je jasné, kedy a akým spôsobom sa realizovalo. Jakubovo meno totižto v matrikách školy nefiguruje²⁶⁹ a nenachádza sa ani v zozname študentov pre daný letný semester 1847²⁷⁰. Práve preto je dôležité všímať si zmienky o štúdiu v zahraničí v ešte za jeho života uverejnených životopisoch. To, že jeho meno nebolo objavené v zmienených prameňoch, nemôže byť pri ďalšom bádani smerodajné. Ak v Berlíne predsa len bol, a to celý semester, tak jedine bezprostredne po štúdiách v Halle, a to či už sa medzitým vrátil domov k matke alebo cestoval priamo po príchode do Bratislavy. Z tohto predpokladu by teda

²⁶¹ GÁŠPÁR, Imrich: *Ku Slovenským básnikom*. Národné noviny, č. 45, 17. 4. 1873, s. 4.

²⁶² GÁŠPÁR, Imre: *A tót irodalomról*. Vasárnapi Ujság, roč. 21, 1874, s. 250.

²⁶³ *Umenie, veda a spisba*. Národné noviny, č. 17, 10. 2. 1876, s. 4.

²⁶⁴ GÁŠPÁR, Imre: *A tót irodalomról*. III. Figyelő. Irodalmi, szépművészeti és kritikai hetilap, roč. 6, 1876, s. 90–91.

²⁶⁵ GÁŠPÁR, Imre: *Hazánk Tót népe (A tót nép, a tót költészet)*. Budapest 1879, s. 110–111.

²⁶⁶ Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie bola vo veci identifikácie čísla periodika udaného E. V. Riznerom (pozri: RIZNER, Ludovít Vladimír: *Bibliografija písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel druhý: G–K*. Turčiansky Svätý Martin 1931, s. 39.) neúspešná. In: AA, *E-mailová správa: Małgorzata Domińczyk (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie) – Bożene Zdeńkovej (Vědecká knihovna v Olomouci) zo dňa 11. 3. 2015 ohľadom článku v periodiku Kurjer Warszawski, 1885, č. 571*.

²⁶⁷ Peter Drahotín Makovický (1818–1884) – slovenský národovec, spisovateľ, evanjelický kňaz a pedagóg.

²⁶⁸ LA SNK, MT, fond: ZOCH, Ctiboh (1815–1865), sign. 101 T 23, *MAKOVICKÝ, Ján Drahotín: Životopis Jakuba Graichmana*. Edične pozri v: BRTÁŇ, R.: *K životopisom J. Čajaka, J. Graichmanna, L. Hroboňa a J. Plecha*. In: Literárnohistorický zborník. Martin 1947, s. 232–233.

²⁶⁹ AA, *E-mailová správa: Aleksandra Pawliczek (Archiv der Humboldt-Universität zu Berlin) – Michalovi Járošovi zo dňa 4. 5. 2015 ohľadom matričného zápisu týkajúceho sa štúdia Jakuba Grajchmana v Berlíne*.

²⁷⁰ *Amtliches Verzeichniß des Personals und der Studirenden der Königl. Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Auf das Sommerhalbjahr von Ostern bis Michaelis 1847*. Berlin 1847.

vyplývalo, že do Berlína vycestoval na cudzie meno, možno niektorého z priateľov. Že niečo také bolo v tej dobe možné, dosvedčuje napríklad i prípad Janka Francisciho, ktorý si študijnú cestu do Halle v roku 1843 v poslednej chvíli rozmyslel a prepustil svoj pas Michalovi Huľukovi. Ten pôsobil v Halle pod jeho menom.²⁷¹ Ďalšia možnosť je, že sa do Berlína dostal v priebehu hallských štúdií a navštevoval tam nejaké z prednášok. To by síce odporovalo trojsemestrálnemu pobytu, no na druhej strane neoficiálne štúdium by čiastočne vysvetľovalo, prečo je Jakubova rukopisná autobiografia jediným prameňom, ktorý sa o jeho berlínskom pobyte zmieňuje. Zatiaľ nie sú k dispozícii pramene, ktoré by podopreli aspoň jednu z predložených verzií, preto táto otázka ostáva ďalšiemu bádaniu otvorená.

2.3. Účasť v revolúcii v rokoch 1848–1849

*„Križom sa blýska nad šírinou sveta,
hromom zavrela nebeská obloha,
mocný duch času zatriasou krajinou
a zjaviu milosť veľikieho Boha.
Bežme! pohľadnuť, čo to v noci svieťa,
človek vychodí na divadlo sveta! –*

*Človek! oj zázrak, aký smutný stojí,
plač mu po tvári padá ako rieka,
čo mu tak ľúto? – v takom nepokoji,
prečo sa ozaj do zbroje oblieka?
Nechce viac hrešiť a rúhať sa Bohu,
poznáva čas svoj a svoju úlohu. –“*

(J. Grajchman: V čas vyšlej slobody roku 1848²⁷²)

Revolučné udalosti rokov 1848–1849, alebo tiež rokov „meruôsmych“, zastihli Jakuba Grajchmana v Košiciach, odkiaľ sa po správe o jej vypuknutí vracia domov.²⁷³ Podľa dostupných informácií i podľa vlastného priznania pri vyšetovaní v roku 1848 bol zapojený do organizovania povstania v rodnom mestečku.²⁷⁴ To prežívalo v tomto období neľahké chvíle, teraz opomínajúc prenasledovanie, či dokonca i väznenie niektorých národovcov.²⁷⁵ Prechody početných vojsk a ich vyživovanie sa podpísali na

²⁷¹ FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 193.

²⁷² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B 2, *Básne pod názvom Dúha u Kriváňa od J. G. pôvodne zložené, r. 1851, sv. I–vi, V čas vyšlej slobody roku 1848, s. 250.*

²⁷³ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana], s. 3.*

²⁷⁴ RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel druhý. Septembrová výprava. Časť druhá. Dokumenty*. Turčiansky Svätý Martin 1948, s. 125.

²⁷⁵ O prenasledovaní a väznení Ľudovíta Kleina, farára Jána Juraja Krausa, či lekára Dr. Jonáša Bohumila Guotha a iných, ale tiež podrobnejšie o revolučných rokoch v mestečku v kontexte regiónu Liptova

schudobnení nejedného obyvateľa. Niektorí zadĺžení dokonca svoje domovy preto opúšťali a odchádzali na Dolnú zem – južnejšie a úrodnejšie časti Uhorska, v tomto prípade i v zmysle zahŕňajúcom ešte územie s etnicky slovenským územím.²⁷⁶ Jakub Grajchman sa stal v Hybiach audítorom národnej gardy, dohliadal na disciplínu a poriadok.²⁷⁷

Krátkou, ale nie nezaujímavou, etapou v živote Jakuba Grajchmana bola jeho cesta k cisárskemu dvoru do Olomouca. Zúčastnil sa jej v marci 1849 ako jeden zo zvolených vyslancov, ktorí mali doručiť cisárovi Františkovi Jozefovi I. dokument v historických análoch známy pod názvom „marcový prosbopis“. Prosbopis v piatich bodoch žiadal cisára o uznanie slovenského národa v jeho historických hraniciach, rovnoprávnosť s ostatnými národmi monarchie, zriadenie vlastného snemu a slovenskej administratívy, odstránenie maďarčiny z úradov a zavedenie slovenčiny a nakoniec zriadenie najvyššej krajinskej vrchnosti, ktorá by zorganizovala Slovensko po ústavnej stránke a bola by podriadená priamo centrálnej vláde vo Viedni. Odpoveď Františka Jozefa I. diplomaticky odkázala na manifest z 2. decembra 1848, ktorý mal zabezpečiť rovnoprávnosť všetkých národov monarchie.²⁷⁸ Bola to len jedna z mnohých aktivít Slovenskej národnej rady a pre národ zapálených dobrovoľníkov, ktoré od nich vzišli do konca povstania. Výsledok revolúcie svoje plody priniesol predovšetkým zrušením poddanstva, ale na požiadavky vyslovené v „marcovom prosbopise“ i ďalších dokumentoch, sa muselo nakoniec zabudnúť.

V kontexte života Jakuba Grajchmana však celá táto záležitosť predstavuje predovšetkým konkrétnu aktivitu odhodlaného mladíka, ktorý sa aj takýmto spôsobom spolu s čelnými predstaviteľmi slovenského národného obrodenia, kňazmi, učiteľmi, zemanmi i známejšími mešťanmi, vedel postaviť za svoj slovenský národ. Je to časť dejín, na ktorú história síce nezabúda, no ktorej sa v literatúre doteraz nevenoval dostatočne veľký priestor na zodpovedanie všetkých nastolených otázok. Aj preto je nutné ju v tejto práci predstaviť dôkladnejšie než ostatné, známejšie etapy národných dejín, ktorých bol Jakub Grajchman svedkom.

pozri napríklad v publikácii: KLEIN-TEŠNOSKALSKÝ, B.: *cit. dielo*, s. 113–125; tiež v: prameni.: ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850)*, s. 484–489.

²⁷⁶ Štátny archív Bytča, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850)*, s. 497–498; edične: RATKOŠ, P.: *Z dejín mestečka*, s. 45–46.

²⁷⁷ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana]*, s. 3.

²⁷⁸ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 127–130. Odpoveď i prosbopis boli v preklade uverejnené už vo svojej dobe v niektorých z nižšie citovaných periodík.

Už počas organizovania dobrovoľníkov na Spiši koncom februára 1849 – teda ešte pred vydaním oktrojovanej ústavy²⁷⁹ (!) – sa vážnejšie začalo hovoriť o nutnosti vyslania delegácie k cisárskemu dvoru. Hurban spomína na toto obdobie nasledovne: „*I tu už v Levoči uzniesli sme sa na tom, že čo najskôr prevedieme žiadanú od celého národa slovenského veľkú deputáciu, ktorá žiadosti národa slovenského prednesie i jeho veličenstvu cisárovi i vláde celej, aby veciam tak ohavným teraz na posmech vernosti našej od kráľovských komisárov páchaných koniec učinový bol a národné práva na budúcnosť aby zabezpečené boli. [...] ...konečné riešenie záležitosti veľkej deputácie národnej pred jasný trón ponechali sme si až v Košiciach.*“²⁸⁰ V Košiciach boli pre Jozefa M. Hurbana²⁸¹, Ľudovíta V. Štúra, Františka A. Zacha²⁸² a Daniela J. Bôrika²⁸³ vystavené pasy a už 2. marca sa vydali na ďalšiu cestu, aby cestou zorganizovali deputáciu.²⁸⁴ Hybami prechádzali 6. marca, kde boli prijatí s veľkým oduševnením a nadšením. Došlo tam k organizovali ďalších dobrovoľníkov.²⁸⁵

Dnes už je problematické určiť, kedy sa v mestečku začalo hovoriť o pripravovanej deputácii. Jakub Grajchman si po rokoch spomína na to, že bol za vyslanca zvolený už vo februári.²⁸⁶ Ak sa nemýli, mohlo ísť len o listinne nepotvrdenú voľbu konanú pre prípad, že by sa cesta k cisárovi v budúcnosti uskutočnila. Hurban so Štúrom, Bôrikom a Zachom sa v Hybiach nezdržali dlho. Ešte v ten deň vstúpili do Liptovského (Svätého) Mikuláša, sprevádzaní na vozoch i pešo priaznivcami, ktorí sa k nim popridávali cestou²⁸⁷. Nebolo by ničím nezvyčajným, ak boli medzi tými, ktorí ich sprevádzali do stoličného mesta i Jakub Grajchman s notárom Ľudovítom Kleinom, lekárom Jonášom Bohumilom Guothom, ale i ďalšími. V Mikuláši „*urobili sa všetky prípravy, aby reprezentácia Liptova čo najskvelejšie vypadla pri veľkej deputácii pred*

²⁷⁹ Oktrojovaná ústava (ústava neschválená snemom) zo 4. marca 1849 posilnila niektoré občianske práva, oslabilo nezávislé postavenie Uhorska a posilnila viedenskú centralizáciu. Prakticky nestihla nadobudnúť účinnosť, v roku 1851 bola zrušená prostredníctvom tzv. silvestrovských patentov.

²⁸⁰ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 101.

²⁸¹ Jozef Ľudovít Miloslav Hurban (1817–1888) – slovenský národný buditeľ, politik, prvý predseda Slovenskej národnej strany, spisovateľ, evanjelický kňaz.

²⁸² František Alexander Zach (1807–1892) – vojenský teoretik českého pôvodu, generál srbskej armády.

²⁸³ Daniel Jaroslav Bôrik (Bórik) (1814–1899) – slovenský národovec, tajomník prvej Slovenskej národnej rady, úradník.

²⁸⁴ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 105–106.

²⁸⁵ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 115.

²⁸⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana]*, s. 3.

²⁸⁷ „*6.marca. Prišli Hurban, Štúr a Zach na koči. Hrúza ľudstva za nimi a prinútili Hurbana, že musel ešte v ten večer rečniť s altany stoličného domu.*“ In: *Kronika liptovsko-sv.-mikulášska z rokov 1848–1849*. Slovenské pohľady, roč. 14, 1894, s. 446.

cisára idúcej.²⁸⁸ Na zhromaždení sa 7. marca objasňovali ciele cesty k cisárovi do Olomouca a organizovali zbierky na pokrytie jej výloh.²⁸⁹ Boli zvolení nasledujúci štyria vyslanci: Hoffmann, Kusý z Ľupče²⁹⁰, Fabrici (Fabricy), Ondrej Pálka²⁹¹ a Farkaš Palugyay²⁹².²⁹³ Ďalej sa tak odobrali až 8. marca, aby potom v Kubíne presviedčali klamané obyvateľstvo o skutočnom dianí a potierali lži o budúcnosti, ktoré medzitým stihol rozhlásiť kráľovský komisár.²⁹⁴ Zavedená správa sa opäť klonila k maďarónstvu. Klamstvá zanechali stopy i na miestnej inteligencii. Slovenský zeman Móric Zmeškal, ktorý ešte začiatkom februára ochotne pomáhal počas zimnej výpravy dobrovoľníkov pri zavádzaní novej stoličnej správy v Dolnom Kubíne, a ktorého teraz chceli poveriť vedením deputácie, síce na ňu prispel finančným obnosom, ale ospravedlnil sa s prosbou, aby zverenú úlohu nemusel prijať.²⁹⁵ Bola to ťažká doba pre tých, ktorí sa mali rozhodovať.

Jakub nebol medzi tými, ktorí z Liptovského Mikuláša vyrazili 8. marca. Mestečko Hybe kladúc si za povinnosť „*na všemožný spôsob Národnosť našu Slovenskú proti šetkým diabelským nápadom brániť a hájiť*“²⁹⁶ s podporou obcí Štrba, Važec, Východná a (Liptovská) Kokava preňho 10. marca 1849 vydáva sprievodný list²⁹⁷ na cestu, ktorý obsahuje odporúčanie za vyslanca k cisárskemu dvoru. O deň neskôr – 11. marca – je na list doktorom Jonášom Bohumilom Guothom dopísaný

²⁸⁸ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 116.

²⁸⁹ Tamtiež, s. 116.

²⁹⁰ Zrejme Daniel Kusý z Nemeckej (dnes Partizánskej) Ľupče, ktorý bol v roku 1849 v Liptove členom Národnej slovenskej rady, neskôr v Liptovskom (Svätom) Mikuláši podslúžnym.

²⁹¹ Mohlo by sa jednať o Ondreja Pálku (1800–1877) z garbiarskej rodiny Pálkocov alebo o jeho syna Ondreja (1826–1892).

²⁹² Farkaš Palugyay – z liptovskej zemianskej rodiny Palugyayovcov, v roku 1849 člen Národnej slovenskej rady v Liptove (pozri: KLEIN-TEŠNOSKALSKÝ, B: *cit. dielo*, s. 124), neskôr prísediaci stoličnej vrchnosti v Liptovskom Svätom Mikuláši.

²⁹³ *Kronika liptovsko-sv.-mikulášska z rokov 1848–1849*. Slovenské pohľady, roč. 14, 1894, s. 446.

²⁹⁴ „*V Orave našli sme už windischgrätzovský poriadok vecí. Kráľovská rada odstránená a Ďuro Révay bašoval menom jeho veličenstva vo službe košutizmu, maďarizmu. „Homagiál“ tento ale dobre lapal chýry z bojišťa a pravé či nebárs rozhlasoval po stolici, homagiálnosť podľa prijatých chýrov alebo do kepeňa zastrkujúc, alebo na kučmu si vystrkujúc. Prvá práca bola porážať révayovské klebety. [...] Barón Ďuro Révay uviedol zaraz maďarčinu do správy verejnej a založil kanceláriu klebiet, z nej vyznievali heslá: knieža Windischgrätz nechce slovenských dobrovoľníkov, všade postavuje komisárov uhorských, že stará Hungária správami starej konštitúcie bude zavedená, že Kossuth pokoná sa s Windischgrätom, a samé že a že, a Pán Boh vie čo všetko! To je charakteristika tohto nového administrátora Oravy.*“ In: HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 117.

²⁹⁵ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 77–79, 117–118.

²⁹⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 6, *Odporúčajúci list za vyslanca r. 1849*.

²⁹⁷ Sprievodný list je s drobnými chybami v úplnom znení uverejnený v transliterovanej podobe v publikácii: BIZUB, F.: *cit. dielo*, s. 8.

prípiskok: „*I ja hore doloženieho Pána Jakuba Graichmana, jako mô[j]ho suseda, a od viac rokov dobre známeho priateľa, Slovákom všahdy úprimne naklonenieho aj inakšie poriadneho statočnieho mladieho človeka, za hodnieho držím, aby sa ako náš Vyslanec Podkrivánsky k Vyslanstvu Slovenskiemu do Holomúca pripojiu.*“²⁹⁸ K ostatným deputantom sa Jakub Grajchman pripojil najneskôr 13. marca, kedy podľa Hurbanových spomienok v Martine už boli zidení všetci delegáti z Liptova, Oravy, Zvolena a Turca.²⁹⁹ V ten deň sa dvadsaťosemčlenná³⁰⁰ deputácia vydala na cestu. V Žiline, kde sa zastavili na obed, „*pre hlúpe táraniny*“³⁰¹ vyhodili z hostinca windischgrätzovského komisára a pokračovali v ceste smerom na Budatín. Verzia Jakuba Grajchmana o žilinskom obede, ktorú vo svojej autobiografii neskôr preškrtol ceruzou, je o čosi dramatickejšia, než Hurbanova: „*V Žiline, – keď sme práve mali ku obedu sedieť, prišiel ta do hostinca medzi nás vtedajší mešťanosta s notárom, oznámiať nám, že sa v jeho moci nalezáme. Na odpor nedalo sa myslieť, bo celé mesto už bolo prichystané nás zlapať. Čo sme urobili? Mešťanostu s notárom zamkli sme do chyže a preč na vozíkach odjachali. Mešťania čakajúc na rozkaz mešťanostov, nevedeli čo počať, váhava stáli po uliciach, čudujúc sa na nás preč odchádzajúcich; len po nečase padlo dakoľko výstrelov z okien, ale bez úrazu.*“³⁰²

Ešte v ten istý deň dorazila národná deputácia do kysuckej Radole, kde jej členovia i prenocovali. V Čadci ich 14. marca privítal dekan Daniš³⁰³, 15. marca na obed v Jablunkove³⁰⁴ dôchodný arcikniežaťa Albrechta Filip. Noc strávili v hostinci v Těšíne, odkiaľ sa zasneženým Sliezsokom v neprijemnom studenom vetre vydali 16. marca ráno na koči k Ostrave.³⁰⁵ Hurban v popise cesty pokračuje nasledovne: *V Ostrave na nádraží plno divákov. „Tu sme na dráhe svetovej!“ Naše kone s kočom i kočišom nechali sme na hostinci a sadli na železnicu, ktorá mala nás zaviezt' do Olomouca. Nocou, v škaredom počasí preleteli sme rozmery diaľne a o šiestej hodine ráno dňa 17. marca boli sme v*

²⁹⁸ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 6, *Odporúčajúci list za vyslanca r. 1849.*

²⁹⁹ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 119.

³⁰⁰ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana]*, s. 3.

³⁰¹ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 119.

³⁰² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana]*, s. 3–4.

³⁰³ František Xaver Daniš (1796–1849) – slovenský národne orientovaný rímskokatolícky kňaz, od roku 1849 až do svojej smrti pôsobiaci ako dekan v Čadci na Kysuciach.

³⁰⁴ *Sliezsko. Z Náwsj 16. března*. Morawské nowiny, č. 65, 21. 3. 1849, s. 2.

³⁰⁵ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 119–120.

Na tomto mieste bude vhodné na chvíľu sa zastaviť a položiť si otázku, že kto alebo koľko ľudí vlastne do Olomouca v rámci deputácie pricestovalo³⁰⁷ a hneď za ňou ďalšiu – kto 20. marca o 10-ej hodine ráno³⁰⁸ predstúpil pred cisára Františka Jozefa s prosbopisom? Pochybnosti o úplnosti výpravy zavrú sám Hurban, keď píše o účastníkoch cesty z Těšina do Ostravy, že „*my štyria*“ – teda on, Štúr, Zach a Bôrik – „*v našom koči a časť deputácie vo dvoch fiakroch*.“³⁰⁹ Nepíše, čo bolo s druhou časťou deputácie, kde ostala a prečo, či išla inou cestou vopred alebo za nimi. Nezmieňuje sa o tom, prečo bola rozdelená, či za tým boli chýbajúce financie alebo niečo iné. Na druhej strane je tu dobová tlač³¹⁰, ktorá sa o deputáciu tiež živo zaujíjala. Jej priebeh sledovali vtedajšie Holomoucké noviny³¹¹, Morawské nowiny³¹², pražské Národní noviny (väčšinou sa odvolávajú na vládne noviny *Oesterreichischer Correspondent*)³¹³, politický denník Wlastimil³¹⁴, ale i viedenské Die Presse³¹⁵, Fremden Blatt³¹⁶, či Wiener

³⁰⁶ Tamtiež, s. 120.

³⁰⁷ Medzi na pobyt prihlásenými cudzími osobami v meste sa pod písmenom G meno Jakuba Grajchmana síce nenachádza, čo neznamena, že nemohli byť prípadne evidovaní ako skupina pod iným písmenom (pozri: Státní okresní archiv Olomouc, fond: M 1–1, Archiv města Olomouc (1261–1945) (1953), Registratura z let (1598) (1786–1873) (1936), K 247, inv. č. 265, sign. 40 F 1, *Hlášení pobytu cizích osob a cizinců ve městě (1848–1870)*).

³⁰⁸ 22. března. Morawské nowiny, č. 68, 24. 3. 1849; *Z Holomouce*, 21. března. Noviny Lípy slovanské, č. 71, 24. 3. 1849, s. 286.

³⁰⁹ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 120.

³¹⁰ Okrem tlače by prichádzali do úvahy i kroniky, ale vtedajší kronikár Leschinger čerpal ohľadom deputácie zrejme len z nemeckojazyčných olomouckých novín *Die Neue Zeit*, ktoré na rozdiel od Holomouckých novín deputácii venovali naozaj minimálnu pozornosť, aj to len v súvislosti s Hurbanovou a Kozáčkovou chorobou (pozri: *Olmütz*, 22. März. Die Neue Zeit. Olmützer politische Blätter, č. 67, 23. 3. 1849, s. 2; a porovnaj s Leschingerom: Státní okresní archiv Olomouc, fond: M 1–1, Archiv města Olomouc (1261–1945) (1953), *Knihy (1343–1945) (1953) II.*, inv. č. 5722, sign. 1744, *Matyáš Leschinger: Paměťhodnosti (Mathias Leschinger: Erinnerungen) (1800–1860)*, fol. 2099, verso).

³¹¹ *Holomouc*. Holomoucké noviny, č. 34, 20. 3. 1849, s. 1; *Holomouc*. Holomoucké noviny, č. 35, 22. 3. 1849, s. 3; *Holomouc*. Holomoucké noviny, č. 36, 24. 3. 1849, s. 1–2.

³¹² *Slezsko*. *Z Náwsj* 16. března. Morawské nowiny, č. 65, 21. 3. 1849, s. 2; *Z Holomouce* 19. března. Morawské nowiny, č. 66, 22. 3. 1849, s. 1; *Z Holomouce* 20. března. Morawské nowiny, č. 68, 24. 3. 1849, s. 1–2; 21. března. Morawské nowiny, č. 68, 24. 3. 1849, s. 2; 22. března. Morawské nowiny, č. 68, 24. 3. 1849, s. 2; *Z Holomouce* 29. března. Morawské nowiny, č. 75, 2. 4. 1849, s. 1.

³¹³ *Slowáci*. Národní noviny, č. 68, 21. 3. 1849, s. 269; *Z Moravy*. Národní noviny, č. 70, 23. 3. 1849, s. 279; *Slowáci*. *Z Holomouce* 21. března. Národní noviny, č. 71, 24. 3. 1849, s. 283; *Z Moravy*. Národní noviny, č. 73, 27. 3. 1849, s. 291; *Z Holomouce* 24. března. Národní noviny, č. 76, 30. 3. 1849, s. 301.

³¹⁴ *Z Holomouce*, 19. Března. Wlastimil, poučný, politický list pro lid, č. 22, 22. 3. 1849, s. 3; *Z Holomouce*, 20. Března. Wlastimil, poučný, politický list pro lid, č. 23, 23. 3. 1849, s. 2–3; *Z Holomouce*, 22. Března. Příloha k čjslu 25 Wlastimila, 25. 3. 1849, s. 1; *Z Holomouce*, 24. Března. Wlastimil, poučný, politický list pro lid, č. 27, 27. 3. 1849, s. 3.

³¹⁵ *Olmütz*, 18. März. Die Presse, č. 67, 20. 3. 1849, s. 2; *Olmütz*, 26. [recte: 20.] März. Die Presse, č. 70, 23. 3. 1849, s. 2.

³¹⁶ „*An der Spitze...*“ Fremden-Blatt und Tags-Neuigkeiten der k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien, č. 72, 25. 3. 1849, s. 2; „*Die Führer der slowakischen Deputation...*“ Fremden-Blatt und Tags-Neuigkeiten der k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien, č. 73, 27. 3. 1849, s. 1.

Zeitschrift³¹⁷ a iné³¹⁸. Podrobné správy s odcitovaným prosbopisom spísaným 19. marca 1849 v Olomouci pod jeho plným znením zhodne uvádzajú, že pod ním nasledujú podpisy 28 deputantov zo stolíc Trenčianskej, Nitrianskej, Turčianskej, Bystrickej, Oravskej a Liptovskej.³¹⁹ Samozrejme, nemusí to ešte svedčiť o prítomnosti všetkých členov deputácie v Olomouci, podpisy mohli byť pripravené i vopred. Tlač sa síce v ich počte rozchádza, ale zhoduje sa v tom, že šlo o početnú deputáciu čítajúcu cez dvadsať osôb. Holomoucké noviny píše 20. marca o veľkej deputácii, ktorá je „asi 22 mužů silná“³²⁰, Morawské nowiny o Štúrovi, Zachovi, Hurbanovi a ďalších dvadsiatich statočných Slovákoch³²¹, viedenský Fremden-Blatt píše 25. marca o 26 osobách³²², teda udáva rovnaký počet ako Morawské nowiny v čase, keď deputácia prechádzala ešte len Jablunkovom³²³. Konečne až Noviny Lípy slovanské uvádzajú, že v Olomouci sa nachádzalo 28 deputantov³²⁴ – plný počet. Z týchto protichodných informácií je možné usudzovať, že ak by aj v Olomouci nakoniec neboli všetci dvadsiati ôsmi, tak veľká väčšina účastníkov áno. A kto³²⁵ teda predstúpil pre cisára Františka Jozefa I.? Existuje dagerotyp z Hurbanovej pozostalosti, ktorý sa datuje dňom 20. marca 1849³²⁶, na ktorom sa nachádzajú vyfotografovaní delegáti Adam Kardoš³²⁷, Samo Chalupka³²⁸, Daniel Lichard³²⁹, Michal Miloslav Hodža³³⁰, Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban,

³¹⁷ *Aus der Zeit*. Wiener Zeitschrift. Tagsblatt für die gebildete Lesewelt, č. 60, 27. 3. 1849, s. 248.

³¹⁸ Pozri napríklad z článkov: Z., Br.: *Mähren. Olmütz. 18. März*. Abend-Beilage zur Wiener Zeitung, č. 71, 23. 3. 1849, s. 282; *Lokalzeitung. Bohemia*, č. 68, 21. 3. 1849, s. 4; *Letzte Zweiwochenschau. Vom 11. bis 24 März. Humoristisch-politisch-ängstlich*. Bohemia, č. 73, 27. 3. 1849, s. 2.; *Olmütz, 22. März*. Die Neue Zeit. Olmützer politische Blätter, č. 67, 23. 3. 1849, s. 2; *Morava*. Občan. Nowiny pro Čechy a Morawany, č. 23, 26. 3. 1849, s. 93; *Z Holomauce*. Občan. Nowiny pro Čechy a Morawany, č. 22, 22. 3. 1849, s. 89.

³¹⁹ *Slowáci. Z Holomauce 21. března*. Národní noviny, č. 71, 24. 3a. 1849, s. 283; *Z Holomauce 20. března*. Morawské nowiny, č. 68, 24. 3. 1849, s. 1–2.

³²⁰ *Holomouc*. Holomoucké noviny, č. 34, 20. 3. 1849, s. 1.

³²¹ *Z Holomauce 19. března*. Morawské nowiny, č. 66, 22. 3. 1849, s. 1.

³²² „An der Spitze...“ Fremden-Blatt und Tags-Neuigkeiten der k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien, č. 72, 25. 3. 1849, s. 2.

³²³ *Slezsko. Z Náwsj 16. března*. Morawské nowiny, č. 65, 21. 3. 1849, s. 2.

³²⁴ *Z Holomauce, 21. března*. Noviny Lípy slovanské, č. 71, 24. 3. 1849, s. 286.

³²⁵ František Bizub vo svojej monografii udáva, že audiencie sa 20. marca 1843 zúčastnila len menšia polovica deputácie, a to bez Jakuba (pozri: BIZUB, F.: *cit. dielo*, s. 14. Nakoľko ale neudáva zdroj, je problematické ho s niečím konfrontovať. Možno sa len domnievať, že vychádzal z niektorých iných predpokladov, ktorých zdrojom je zachovaná fotografia (dagerotyp) z roku 1849. O nej pozri ďalej v texte.

³²⁶ *Pátrame po skutočnej podobe Ľudovíta Štúra, 26. 11. 2014*. [cit. 30. 7. 2015] <<http://dikda.eu/patrame-po-skutocej-podobe-ludovita-stura/>>.

³²⁷ Adam Kardoš (1818–1889) – slovenský národovec, advokát.

³²⁸ Samo Chalupka (1812–1883) – slovenský básnik a národovec.

³²⁹ Daniel Gabriel Lichard (1812–1882) – slovenský spisovateľ, národovec, novinár, redaktor a učiteľ.

³³⁰ Michal Miloslav Hodža (1811–1870) – slovenský básnik a národovec, evanjelický kňaz, jazykovedec.

Daniel Jaroslav Bôrik, Michal Rarus³³¹, Juraj Holček³³², Andrej Radlinský³³³ a Karol Kuzmány³³⁴. Tieto osobnosti slovenského národného života sa spolu s Františkom Zachom a Dr. Jozefom Kozáčkom³³⁵, ktorý bol na čele deputácie, považujú za priamych účastníkov audiencie u cisára. Nepochybňujúc miesto ani dátum vyhotovenia fotografie je v súvislosti s ňou zaujímavé poukázať na niekoľko okolností. Prvou je, že Dr. Kozáček sa na nej nenachádza, aj napriek tomu, že sa audiencie zúčastnil. Ak mal byť medzi „vyvolenými“, logickým vysvetlením by bolo, že sa necítil dobre, pretože ho začínala trápiť ruža, pre ktorú ešte v ten deň – 20. marca – neodcestoval spolu s ďalšími do Viedne. Po audiencii zrejme ešte absolvoval pohostenie, na ktoré bol pozvaný spolu so Zachom a Kuzmánym.³³⁶ Druhou okolnosťou je, že sa na nej nenachádza ani František Zach. Je všeobecne známe, že obraz tých, ktorí predstúpili pred cisára, nie je úplný, a ak by to bolo potrebné, pre každého by sa našlo nejaké slušné odôvodnenie, prečo sa na dagerotype nachádza, či nenachádza. Faktom však naďalej zostane to, že stopercentný kľúč, podľa ktorého sa vyberalo, známy nie je.

Tretia okolnosť alebo fakt, na ktorý je vhodné upozorniť – z už zmienených možno práve ten najzaujímavejší – je, že na fotografii, ktorej vyhotovenie malo v tom čase trvať asi hodinu³³⁷ sa nachádza i Jozef Miloslav Hurban. Aby sa ukázalo, prečo je to také prekvapivé, na tomto mieste je zase potrebné vrátiť sa k tomu, čo sa dialo 17. marca po výstupe z vlaku. Jozef Miloslav Hurban totižto po príchode do Olomouca vážne ochorel a ako sám píše, 18. marca ho „zdrvila“ zimnica.³³⁸ Na deň audiencie v súvislosti s chorobou po rokoch spomína stručne, ale dostatočne výrečne: „Nuž ale predsa dňa 20. mohol som sa aspoň obliecť a brať účasť na audiencii.“³³⁹ Za touto vetou v Hurbanových autobiografických spomienkach nasleduje popis priebehu samotnej audiencie končiaci slovami o cisárovi: „A tak ešte k jednému-druhému (Kuzmánymu, Štúrovi, atď.) niekoľko slov a otázok prehovoriac poklonil sa. Bolo po

³³¹ Michal Rarus (1784–1862) – slovenský národovec, kráľovský komisár.

³³² Juraj Holček (1811–1869) – slovenský národovec, rímskokatolícky kňaz, včelár, ovocinár.

³³³ Andrej Ľudovít Radlinský (1817–1879) – slovenský národovec, rímskokatolícky kňaz, jazykovedec, fyzik, pedagóg, náboženský spisovateľ.

³³⁴ Karol Kuzmány (1806–1866) – slovenský národovec, spisovateľ, prekladateľ, podpredseda Matice slovenskej.

³³⁵ Jozef Kozáček (1807–1877) – slovenský národovec, rímskokatolícky kňaz, druhý predseda Matice slovenskej.

³³⁶ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 121.

³³⁷ *Pátrame po skutočnej podobe Ľudovíta Štúra*, 26. 11. 2014. [cit. 30. 7. 2015] <<http://dikda.eu/patrame-po-skutocnej-podobe-ludovita-stura/>>.

³³⁸ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 120.

³³⁹ Tamtiež, s. 120.

audiencii. Ja od nej zrovna do postele. Bol zvrchovaný čas. Kozáček, Kuzmány, Zach boli pozvaní k tabuli cisárskej, mne ale bol dvorný a telesný lekár dr. Seeburger poslaný, aby ma liečil. Vyležiac tu pod jeho a môjho ordináriusa dr. Hammera opaterou, vyležal som si nemoc až do 29. marca. ³⁴⁰ Predstava Hurbana, ktorý sa hodinu postojacky zimnične trasie na čerstvom marcovom vzduchu – zrejme pred audienciou, keďže, ako už bolo naznačené, po audiencii bol najvyšší čas, aby sa vrátil na lôžko – zatiaľ čo niektorí jeho priatelia pri fotografovaní sedia, predsa len môže u niekoho vyvolávať oprávnené otázky. O vážnosti ochorenia a celkovej slabosti svedčí i to, že potreboval vyše týždňa na to, aby sa pod lekárskej dohľadom z choroby vystrábil. Ak nie sú dostatočným dôkazom o zlom fyzickom zdravotnom stave pamäti, ktoré s odstupom času uverejňoval na základe vlastných spomienok a denníkových zápiskov v Slovenských pohľadoch³⁴¹ v rokoch 1886–1887 – teda takmer 40 rokov po udalosti – možno ich zastúpi, či skôr doplní, krátky úryvok z dobovej tlače z 24. marca 1849. Ten informuje o jeho zdravotnom stave s priamym odkazom na 20. marec: „*Hurban ešte jest churavým a císařský lékař jej pilně navštěvuje; jest mu ale již lehčeji. Prsa ho hrozně bolely, ale on přece z lůžka vstal, aby při audieni [recte: audienci] přítomen byl. Potom zase se položití musel.*“³⁴² Toľko k Hurbanovi.

Nie je predmetom tejto práce hľadať odpovede na vyššie naznačené otázky. Zodpovedne na ne dokážu zrejme odpovedať len tí, ktorí sa fotografiou a jej históriou zaoberali podrobnejšie a zároveň mali možnosť preskúmať ju i vo fyzickej podobe. Bolo by však možno chybou, keď už raz z prameňov vyvstali, v tomto kontexte neupozorniť aj na ne a prípadne sa nad nimi v súvislosti s marcovou deputáciou skúsiť i na chvíľu zamyslieť. Pre túto chvíľu je však v súvislosti so zmieňovanou fotografiou dôležitá otázka, či sa audiencie u cisára spolu so Zachom a Dr. Kozáčkom zúčastnili naozaj len muži na nej vyobrazení, alebo aj niekto ďalší. Ak sa neobjavia v budúcnosti pramene, ktoré nepodajú iné vysvetlenie, bude zrejme potrebné vziať do úvahy i možnosť, že sa jej zúčastnili naozaj všetci deputanti, ktorí boli v tom čase prítomní v Olomouci. A čiastočne na to poukazuje i stručná, aj keď podrobnejšie zatiaľ neobjasnená, Hurbanova poznámka, ktorá bola z jeho osobných denníkových zápiskov po jeho smrti prepísaná nasledovne: „*Prijal (František Jozef) nás všetkých.*“³⁴³ Nakoľko bližšie nešpecifikuje, či všetkých z vybraných na audienciu alebo všetkých z deputácie,

³⁴⁰ Tamtiež, s. 121.

³⁴¹ HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. Slovenské pohľady, roč. 6, 1886, s. 39–42, 67–72, 90–92, 115–117, 138–143, 165–167, 187–189, 212–216, 258–264, roč. 7, 1887, s. 1–6, 25–27.

³⁴² *Z Holomouce, dne 24. března*. Noviny Lípy slovanské, č. 73, 27. 3. 1849, s. 292.

³⁴³ HURBAN, J. M.: *Denník*. In: HURBAN, Jozef Miloslav: Dielo II. Bratislava 1983, s. 488.

ktorá dorazila do Olomouca, je možné predpokladať, že sa pred cisára dostavil i Jakub Grajchman.

Slovenská deputácia k cisárskemu dvoru prebývala v Olomouci v dňoch 17. – 20. marca 1849³⁴⁴, podľa niektorých zdrojov 21. marca³⁴⁵ A podobne ako aj iné slovanské deputácie³⁴⁶ v tej dobe, boli vyslanci ubytovaní pravdepodobne v dome spolku Lípa slovanská v Litovelskej ulici č. 386³⁴⁷, ktorá v súčasnosti po premenovaní nesie názov Riegrova, prípadne v niektorom z domov na Dolnom námestí³⁴⁸. Ubytovaniu zabezpečenému spolkom by nepriamo nasvedčovala i zmienka o ich obľúbenosti, napísaná niekoľko desaťročí po udalosti: „*Po celý čas prítomnosti slováckých hostí bývalo v Lípě rušno, a paměť donáší, že místnosti ani nestačily, aby pojaly každodenně veškeré hosty.*“³⁴⁹ Ak boli Slováci naozaj takou vzácnou návštevou, bolo by na mieste očakávať, že sa podobne ako pri srbskej delegácii – a určite i mnohých ďalších – jednotliví členovia deputácie svojimi podpismi zvečnili v pamätnej knihe Lípy.³⁵⁰ V tom prípade by táto kniha pre ďalší postup v pátraní po osudoch deputácie predstavovala naozaj zaujímavý a dôležitý prameň,³⁵¹ ktorým by sa mohli definitívne rozptýliť pochybnosti o počte delegátov v meste.

Po audiencii 20. marca sa deputácia rozpadla na tri skupiny. Hurban a Kozáček ostali chorí v Olomouci, aby sa neskôr vybrali do Viedne za časťou, ktorá vytvorila novú deputáciu k vláde, a časť zatiaľ nastúpila cestu domov, aby oznámila výsledok.³⁵² Deputanti z Liptova sa do Liptovského (Svätého) Mikuláša vrátili 24. marca 1849.³⁵³

³⁴⁴ Okrem iných zdrojov: HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 120–121.

³⁴⁵ *Z Holomouce, 21. března*. Noviny Lípy slovanské, č. 71, 24. 3. 1849, s. 286.

³⁴⁶ BARTOCHA, Josef: *K dějinám „Lípy slovanské“ v Olomouci roku 1848–1849*. Uherské Hradiště 1914, s. 45.

³⁴⁷ Tamtiež, s. 35.

³⁴⁸ Tamtiež, s. 64.

³⁴⁹ AMBROS, Julius: *Vývoj českého života v Olomouci. (Dokončení)*. Našinec, č. 286, 15. 12. 1910, s. 1.

³⁵⁰ BARTOCHA, J.: *K dějinám „Lípy slovanské“ v Olomouci roku 1848–1849*. Uherské Hradiště 1914, s. 48.

³⁵¹ Pamätná kniha olomouckej Lípy a príbuzné dokumenty sa nenachádzajú ani v spracovaných ani nespracovaných archívnych zbierkach Vlastivědného muzea v Olomouci. In: AA, *E-mailová správa: Karel Podolský (Vlastivědné muzeum v Olomouci) – Michalovi Járošovi zo dňa 12. 5. 2015 ohľadom písomností spolku Lípa slovanská v Olomouci*. Státní okresní archiv Olomouc časť písomnosti Lípy slovanskej v Olomouci uchováva, no pamätnú knihu neeviduje.

³⁵² Správy sú s rôznymi faktografickými odchýlkami roztrúsené v článkoch vo vyššie citovaných periodikách, čiastočne tiež napr. v: HURBAN, J. M.: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 120–121.

³⁵³ *Kronika liptovsko-sv.-mikulášska z rokov 1848–1849*. Slovenské pohľady, roč. 14, 1894, s. 447.

3. Tri pohľady na život básnika

3.1. Osobnosť

3.1.1. Jakub Grajchman

„Čo myslíš o Kubíkovi?
To je lebo ateista
alebo, ak sa nemýlim,
dozaista nihilista.
„Alebo čo ti ja poviem:
že si sprostý, braček Pišta.““

(J. Grajchman: *Krátka kritika*³⁵⁴)

Do dnešných dní sa v zbierkach Slovenskej národnej galérie v Bratislave zachovalo farebné vyobrazenie Jakuba Grajchmana, ktoré sa svojím vznikom hlási do roku 1846.³⁵⁵ Autorom obrazu je Peter Michal Bohúň, jeho priateľ zo študentských čias strávených na východe Slovenska. Portrét namaľoval v poslednom roku Jakubových štúdií. Nie je známe, či vznikol ešte v Bratislave alebo až neskôr v prostredí rodného Liptova. Na sivočiernom pozadí olejomalby figuruje horná časť tela mladého muža v čiernom obleku, bielej náprsenke so slivkovomodrou mašľou³⁵⁶ na krku. K divákovi je obrátený čelom. Kým vlastne bol tento muž? Je na tomto obraze zobrazená jeho tvár naozaj tak, ako ju sám neskôr opísal vo svojej autobiografii? Bol už vtedy „*tvári stále zamyslenej, významnej, na nej dáky si tajný žiaľ zavždy patrný bol*“³⁵⁷? Zostáva na subjektívnom posúdení milovníka umenia, či tento aspekt vo svojom diele Jakubov priateľ zachytil, a akým spôsobom, alebo nie. Na tomto vyobrazené je však možné dohľadať a porovnať iné, už na prvý pohľad o niečo viditeľnejšie znaky, ktoré boli s odstupom času zaznačené do zmienenej autobiografie – „*čelo čisté, otvorené, oko*

³⁵⁴ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 C 33, *Krátka kritika*. Pozn. Inventár LA SNK báseň zatiaľ neviduje.

³⁵⁵ Slovenská národná galéria Bratislava, sign. O 564, Peter Michal Bohúň: *Podobizeň Jakuba Grajchmana (1846)*. Dostupné aj na: <http://www.webumenia.sk/dielo/SVK:SNG_O_564> .

³⁵⁶ Farebné rozlíšenie na základe popisu v publikácii: DUBNICKÁ, E.: *Peter M. Bohúň. Život a dielo*. Bratislava 1960, s. 451. Obraz pozri v prílohe č. 1.

³⁵⁷ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Grajchmana*], s. 10.

hlboké, ohnivé,³⁵⁸ nos trochu sklúčený, búzy malé, tvárotáhy útle³⁵⁹, [...] brada zaokrúhlená, vlasy tmavožlté sťa hodbáb mákké³⁶⁰. Teraz, po týchto riadkoch, už niet naozaj najmenších pochybností o tom, že sa Jakub Grajchman (nielen) svoj vzhľad³⁶¹ rozhodol zvečniť aj v postave advokáta – kandidáta ženby – v humoristicky ladenej poéme z 50. rokov 19. storočia s názvom *Ein Heiraths-Candidat*, keď o ňom píše:

„čelo otvorené, čisté, hladké,
oči jasné, nebesky modravé,
orlí nos a fúzy krátke,
črty tváre ľahké, hravé,
slová bez lži, priamočiare,
v kútikoch úst úsmev naivného,
no v hrudi srdce statočného,
duchom hlbavý a zamyslený,
vrelý, vznešenými citmi rozpálený,
jedným slovom, dušou, telom tak,
pôvabný a milý napohľad.“³⁶²

A čo naznačený popis rovnomenného hrdinu jeho divadelnej hry s názvom *Bohdan Tatrín*? Potom i v nasledujúcich poetických filozoficky ladených Bohdanových slovách sa musí čiastočne odrážať fyzická podoba Jakuba Grajchmana: „*Ja len tmavô dievča ľúbim (usmeje sa). Keď som pobelavý sám. – Tmavô a pobelavô rady spolu držia. Moja devica predstavovala by noc, a ja by som predstavoval deň, a na takýto spôsob medzi nami by nikdy rozsobašu nebolo, lebo by sme takí nerozdielni zostali jako deň a noc.*“³⁶³ Na doplnenie týchto slov stačí už celkom nepoeticky dodať už len toľko,

³⁵⁸ Slovo „ohnivé“ je v prepise výnimočne ponechané aj napriek tomu, že ho Jakub Grajchman neskôr preškrtnol ceruzou.

³⁵⁹ Miesto „tvárotáhy útle“ bolo pôvodným znením: „ústa pravidelné, u nich srd a irónia“.

³⁶⁰ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 10–11.

³⁶¹ Skôr len ako zaujímavosť sa v tejto práci hodí uviesť i tradovanú zmienku o vzhľade Jakuba Grajchmana z pera žiaka P. Hybena: „*Nos mal orličí. Vlasy gaštanové a začesané na zad.*“ In: SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakobovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, HYBEN, Peter: *Jakub Graichman*.

³⁶² Z nemeckého originálu preložil a prebásnil autor. Porovnaj s: GRAJCHMAN, Jakub: *Ein Heiraths-Candidat. Epopée in vier Gesängen*. Neusohl 1880, s. 7. „*Seidenweiches, blondes Haar; / Die Stirne offen, glatt und rein, / Augen himmelblau und klar; / Habichtsnase, Schnurrbart klein, / Leichtspielende Gesichtszüge, / Grades Wort, und ohne Lüge, / In Mundwinkeln naiver Scherz, / In der Brust ein redlich Herz, / Der Geist in sich gekehrt, sinnig, / Hochpochend Gefühl und innig, / Mit einem Wort, ganzer Teint / Fein, mit Anmuth anzuseh'n.*“

³⁶³ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 E 4, *Bohdan činohra*, s. 30. Tu panuje zhoda i s pôvodnou nemeckou verzou hry „*Der Satan und der Philosoph*“: „*Ich liebe halt ein dunkles Mädchen (:läfalt:), denn das Lichte bei mir. Das Dunkle und das Lichte sind die Contraren*

že „postavy bol vysokej, mohutnej, súmerne vyvinutej“³⁶⁴ – inými slovami tiež to, že mal určitú nadváhu³⁶⁵. A obraz muža z portrétu je takmer dokonalý.

Stále však ostáva vo vzduchu visieť nezodpovedaná otázka: kým vlastne tento človek bol? Kým bol tento človek, že svojimi básňami a piesňami prenikol takpovediac až na dno duše slovenského národa a predsa len nakoniec zomrel zneuznaný, aby ostal mnohým z nasledujúcich pokolení úplne neznámy? Snáď len jeho blízki priatelia, národovci lekár Jonáš Bohumil Guoth, básnik a dramatik Viliam Pauliny-Tóth, či hybský kňaz Ján Juraj Kraus, by si boli mohli dovoliť odpovedať veršami Jakubovho *Dorúbaného* bez toho, aby ešte museli niečo vysvetľovať:

„Nepýtaj sa, kto bol, či ho mal otec rád?“

Bol šuhaj chudobný, – a dobrý kamarát. – ³⁶⁶

Práca historika si však žiada ísť hlbšie, žiada pokúsiť sa objasniť povahové črty Jakuba Grajchmana a z nich vyplývajúce životné postoje, ktoré ho sprevádzali na jeho ceste 19. storočím. Žiada si objasniť jeho životnú filozofiu, a ak nie objasniť, tak sa ju aspoň pokúsiť sprostredkovať. Mnohé vysvitá práve z jeho básní a divadelných hier, ktoré sú – ako už bolo pred chvíľou jemne naznačené – prameňmi nielen k dobe, v ktorej žil, ale i k jeho životným skúsenostiam a myšlienkovému svetu. Niektoré aspekty jeho povahy, hodnotového systému a filozofie, ktorú vyznával postupne vyplynú na povrch v súvislosti s rodinným životom a priateľmi, iné sa odrazia v časti venovanej pracovnej sfére, ale i národnému životu a teda i jeho básnickej a dramatickej tvorbe, ďalšie – tie ostatné – sú spolu s niektorými z nich predmetom tejto kapitoly.

V rámci čiastočnej chronológie je na začiatku vhodné aspoň zmieniť silné oduševnenie Jakuba Grajchmana za slovenský národ, ktoré je ňo možné sledovať predovšetkým v priebehu 40. rokov 19. storočia. V jeho tvorbe je neprehliadnuteľné, počas bratislavského štúdia zároveň demonštrované pôsobením v slovenskom Ústave. Obdiv k Ľudovítovi Štúrovi, ale i ďalším slovenským národovcom vysvitá z básní, ktoré im ešte ako študent venoval.³⁶⁷ Za povšimnutie stojí i to, že vo svojej tvorbe v plnej

Pole, die sich zusammenhalten. Mein Mädchen wurde die Nacht und die Tag vorstellen, und wurde zwischen uns keine Ehetrennung geben, weil wir Tag und Nacht ewig. In: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 E 6, *Dramatische Werke* [recte: *Werke*] /nemecké hry/, s.63.

³⁶⁴ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 10.

³⁶⁵ V reprodukovanej spomienke doslova: „*Bol veľký, tučný.*“ In: SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, MRLIANOVA, Anna: *O Jakubovi Graichmanovi*.

³⁶⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 A 2, *Básnické spisy Jakuba Graichmana, sväzok II., Dorúbaný*, s. 178.

³⁶⁷ Z neskôr uverejnených v tlači pozri napr.: GRAJCHMAN, J.: *Urodzeniu Pánovi Boh. Jonášovi Guoth horliviemu Vlastencovi a Zástupcovi Velkiemu ľudu slovenskíeho*. In: LENKO, Július (ed.):

miere spočiatku prijal i koncepciu spisovného jazyka, na ktorého základe sa v júli 1843 zhodli Štúr, Hodža a Hurban.³⁶⁸ Na druhej strane sa však postupom času – možno i pod vplyvom starovekých a niektorých zo vtedajších európskych mysliteľov – dopracoval k myšlienkam, ktoré ďaleko presahovali rámec „bežných“ národno-emancipačných snáh. V jeho tvorbe sa mohli tieto myšlienky prejaviť aj prostredníctvom vkladania všeobecne platných morálnych hodnôt do nej. Vnímanie ideálov Jakuba Grajchmana v čase, keď sa z radov inteligencie ozývali hlasy volajúce po zrovnoprávnení slovenského národa, presahovalo nielen myšlienky slovanskej, uhorskej, ale aj v tom čase v povedomí národa ani neexistujúcej európskej spolupatričnosti. Nasledujúci odsek je toho názorným príkladom.

„Jeho maxima života je statočnosť, dokazujúc to, že len vtedy šťastní ľudia budú, keď naučia sa statočnými byť, a zájomne sa šetriť; v tom záleží dľa jeho presvedčenia celá filozofia života, v nejž blaho človečenstva spočíva. V zájomnom opravdivom šetrení prestane potreba vojanstva, divokosť vraždenia, mravy sa zošlechtiť, dobrobyt zrastie [...] Preto jeho poézia nie jednému národu, nie jednotlivým dočasným zájomom, buďto náboženským, národným alebo politickým, – ale celému človečenstvu vôbec je venovaná; ona je už čiastočne ale svetová, na všeobecnom [recte: všeobecnej]³⁶⁹ zásade večnej pravdy, lásky a krásy bez rozdielu založená; jemu je [nie] jednotlivá krajina, ale celý svet jedným domom, nie jednotlivé ľudstvo ale celé človečenstvo jednou rodinou, a jediný Boh jedným čeladným otcom.“³⁷⁰

Ako vidieť z citovaného, Jakub Grajchman bol naozaj človekom veľkých ideálov, ktoré boli založené na nepochybne nadčasovej myšlienke jednoty celého ľudského rodu. To však neznamená, že sa prestal zaujímať o národ, a keď to bolo potrebné, nepostavil sa zaň. Práve naopak. V mene národných záujmov smelo vystupoval nielen v rokoch „meruôsmych“ (1848–1849), ale politicky sa angažoval začiatkom i koncom rokov šesťdesiatych.

Bola to vrodená povahová črta Jakuba Grajchmana, no možno čiastočne i dôsledok výchovy veľmi zbožnej matky, že žil len a len pravdou. Pravda a česť, to bolo niečo, čo ho sprevádzalo – ak aj nie od detstva, od študentských čias. Aspoň tak to

Zore nad Kriváňom. Sborník o minulosti Liptova z príležitosti stého výročia Žiadostí slovenského národa v Lipt. Sv. Mikuláši 10. mája 1848. Liptovský Svätý Mikuláš 1948, s. 115; GRAJCHMAN, J.: *Eudevít Štúr*. In: Blahá pamiatka. Obraz Ľudovíta Štúra v slovenskej poézii. Modra 1995, s. 26–29.

³⁶⁸ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 A 3, *Básne od Jakuba Bohatjeho, 1846, snopček 1-ví*.

³⁶⁹ Gramatická nezrovnalosť vznikla preškrtnutím pôvodného slova „*princípe*“ (mužský rod).

³⁷⁰ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Grajchmana*], s. 11–12.

vyplýva z nasledujúcich slov: „Čo študent mal tú vlastnosť, keď ho profesor k prednáške vyzval, hoc aj dobre pripravený bol, vždy sa v tvári bars zapálil, jako tiež aj vtedy, keď sa dáky nemravný, potupný skutok pri jeho prítomnosti pripomínal, hoc aj celkom nevinný bol, prečo neraz do podozrenia upadnul, na čom sa veľmi mrzel, tak že si raz chcel dať krvi odobrať.“³⁷¹

Jeho zanietenie spravodlivosťou – statočnosť – mu však v živote nezriedka prinášalo nemalé problémy, sklamanie i bolesti. V pracovnej sfére sa v štátnej službe s nimi v niektorých obdobiach svojho života stretával takmer každodenne. Sám neúplatný a poctivý, neznášajúci a netrpiaci nespravodlivosť a vyvyšovanie, sa predovšetkým vďaka svojej priamosti dostával do konfliktov so svojimi nadriadenými. Ak je v tomto ohľade spoľahnúť na vlastnú autobiografiu, dalo by sa usudzovať, že v niektorých ohľadoch vedel byť v boji za ľudskosť a spravodlivosť nepríjemne uštipačný a konfliktný, no nie pomstychtivý a zneužívajúci svoje postavenie. Príhoda, ktorú uvádza, sa týka advokáta M.³⁷² a spočíva v tom, že mu Jakub Grajchman prisúdil z jeho pohľadu príliš malé diurna – odmenu. Advokát ho preto obžaloval zo straníctva, že nadfža druhej strane. Vyšetrovanie však preukázalo Grajchmanovu bezúhonnosť. Tri roky na to sa mal dotyčný advokát dostaviť pred súd pre klamstvá, za čo mu mala byť odobratá advokátska licencia a mala nasledovať cesta do väzenia.³⁷³ Až nádych určitej mystiky v sebe nesie Grajchmanovo rozprávanie o spravodlivom treste: „S napnutou zvedavosťou očakávalo sa, [s] akou škodoradosťou a pomstou vynesie na svojho nepriateľa výrok „vinný“; a ten práve k jeho priazni referoval a od obžaloby ho oslobodil. Keď na tom divili sa, povedal: terajšie oslobodenie bude jeho budúcou skazou. A tak skutočne stalo sa.“³⁷⁴ Posmelený advokát ešte nejaký čas pôsobil vo svojom odbore, kým opäť pre svoje nekalé praktiky neskončil pred súdom a nedostal sa do väzenia.³⁷⁵

Poetický, ale určite nie nekritický, opis povahových črt Jakuba Grajchmana pochádza opäť z básnikovho vlastného pera: „duševnia povaha zádušná, do seba zavretá, predmety vôkol seba nevnímajúca, avšak ináče dobrá, tichá, ale nad mieru dotklivá a náruživá; ráz (charakter) rovný, statočný a stály. – Držania jeho skrovné, jednoduché, v spoločnosti sa nudieval, vždy na jiné, než hovorenô bolo, mysliel a v

³⁷¹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

³⁷² Rudo Brtáň predpokladá, že by mohlo ísť o advokáta Medzihradského (pozri: BRTÁŇ, Rudo: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 203.

³⁷³ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 4–5.

³⁷⁴ *Tamtiež*, s. 5.

³⁷⁵ *Tamtiež*, s. 5.

stranu zamyslený pozerával [so] zrejmom na tvári nevoľou života. Keď sa dakomu kýchlo, ďakujem! v myšlienkach hovorieval, a keď si víno vypil, kde sa mu podelo? vyhl'adával. Najlepšie ho bolo poznať pri víne, vtedy mu jeho celá duša vystúpila na tvár, ako sa rozžiarila, tvárot'ahy živo rozvinuli, vtedy býval sentimentálnym, otvoreným, srdečným, prajný, rozpravný a zvláštny výraz dával.³⁷⁶

Ako hovorí staré príslovie, zlá novina sa potvrdí skorej ako dobrá. Tak i o Jakubovej náruživej a nedotklivej povahe sa zachovalo svedectiev hneď niekoľko. Belo Klein-Tesnoscalský s odvolaním na svojho „ujca Ophanidesa“³⁷⁷ doslova píše: „Báli sa, keď prišiel do spoločnosti, lebo vždy vyvolal škriepku a nesvár. Preto aj zriedka sa stalo, že šiel. Zostal radšej doma, lebo sám nahliadol, že má nespratnú náтуру. Najmä keď už užil troška ostrého.“³⁷⁸ Ani v ďalších po desaťročiach reprodukováných spomienkach, hoci ináč i oslavných a prajných, to tiež z hľadiska vnímania Jakubovej povahy nevyzerá preňho najlepšie. Na základe informácii, ktoré mali zistiť od starších ľudí v obci, ich spísali deti na prvom stupni základnej školy. Vety sú preto často spontánne a skladbou veľmi jednoduché. Napriek tomu sú však spolu s už uvedenými spomienkami jediným historickým prameňom k vnímaniu povahy básnika štyri desaťročia po jeho smrti. Veľmi prchký³⁷⁹, veľmi nervózny³⁸⁰, srditý³⁸¹, či dudroň³⁸² – aj takými prívlastkami ho niektorí na základe svojich zistení častovali vo svojich prácach. Snáď až príliš prehnané je hodnotenie: „Bol povahy mrzutej, každieho bil.“³⁸³, no ak sa ponechajú bokom niektoré z ďalších výrokov obsahovo blízkych spomienkam Bela Kleina-Tesnoscalského³⁸⁴, zostane jedna, ktorá by mohla naznačovať predsa len niečo viac: „Graichman nemal dobrú povahu. Keď išiel niekde do spoločnosti, vždy vyvolal

³⁷⁶ Tamtiež, s. 5.

³⁷⁷ Ide o už zmieňovaného ovocinára Ľudovíta Samoslava Orphanidesa, ktorý zomrel dva roky pred Jakubom Grajchmanom.

³⁷⁸ KLEIN-TESNOSKALSKÝ, B.: *cit. dielo*, s. 158.

³⁷⁹ SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, MRLIANOVÁ, Anna: *O Jakubovi Graichmanovi*; Tamtiež, POLCOVÁ, Emília: *Životopis Jakuba Graichmana*.

³⁸⁰ SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, PASTUCHOVÁ, [Oľga]: *Zo života Griachmana* [recte: Graichmana].

³⁸¹ SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, MARUŠIAK, Pavel: *Jakub Grajchman*.

³⁸² SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, STANČEK, Daniel: *Jakub Graichman*.

³⁸³ SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, PASTUCHOVÁ, Irena: *Opis o Jakubovi Grajchmanovi*.

³⁸⁴ Podobné, niektoré možno i priamo vychádzajúce z hodnotenia Bela Kleina-Tesnoscalského, sú: „Bol povahy prchkej, nechodil do spoločnosti, lebo priam sa pohádal.“ (SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, MICHALIDESOVÁ, Viera: *Jakub Grajchman*.); „Sám bol vrtkavej povahy a v spoločnosti vyvolal často hádky, preto račej nikde ani nešiel.“ (Tamtiež, STANČEK, Ondrej: *Jakub Grajchman*.); *Báli sa ho, keď prišiel, lebo vždy vyvolal šturmu a nesvár. Preto ani nechodil. Zostal doma, lebo sám poznal, že má nespratnú povahu. Najmä, keď si glgol tuhšieho.*“ (Tamtiež, ŽIŠKOVÁ, A[nna]: *Jakub Graichman*.).

škriepku. Najviac sa hneval na tom, že jeho básne nemali medzi ľuďom pochopenia.“³⁸⁵ Informácia dnes už zrejme neoveriteľná, ale z hľadiska prijímania jeho tvorby nesporne zaujímavá. K tejto problematike však bude podrobnejšie pojednané v inej časti práce.

Na dokreslenie povahových vlastností Jakuba Grajchmana zostáva ešte vrátiť sa k veľkej téme jeho básnickej tvorby, k skupine obyvateľstva, ktorá mu bola takpovediac trňom v oku a vo veľkej miere súvisela i s jeho spoločenským správaním – filistri. Pod týmto pojmom on sám rozumel „*bohatých skupáňov, sprostých chvastúňov, zlostných intrigantov, pyšných laganov, kadeakých lhárov, klamárov, svätúškov a všetkých k tej ceche patriacich podliakov*“³⁸⁶. Nemilosrdne ich pranieroval vo svojich satirických básňach, ale v autobiografii pritom nezabudol zdôrazniť, že sa toto pranierovanie nemá chápať ako jeho nenávisť a zášť namierená proti ľuďom. Naopak, súvisí to s jeho vrozeným idealizmom a životným prianím, „*je to brojenia proti tomu, že človek nie je taký, aký má byť, a on ho práve takého chce mať, aký byť má, preto všetka jeho snaha ta smeruje, aby človek bol pravým človekom a žil svojej hodnosti dôstojne, chce ho potom čo brata ľúbiť*.“³⁸⁷ Napokon, naznačuje to i v básni *Mier s filistermi* zo začiatku sedemdesiatych rokov, kde počas stretnutia v hostinci dochádza k zmiereniu s tam prišlým filistrom.³⁸⁸ Nasledujúca ukážka, v ktorej Diogenes zo Sinópy spolu s Timonom Aténskym triedia duše medzi tie, ktoré pôjdu do neba a ktoré skončia v pekle, však pre lepšie pochopenie ilustruje práve tie Grajchmanove postoje, ktorými s takmer nikdy nechýbajúcim vtipom naplňal svoje filisterské satiry:

„Zjaví sa jeden filister:
Čos' dobrého učinil?
spytuje sa ho Diogen, –
dokým si na zemi žil?

a vždy som sa modlieval,
v nedeľu a každý sviatok
do kostola chodieval.

Bol som bars dobrým kresťanom

Zvlášte ale pri spovedi
vždy ma ľudia vídali,

³⁸⁵ SA Stanislava Žišku, Hybe, *O Jakubovi Grajchmanovi a revolúcii 1848*, JÁROŠOVÁ, Irena: *Jakub Graichman*.

³⁸⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 11.

³⁸⁷ Tamtiež, s. 11.

³⁸⁸ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 C 50, *Mier s filistermi*.

*oči k nebu som prevracal,
vždy ma obdivovali.*

*bo ja všetkých miloval,
na kršteniach, pohrebníkoch
nikdy som nechyboval.*

Každý človek ma rád videl,

*Mnoho zimy som podstúpil
čo chudobný a cnostný muž,
Timon zvolá: ta do pekla!
Zíde sa ti zohriať už! –³⁸⁹*

Jakub Grajchman sa vo svojom veľkom duševnom trápení a nepochopení, ktorého sa mu na tomto svete dostávalo, považoval za človeka predurčeného, providenciálneho, ktorému „určeno trápne žiť, aby pozostavil človeku na zemi ideu božstva“³⁹⁰. Svoju situáciu si nesporne komplikoval aj on sám. Už bolo naznačené, že jednak svojou neúplatnosťou, zápalom za spravodlivosť a predovšetkým priamym, keď to uznal za vhodné, zrejme i nie vždy veľmi príjemným vystupovaním. Ešte jeden obraz na záver kapitoly: „*V jednej dvorane, keď sa s veľkým ohňom o kádečom rečnilo, a na slávu vyvolávalo, spýtaný: prečo aj on neprivoláva? ja, povie, len počívam a učím sa. Z tohoto vidno, že on nevelmi ľúbil práznych búchačov, kádeakých namyslených výtečníkov, prečo aj títo cez plecía posmešne naň pozerali, avšak smelosti nemali proti nemu vystúpiť, vetriac uňho pušný prach a žeravé uhlie. – Verný svojmu presvedčeniu a nepodvratný v čestnej svojej zásade hnevu ich sa nebál, o lásku ich nestál, hovoriac: ja som, a hoc i len sám. –*“³⁹¹ Z toho vyplýva, že morálne hodnoty, ktoré vyznával, mu boli nadradené nad všetkými ostatnými. Pri jeho odvahe postaviť sa proti komukoľvek, nepodriaďiť sa, sa človek mimovoľne predsa len možno i dnes neubrání určitému obdivu.

3.1.2. Rodina a vzťahy v rodisku

³⁸⁹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 D 53, *Zábava v pekle*.

³⁹⁰ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 9.

³⁹¹ Tamtiež, s. 12.

„Večierkom v hostinci pil som pohár vína,
mysliac na tom svete, že sa všetko mína;
neraz som sa napil len tak od ľútosti,
aby som zabudol na ľudské podlosti.“

(J. Grajchman: *Trup je ten, čo nevie smútok, víno čo je*³⁹²)

Z detí Jána Grajchmana sa zo štyroch súrodencov ako prvá osamostatnila Jakubova sestra Mária. Necelé tri roky po otcovej smrti – 15. novembra 1838 – si vzala za manžela Ondreja (Andreja) Jamnického pôvodom z Hýb, od toho istého roku³⁹³ pôsobiaceho na pozícii evanjelického učiteľa a správcu školy v neďalekej Liptovskej Kokave, neskôr vo Veľkej Paludzi. Zaujímavé je, ako sa sociálne postavenie ženicha sa odrazilo v osobách prítomných svedkov, ktorými boli hybský evanjelický kňaz Ján Juraj Kraus, hybský učiteľ Jozef Juráni a Zuzana Mária Kleinová, dcéra bývalého hybského učiteľa Jána Trnkóczyho.³⁹⁴ O rok neskôr sa žení Jakubov najstarší brat Jozef, ktorý si 4. decembra 1839³⁹⁵ berie za manželku Justínu Trégerovú.³⁹⁶

Jakub zotrval v staromládeneckom stave pomerne dlhý čas. Podľa rodinnej tradície sa údajne najskôr uchádzal o ruku svojej mladučkej netere Márie Jamnickej vo Veľkej Paludzi, ktorá ho, nakoľko jej „úcta k ujcovi zabránila intímnejmu citu“³⁹⁷, ale odmietla. Nie je známe, o koľko žien sa vážne uchádzal, avšak svoje vysnívané manželské šťastie predsa len nakoniec našiel, a to v dcére nemeckolupčianskeho kňaza Adama Philadelphého – Izabele. Bol medzi nimi vekový rozdiel rovných dvadsať rokov (nar. 12. augusta 1842),³⁹⁸ ale podľa jeho vlastných slov v nej našiel presne to, čo hľadal, niečo, čo dovtedy nenašiel u žiadnej inej. Čo ho na nej teda zaujalo? Nech to teda vypovie sám:

„Najlepšie sa mi to páči,
že máš líca stydlivé,

³⁹² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 A 5, *Dúha u Kriváňa /nekompletný rkp., /začiatočná báseň Šedivý z Betlanoviec/, Trup je ten, čo nevie smútok, víno, čo je, s. 27/2.*

³⁹³ VÍTEK, Peter: Z dejín obce Liptovská Kokava (pracovná verzia). Liptovská Kokava 2000, s. 12, 17. [cit. 30. 7. 2015] <<http://www.liptovskakokava.sk/clanky/47/z-dejin-liptovskej-kokavy.html>>.

³⁹⁴ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrík, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika sobášených (1815–1861)*, s. 32.

³⁹⁵ Archív Evanjelickej cirkvi a. v., cirkevného zboru v Hybiach, nesign., *Rodinná kronika*.

³⁹⁶ Priezvisko sa môže vyskytovať i v tvare Traeger, či Träger. F. Bizub vo svojej publikácii (či už v dôsledku tlačovej chyby alebo na základe prameňa: SA Tadeáša Graichmana, Praha, *Rodokmeň rodiny Graichman, rkp, s. d.*) udáva Justína Trágerová (pozri: BIZUB, F: *cit. dielo*, s. 50.).

³⁹⁷ GREGOROVÁ, Hana: *Spomienky*. Bratislava 1979, s. 17.

³⁹⁸ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrík, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Partizánskej Lupči, *Matrika pokrstených a narodených (1783–1870)*, s. 293.

*rozum bystrý a básnický,
srdce čisté, citlivé.*

*Predci som sa ťa už dožil,
akú som si vyžiadal,
lež som sa ťa aj načakal,
no, a koľko nahľadal! –³⁹⁹*

A že láska bola v tomto prípade naozaj vzájomná, svedčia i verše jeho budúcej manželky Belky z januára 1865:

*„Keď som pri stolíku sama,
vždy mi na um Kubko schodí,
myslím, či tiež myslí na mňa,
a jak sa mu doma vodi?“⁴⁰⁰*

Stretnutie dvoch ľudí, ktorých spojila láska, dodáva nádych istej tajomnosti a osudovosti i okolnosť, že obaja museli v detstve podstúpiť procedúry na skvalitnenie – možno i zachovanie – života. Jakubov kúpeľ v mravenisku spojený s úrazom chrbtice je už známy, no potom je vhodné spomenúť i to, že Belku v ranom detstve pre jej telesnú slabosť kúpavali rodičia vo víne.⁴⁰¹ Aj túto podobnosť si Jakub Grajchman neskôr všima v jednej zo svojich básní.⁴⁰²

Svadba – ako sa dalo ostatne i predpokladať – sa konala vo vtedajšej Nemeckej (dnes Partizánskej) Ľupči, a sobášiacim kňazom bol Belkin otec. „*Blahorodný muž, a poctivý mládenec, Pán Jakub Graichmann, Sl. Stolice Liptovské Saudné Tably Assessor*“⁴⁰³ si vzal za manželku „blahorodnú pannu“ Izabelu Ludoviku Kláru Philadelphiovú dňa 26. júla 1842,⁴⁰⁴ len jeden deň po svojich štyridsiatych tretích narodeninách. A ani nie rok na to – 5. apríla 1866 – nasledoval i sobáš najmladšieho zo súrodencov. Jankovi Grajchmanovi na jeho svadbe so Zuzanou Marušiakovou bola v Hybiach už ako švagriná prítomná i Belka, ktorá mu šla spolu so švagrom Ondrejom

³⁹⁹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B 17, *Predci som [sa] a ťa už dožil.*

⁴⁰⁰ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B 17, *Bud' mi verným, snívaj milo!*

⁴⁰¹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana]*, s. 9.

⁴⁰² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 C 6, *Ja a moja žena.*

⁴⁰³ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrík, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Partizánskej Ľupči, *Matrika sobášených (1783–1883)*, s. 173. V tomto prípade sa jedná o transliteráciu textu.

⁴⁰⁴ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrík, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Partizánskej Ľupči, *Matrika sobášených (1783–1883)*, s. 173.

(Andrejom) Jamnickým i za svedka.⁴⁰⁵ Smútok sa do rodiny vkradol ešte pred prvým výročím Jankovej svadby, 1. apríla 1867 bratom Grajchmanovcom pochovali sestru Máriu Jamnickú,⁴⁰⁶ na svete tak ostali už len traja súrodenci. Matke detí Eve Zudlovej nebolo dopriate dožiť sa ani len Jakubovej a Jankovej svadby, zomrela 4. januára 1861 vo veku 65 rokov.⁴⁰⁷

Už bolo naznačené, že Jakub Grajchman sa do pamäti ľudí zapísal okrem svojej tvorby tiež ako človek, v prítomnosti ktorého dochádzalo v spoločnosti k roztržkám a on bol považovaný za ich príčinu. Je to jedna z osobností hoci aj slovenského národného života, pri ktorej nestačí vedieť, že jeho neter Mária Jamnická si vzala za manžela národne orientovaného zememeračského inžiniera Jána Lilgeho z Turčianskeho (Svätého) Martina, že jej brat Ondrej sa stal evanjelickým kňazom, ľudovít slovenským učiteľom, taktiež slovenský národovec Peter advokátom v Pezinku, že Jakubov synovec Peter Grajchman mal za manželku Johanu Zimániovú, sestru evanjelického kňaza Mórica Zimániho a národného učiteľa Alexandra Zimániho. Vypovedá to o ich spoločenskom postavení, ponúka dostatočný prehľad o tom, z akých spoločenských vrstiev pochádzala najbližšia rodina Jakuba Grajchmana, o tom, v akých sférach mal, či mohol mať kontakty. Pri bližšom rozbere vidieť, že to boli ľudia väčšinou vzdelaní a k slovenčine a slovenskému národu veľmi prajní, ale nevypovedá to o ich vzájomných vzťahoch v rodine. Je totižto zrejmé, že nevychádzal najlepšie ani s časťou rodiny. Na svoj osud a utrpenie medzi svojimi sa sťažuje nielen v básňach – *Moje rodisko, Svojeti* – ale hneď v niekoľkých rukopisných variáciách i vo svojej autobiografii. Zrejme si toho nemálo vytrpel, keď napísal tieto slová: „*ešte i tá okolnosť robí mu život tým trpkším, že nevďačná rodina a suroví v jeho rodisku rodáci, jimž vôl je Bôh, seno a slama sú svätosti – nie žeby si ho šetrili a s ním sa honosili, ale ešte ho v hlúposti svojej znevažujú a prenasledujú*“ alebo: „*V rodisku svojom bol nepretržene prenasledovaný, čo viac, i od vlastnej rodiny...*“ a do tretice: „*V rodisku svojom prenasledovaný, od rodiny zaznaný, utiahnuto osamote žije*“.⁴⁰⁸ Jakubove vzťahy v rodisku je preto možné dešifrovať naozaj len s veľkou námahou. Niektorých čelných predstaviteľov správy mestečka si pochopiteľne ľahko mohol pohnevať i svojou priamou a ostrou kritikou ich

⁴⁰⁵ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika sobášených (1862–1895)*, s. 12.

⁴⁰⁶ PETRUŠKIN: *Trnovec*. Pešťbudínske vedomosti, č. 33, 23. 4. 1867, s. 3.

⁴⁰⁷ MV SR, ŠA BY, fond: Zbierka cirkevných matrik, Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach, *Matrika zomrelých (1812–1866)*, s. 190.

⁴⁰⁸ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 9.

činnosti. Nezniesol nespravodlivosť, neefektívnosť, chamtivosť a ľudskú hlúposť. Stačí niekoľko málo veršov z jeho básne *Prastaré mestečko*, aby sa ukázalo, v čom bol problém:

*„Jedno prastaré mestečko
zvláštni ľudia spravujú,
hlodajú v majetku jeho,
spravodlivosť križujú.*

*„Umenia, schopnosť, statočnosť
netrpia v svojom kole,
spolu držia sťa ohnivá
zlosti, pomsty, svévole.*

*Otruby sú jim vidiny,
pálenka poézia,
kujonáda politika
a klam filozofia.“*

*Darmo sa tam rozum a česť
svojou silou namáha,
príde na zmar i o život
každá šľachetná snaha.*

*Úbohý ľud zotročilý!
Slza prúdi mi v oku,
keď ťa vidím takto hynúť,
cítim ľútosť hlbokú.“*

V istom období boli výborníkmi mestečka i Jakubovi bratia Jozef a Ján,⁴⁰⁹ no bez dôkazov alebo aspoň indícií, by bolo neopodstatnené rozvíjať teórie o prípadných súvislostiach s vybranými veršami básne a životopisom.

V istom období boli výborníkmi mestečka i Jakubovi bratia Jozef a Ján,⁴¹⁰ no bez dôkazov alebo aspoň indícií, by bolo neopodstatnené rozvíjať teórie o prípadných súvislostiach s vybranými veršami básne a životopisom. Spolu s ich peňažnými príspevkami na dom Matice slovenskej v Martine v roku 1870⁴¹¹ svedčí účasť v spravovaní Hýb len o ich angažovanosti vo veciach verejných. Samotné príspevky na matičnú zbierku tiež o národno-emancipačnom charaktere ich počínania. Do dnešných čias sa zachovala grajciarová knižka z tohto obdobia, do ktorej Ján ako výberca zapisoval nazbierané príspevky.⁴¹² V čase, keď v grajciarových zbierkach v roku 1863

⁴⁰⁹ BANÍK, Anton Augustín (ed.): *Pozdravné listy Štefanovi Moysesovi v rokoch 1861–1863*. Turčiansky Svätý Martin 1947, s. 76.

⁴¹⁰ BANÍK, A. A. (ed.): *Pozdravné listy Štefanovi Moysesovi v rokoch 1861–1863*. Turčiansky Svätý Martin 1947, s. 76.

⁴¹¹ VI. *Soznam príspevkov na „Dom Matice Slov.“ od 1.–28. februára 1870*. Národné noviny, č. 14, 13. 4. 1870, s. 4.; *Hybbe, 17. apríla*. Národné noviny, č. 48, 23. 4. 1872, s. 3.

⁴¹² LA SNK, MT, sign. J 1969, *Grajchman Ján: Knižtička pre grajciarové zbierky na „Dom Matice slovenskej“*.

prispelo na Maticu slovenskú v Hybiach na 300 obyvateľov, 1 zlatý prispel i Jozef.⁴¹³ Petrova manželka Johana zase figuruje medzi tými, čo prispeli na ženský slovenský národný spolok Živenu, prispela sumou 30 grajciarov.⁴¹⁴ Spolu s mnohými ďalšími hybskými mešťanmi tak reprezentovali Grajchmanovci národne uvedomelú zložku obyvateľstva. Ako výborník mestečka pôsobil neskôr i Jakubov synovec Peter Grajchman a autor príležitostného článku – podľa pseudonymu zjavne tiež Hyben – sa o vedení mestečka (1870) v tomto období vyjadruje nanajvýš pozitívne: „*A facta hovorí i to, že ono má výborný úrad a znamenitý meský výbor. Veru takých šuhajov, ako je náš Andrej Hadrdaň richtár, Ján Choma notár, Moravčík vicerichtár, Muchál pokladník, Haluška senátor, treba pohľadať. Živili! A takých dobrej veci oddaných výborníkov, ako sú: Samueli, Kraus, Klein, Orfanides, Šafranka, Dr. Guoth, Graichmann atď. prajeme každému slovenskému mestečku z tej duše!*“⁴¹⁵

Výrazne naštrbené vzťahy mal Jakub Grajchman s bývalým notárom a richtárom mestečka Ľudovítom Kleinom. K incidentu, ktorý prenikol na verejnosť malo dôjsť počas majálesu v Hybiach dňa 21. mája 1872. V tlači to začalo až začiatkom júna nenápadnou anonymnou správou v Drobníčkách Bobulových Slovenských novín, kde sa okrem iného písalo, že „*p. L. Klein, poštár, vyvádza svoje rytierske kúsky, a medzi iným vyhrážal na život nášho národného básnika p. Graichmana*“. Záver článku vyslovuje poľutovanie nad tým, že je Klein Slovákom, popiera jeho národovectvo a obviňuje ho z neriadneho doručovania Slovenských novín, na ktoré „*pre jeho zlostné výhražky a nátlak*“ nie je možné ani len zbierať predplatné.⁴¹⁶ Autorom tejto drobničky je – ako sám neskôr priznáva⁴¹⁷ – Jakub Grajchman osobne. Odpoveď na seba nenechala príliš dlho čakať a už 20. júna je vo Verejnej hovorni Národných novín uverejnený článok Ľudovíta Kleina, ktorý okrem predpokladanej obhajoby svojej osoby pred obvinením z neplnenia si povinností, ponúka i vlastnú verziu prípadu, tvrdiac, že „*veľmi vrúcne, čestne, zdržanlivo sa držal a spravoval*“⁴¹⁸. Má navyše i svedkov, a tí mu potvrdia, že sa len bránil voči neodôvodneným urážkam a vyhrážkam Jakuba Grajchmana, ktoré sa ho citlivo dotkli. A tiež sa zaprisaháva, že sa mu určite smrťou nevyhrážal.⁴¹⁹ Odpoveď Kleinovi sa Grajchman pokúšal uverejniť v Národných

⁴¹³ XXIII. Soznam príspevkov na „Maticu Slovenskú“. Pešťbudínske vedomosti, č. 20, 10. 3. 1863, s. 3–4.

⁴¹⁴ XXI. Soznam príspevkov na „Živenu“. Národné noviny, č. 85, 18. 7. 1872, s. 4.

⁴¹⁵ SIHLINSKÝ: *Od Sihál (Naše mestečko)*. Národné noviny, č. 21, 1. 5. 1870, s. 2–3.

⁴¹⁶ [GRAICHMAN, Jakub:] *(V Hybiach)*. Slovenské noviny, č. 90, 3. 6. 1872, s. 3.

⁴¹⁷ GRAICHMAN, Jakub: *Verejná hovorňa. Pánu redaktorovi „Národ. Novín“*. Slovenské noviny, č. 113, 10. 7. 1872, s. 3.

⁴¹⁸ KLEIN, [Ľudovít]: *Z Hýb*. Národné noviny, č. 73, 20. 6. 1872, s. 3.

⁴¹⁹ „...a jedine spravodlivý hnev zastihnul ma v ten čas, keď p. J. Graichmann svoje zásluhy najprv

novinách, no neúspešne s odôvodnením, že Grajchman už súdne zakročil a že u Kleina sa jednalo o odvetu, vec teda považujú za uzavretú.⁴²⁰ Preto na svoje vyjadrenie opäť využíva Bobulove Slovenské noviny. V nich obviňuje svojho priateľa z redakcie Národných novín Viliama Paulinyho-Tótha zo straníctva a spolu s odpoveďou Kleinovi mu obe jeho odôvodnenia vyvracia,⁴²¹ takže ďalšia reakcia Národných novín (tentoraz už bez akéhokoľvek podpisu) je meritu veci užitočná už len v dodatočnom vysvetlení, že v novinách, kde je iný vydavateľ a iný majiteľ, uverejnenie článku redaktorskej svojvôli podriadené nie je a byť nemôže.⁴²² Ďalej tiež upozorňuje na to, že príspevok bol odmietnutý na základe k odvetám a ospravedlneniam už zaujatých postojov v jednom zo starších čísel Národných novín.⁴²³

V každom prípade tu išlo zjavne predovšetkým o to, aby sa zabránilo zneužívaniu novín na riešenie osobných sporov a viac alebo menej oprávnenému vzájomnému osočovaniu bez ohľadu na to, že sa jednalo o dvoch zaslúžilých a slovenským národom ctených mužov. Pozornosť však možno u niekoho vzbudí nie najpriateľskejší spôsob komunikácie Grajchmana a Paulinyho-Tótha a obvinenie zo straníckosti jedného z priateľov. Ich vzájomný vzťah bol totižto v skutočnosti oveľa bližší, než to obaja v oficiálnom styku dávali najavo. Svedčí o tom zachovaná korešpondencia z obdobia prelomu rokov 1866 a 1867, kde Jakub začína svoje listy dôverným oslovením „*Brat môj drahý!*“⁴²⁴ či „*Drahý bratku!*“⁴²⁵ a sám sa pritom

zveličujúc, a predbežne i dve osoby v tej priateľskej spoločnosti uraziac, hneď za tým i moju osobu bez všetkej najmenej viny a príčiny napadnul a citlivo urazil, len potom prinutený som bol, na jeho urážky a všeliaké výhražky aj odpoveď dať; tajím ale a za zúmyslnú lož vyhlasujem pred Bohom a svetom, že by som mu bol na život vyhrážal.“ In: KLEIN, [Ludovít]: *Z Hýb*. Národné noviny, č. 73, 20. 6. 1872, s. 3.

⁴²⁰ PAULINY-TÓTH, Viliam: *Pánu Jakubovi Grajchman v Hybách*. Národné noviny, č. 76, 27. 6. 1872, s. 4.

⁴²¹ V prvom rade Grajchman správne upozorňuje na závažnú okolnosť – v odvete nenapísal nič o tom, že by nejaké právne kroky už podnikol. Právo je však často o slovíčkach, a tak tiež pripomína, že ak sa cítil Klein dotknutý, mal reagovať na jeho „*poznámenanie*“ (nie útok!) v Slovenských novinách, a teda on (Grajchman) má právo na útok voči nemu učinенý v Národných novinách reagovať. Viac pozri v: GRAICHMAN, Jakub: *Verejná hovorňa. Pánu redaktorovi „Národ. Novín“*. Slovenské noviny, č. 113, 10. 7. 1872, s. 3.

⁴²² *P. Jakubovi Graichmanovi*. Národné noviny, č. 83, 13. 7. 1872, s. 4.

⁴²³ Okrem iného sa v tom staršom vyjadrení píše: „*Komu páči sa vadiť, nech vadi sa doma a nie pred verejnosťou, a kto má osobné celky lokálne spory, nech vybaví si jich s patričnou stranou, už ako sa ľúbi, či medzi štyrma očima, či na ulici, – ale len nie v týchto novinách, jichžto úloha je celky iná, ako rajdištom byť takýchto, väčšine čitateľov iste nemilých chúťok.*“ In: *Ku ct. Redakcii „Nár. Novín“*. Národné noviny, č. 9, 20. 1. 1872, s. 3.

⁴²⁴ AMS, MT, fond: Matica slovenská I. (1857) 1863–1875 (1912), sign. 816, *Sprievodný list J. Grajchmana V. Paulinyemu Tóthovi z 5. 1. 1867 k rukopisu veselohry Romanca*.

⁴²⁵ AMS, MT, fond: Matica slovenská I. (1857) 1863–1875 (1912), sign. 823, *List J. Grajchmana zo 14. 12. 1866 V. Paulinyemu Tóthovi vo veci posudku prvého zväzku jeho balád*.

podpisuje „*ctiteľ a priateľ*“⁴²⁶ či „*opravdivý priateľ*“⁴²⁷. Nakoľko však zatiaľ nie sú k dispozícii správy o ochladnutí vzťahov, nie je relevantné zo zmienenej komunikácie vyvodzovať unáhlené závery.

Na tomto mieste je však ešte potrebné vrátiť sa k odpovedi Jakuba Grajchmana Ľudovítovi Kleinovi. Dotknutý básnik vo svojej odpovedi vysvetľuje vec nasledovne: „*p. Klein, keď svoje zásluhy, ako vždy obyčaj pripomínať má, vyratoval, a ja som ich neuznával, pretože uňho len nezásluhy nachádzam – on mňa, a nie ja jeho, tými najsurejšími a nanajvyš česť urážajúcimi výrazami napadnul, a hnevom rozpalený z kola vystúpiac, hrozive proti mne sa obrátil, a s dákymsi panovníckym opovržením tieto slová vybúšil: tvój život mi je muška! – na čo hneď z prítomných daktorí ho zahrákli, že so životom neslobodno fačkovať! On ale vo svojej neskratenej pomstychtivosti, ktorú od dávna v svojom svedomí tajne na mne uskutočniť zamýšľa, – opetovne tieto slová: zabijem ho! vykriknul; až konečne s veľkým namáhaním podarilo sa pánu farárovi Krausovi ho uspokojiť.*“⁴²⁸ Za svedkov si s tým, že mu to v prípade potreby dosvedčia i pred súdom, paradoxne volá úplne rovnaké osoby ako predtým Klein – evanjelického kňaza Krausa, lekára Jonáša Bohumila Guotha, richtára Andreja Hadrdáňa, notára Jána Chomu, cirkevného kurátora Andreja Kúdolu, oboch učiteľov a „*mnohých iných*“.⁴²⁹

Tento konkrétny prípad je napriek dvom rozličným verziám exemplárnym príkladom toho, čo už bolo v tejto práci o Jakobovi Grajchmanovi napísané. Dáva nahliadnuť do jeho povahy, presvedčenia a čo je nemenej zaujímavé i písomného vyjadrovania. Vyžaruje z neho Jakobova neznášanlivosť voči vystatovaniu, niekedy ostré a priame vystupovanie, náruživá povaha, veľká citlivosť, a neprikláňajúc sa týmto na stranu ani jedného zo sokov, i láska k pravde, tiež ďalšie črty. Čo ešte zostáva nájsť – i keď sa možno už čiastočne prejavilo pri odôvodňovaní práva na svoju obranu – je bystrý úsudok, jeho vrozený vtip. Ako už bolo niekoľkokrát preukázané, Grajchmanov život sa v podobe autobiografických črt premietal i do jeho tvorby. Bezprostredne po udalosti na jej základe upravil jednu zo svojich básní,⁴³⁰ ktorá ešte 30. júna toho istého roku potom vyšla v časopise Orol pod názvom *Divná dáma. (21. Mája 1872)*. Zmienka

⁴²⁶ AMS, MT, fond: Matica slovenská I. (1857) 1863–1875 (1912), sign. 816, *Sprievodný list J. Grajchmana V. Paulinymu Tóthovi z 5. I. 1867 k rukopisu veselohry Romanca*.

⁴²⁷ AMS, MT, fond: Matica slovenská I. (1857) 1863–1875 (1912), sign. 823, *List J. Grajchmana zo 14. 12. 1866 V. Paulinymu Tóthovi vo veci posudku prvého zväzku jeho balád*.

⁴²⁸ GRAICHMAN, Jakub: *Verejná hovorňa. Pánu redaktorovi „Národ. Novín“*. Slovenské noviny, č. 113, 10. 7. 1872, s. 3.

⁴²⁹ GRAICHMAN, J.: *Verejná hovorňa. Pánu redaktorovi „Národ. Novín“*. Slovenské noviny, č. 113, 10. 7. 1872, s. 3.

⁴³⁰ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana]*, s. 8.

je vzhľadom k dĺžke samotnej básne skromná, no jej autorovi ani v tomto prípade nemožno uprieť istú dávku originality, s akou sa s témou vysporiadal. Príbeh, ktorý vo veršoch rozvíja, sa v princípe točí okolo toho, že si poňho prišla smrť. On sa jej podvolí a vydajú sa spolu na cestu, počas ktorej pojmú so sebou nič netušiaceho učiteľa Lieskovického. Zastavia sa v hostinci, učiteľ zaspí, keď príde čas odísť:

„Dáma už ide von dvermi,
prosím! slovo prehodím,
keď už takto odchodím,
jednu žiadosť doprajte mi:
Nech môj život nevyhasne

*kým nevýndu moje básne! –
Keď už teraz nepriatelía,
hrozia mi, že ma zastrelia,
od protivne a od jedu
na zkažu mi jich privedú. –*

*„Viem! tedy počakám!
Skonč! čo ti naložil pán; –
Veď ja tých už zariadim! –
a v tom zmizne sťa dym.“⁴³¹*

Báseň končí tým, že sa cestou domov učiteľ dozvie, kto bol tou dámou, no nekončí tým príbeh s Kleinom. Grajchman v básni jednoznačne predpovedá skoršiu smrť svojim nepriateľom, než sebe. Nie je známe, ako to dopadlo s ostatnými prípadnými neprajníkmi, no pri Kleinovi⁴³² mu to tentokrát vyšlo, onedlho tragicky zahynul.⁴³³ Spomienkový článok i s veršami, ktorého autorom bol zrejme Daniel Miloslav Bachát (M. D. = Miloslav Dumný), priniesli 23. februára 1873 Národné noviny⁴³⁴, o dva dni neskôr sa krátka správa objavila i v Lichardovom Obzore⁴³⁵. Na okolnosti nehody po rokoch spomína i jeho syn Belo, ktorý sa, mimochodom, pri voľbe svojho pseudonymu Tesnoskalský nechal inšpirovať práve veršami Jakuba Grajchmana.⁴³⁶ Večer pred tragickou udalosťou sa Ľudovít Klein po istom odolávaní nechal bratom a synovcom nahovoriť na poľovačku. Na druhý deň – 14. februára 1873 – sa teda vybrali do južnej časti chotára, do hory Rígel'. Poľovačka sa skončila a ako

⁴³¹ GRAJCHMAN, J.: *Divná dáma. (21. Mája 1872.)*. Orol, roč. 3, 1872, č. 6, s. 171.

⁴³² V životopise na jednom mieste Ľudovíta Kleina považuje dokonca za „úhlavného nepriateľa“ (pozri: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 13.).

⁴³³ „Divná vec jako mu básnik v tej básni vyveštil, o rok neskôršie, tenže nepriateľ na tom istom mieste zastrelil sa sám.“ In: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 8.

⁴³⁴ D., M.: † *Ľudovít Klein*. Národné noviny, č. 24, 25. 11. 1873, s. 3.

⁴³⁵ „Z Liptova...“ Obzor. Noviny pre hospodárstvo, remeslo a domáci život, roč. 11, 1873, s. 48.

⁴³⁶ KLEIN-TESNOSKALSKÝ, B.: *cit. dielo*, s. 189.

popisuje syn Belo: „*Vracali sa hore [Ružiakovie]⁴³⁷ závozom cez Kráľovú v priateľskom rozhovore. Cesta bola pokrytá ľadom a všade klzká. Zrazu sa otec potkol na strmliach, pošmykol a padol na zem. Flinta mu vystrelila. A zrovna do oka.*“⁴³⁸ Tak ukončil svoju pozemskú púť životom bývalý notár, richtár a poštár mestečka Hybe, Ľudovít Klein. Čo je zaujímavé, v súvislosti s ním sa v Národných novinách objavil ešte jeden článok, ktorý sa môže dotýkať i Jakuba Grajchmana. Autor článku – podpísaný ako Hybbän – navrhuje v mestečku konkrétne reformy a novoty, vyzýva na odstránenie zbytočných treníc a uprednostňovania osobných záujmov, ktoré sú brzdou národného rozvoja. Okrem iného sa v článku nachádza veta, ktorá už nepotrebuje ďalší komentár: „*Spojte sa v jednu mohutnú silu Vy, ktorým ako ste sa vyhovárali tak veľmi zavádzal nebožtík!*“⁴³⁹ I Klein, tak ako mnohé iné osoby vo verejných funkciách v každej dobe, mal zrejme teda viacerých odporcov, nie len Jakuba Grajchmana.

Ján Juraj Kraus, Jonáš Bohumil Guoth, učiteľia hybských škôl, ale i ďalšie osoby v mestečku, ktoré v ňom mali nejaké postavenie, nepochybne i väčšia časť rodiny, udržiavali s Jakubom Grajchmanom ináč priateľské styky. Pre informačnú skúposť doteraz známych prameňov je však naozaj problematické tieto vzťahy definovať natoľko podrobne, aby uspokojilo požiadavky bádateľov a ďalších záujemcov o túto tému.

3.2. Pracovná sféra

3.2.1. V službách štátu

*„Sloboda! perla, svetlo môjho oka,
voľný dych môjho života smutného,
za tebou myslím, túževam zhlboka
z tohto otroctva dolnokubínskeho.“*

(J. Grajchman: Moja Milenka⁴⁴⁰)

Po návrate z nemeckých štúdií sa Jakub nejaký čas ešte zdržiaval v Bratislave,

⁴³⁷ Poznámka autora.

⁴³⁸ KLEIN-TESNOSKALSKÝ, B.: *cit. dielo*, s. 191.

⁴³⁹ HYBBÄN: *Hybbe*. Národné noviny, č. 30, 11. 3. 1873, s. 3.

⁴⁴⁰ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B 4, *Básne pod Názvom Dúha u Kriváňa, zv. III-tí, Moja Milenka*, s. 29.

kde časom dostal ponuku, aby zastával miesto námestníka profesora Palkoviča na Katedre reči a literatúry česko-slovanskej a učil tam slovenský jazyk. Toto miesto však „pre príliš chatrný, k výžive nedostatočný plat prijať mu bolo nemožno.“⁴⁴¹ Vrátil sa domov do Hýb a následne sa stal vychovávateľom v Košiciach. Kde a u koho sa pre nedostatok pramenného materiálu doteraz nevie. Isté je, že tam pobudol šesť týždňov a ako už bolo raz zmienené, keď vypukla revolúcia, vrátil sa domov k matke.

V Hybiach bol na základe nového zriadenia úradov 22. mája 1848 zvolený za inšpektora hôr.⁴⁴² Už 24. mája navrhoval zriadiť komisiu, ktorá by previedla kontrolu súčasného stavu mestských lesov. Pre vývoz dreva určeného na ohrev – zrejme tiež z jeho podnetu – boli stanovené dva dni v týždni, streda a sobota, s tým, že ak by niekto nemohol, mal dať na vedomie inšpektorovi. Od neho potom prípadne mohol získať povolenie na iný deň.⁴⁴³ O niekoľko dní neskôr – 4. júna 1848 – bol ako jeden z piatich popredných mužov mestečka, menovaný za pomocníka pri usporiadaní mestského archívu.⁴⁴⁴ Pol roka po nástupe do úradu lesného inšpektora v deň určenia povinností verejných činiteľov mestečka – 19. novembra 1848 – z doteraz nezistených príčin svoj úrad zložil.⁴⁴⁵

Po skončení revolúcie v Uhorsku postupne dochádza ku konsolidácii pomerov a tým pádom i kompletnej obnove správy v krajine. Nové správne usporiadanie Liptova sa konalo 9. septembra 1849 v stoličnom dome v Liptovskom (Svätom) Mikuláši pod vedením cisársko-kráľovského dištriktuálneho komisára Antona Forgáča. Dochádza na ňom k rozdeleniu Liptova z pôvodných štyroch okresov na šesť a k voľbe nových úradníkov. Jakub Grajchman získava jednu z nižších pozícií, miesto stoličného notára Liptovskej stolice.⁴⁴⁶ O necelého pol roka – 14. 2. 1850, po obnove súdu – je vymenovaný za druhého notára pri apelačnom krajskom súde.⁴⁴⁷ V rámci reorganizácie súdneho úradníctva je na základe najvyššieho uznesenia z 10. januára 1853 v obvode bratislavského vrchného súdu v roku 1854 ministrom spravodlivosti menovaný

⁴⁴¹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 3.

⁴⁴² Štátny archív Bytča, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 1, inv. č. 25, *Mestský protokol (Obecní Protocoll Privil[egovaného] Král[ovského] Kom[orského] Mesta Hybbe) (1843–1862)*, s. 7.

⁴⁴³ Tamtiež, s. 8.

⁴⁴⁴ Tamtiež, s. 9.

⁴⁴⁵ Tamtiež, s. 13.

⁴⁴⁶ Obnovenie správy v Liptove si všimli i na Morave (pozri: *Ze Slowenska. Ze Swatého Mikulásse. Morawské nowiny*, č. 220, 26. 9. 1849, s. 1006.), konkrétnu správu zvolení Jakuba Grajchmana do funkcie z neskoršieho obdobia pozri napr. v: *Kronika liptovsko-sv.-mikulášska z rokov 1848–1849. Slovenské pohľady*, roč. 14, 1894, s. 448.

⁴⁴⁷ RAPANT, D.: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel štvrtý. Letná výprava. Časť prvá. Dejiny*. Bratislava 1963, s. 386.

provizórnym prísediacim kolegiálneho (okresného) súdu – asesorom.⁴⁴⁸ R. Brtáň vo svojej štúdií udáva dátum 15. marec 1854⁴⁴⁹ a okrem miesta provizórneho asesora zmieňuje i miesto sedriálneho sudcu,⁴⁵⁰ v ktorom zotrval až do svojho preloženia. To prišlo už onedlho.

Jakubove priame vystupovanie a jeho nekompromisné odmietanie znižovania sa k neúprimnému pochlebovaniu a líškaniu spôsobili, že sa so svojím nemeckým nadriadeným dostával do najrôznejších konfliktov. Ešte v tom istom roku pri zriaďovaní úradov bol preto následkom nepriaznivého osvedčenia, ktoré o ňom šéf vydal, preradený do tej najnižšej úradníckej triedy adjunktov a preložený na Oravu na ten „Sibír Uhorska“, ako vo svojej autobiografii nazval Dolný Kubín, s ročným platom 500 zlatých.⁴⁵¹

V Dolnom Kubíne býval na samom okraji mesta, ubytovaný v malej drevenici u jedného chudobného čižmára, s výhľadom do pustých polí a dúbavín. Počas dlhých chvíľ popísal čižmárovi jeho jediný malý oblôčik svojimi veršami.⁴⁵² Do úradu adjunkta súdu nastúpil 4. septembra 1854, kde bol – ako uvádza R. Brtáň – od 28. decembra 1855 samostatným referentom a od 4. júna 1856 referentom v trestných veciach.⁴⁵³ Nebol tam šťastný. Nezaslúžené preloženie, v ktorom sa ocitol, sa ho veľmi dotklo, bol rozčarovaný. Na vykreslenie toho, čo tam prežíval, bude najlepšie dať opäť priestor jeho vlastným slovám: „Rozhorčenie jeho rástlo zo dňa na deň, zvlášte keď videl kádeakých cudzích, pýchou nadutých, sprostých úradníkov prednie miesta v úrade zaujímať, a keď musel seba ako im podriadeného považovať, ich hlúpym a zlostným sekretúram za ľubovlný predmet vystavený súc. – Hroznou nenávisťou zanevrel proti ľudom a bočil od nich, v jednej chudobnej krčme sám obedúval, v básnictve svoju útechu hľadájúc.“⁴⁵⁴

Za ten čas, čo tam bol, však nebol osamotený úplne. Našiel si tam pár priateľov, svojich „chlapcov z kamennej pivnice“, ako ich nazýval. Práve k nim sa viaže príhoda, pri ktorej sa vyznamenal svojím vtipom i odvahou. Ktoréhosi večera hrali títo jeho priatelia, pisárski úradníci z kancelárie v Kubíne, karty. Jakub im za ten čas v kuchyni

⁴⁴⁸ *Amtlicher Theil. Zu Gerichtsadjunkten.* Oesterreichisch Kaiserliche Wiener Zeitung, č. 189, 9. 8. 1854, s. 2224; *Amtliches zur Wiener Zeitung vom 9. August.* Die Presse. č. 184, 10. 8. 1854, s. 5; *Personalnachrichten. Zu Gerichts-Adjuncten.* Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung. č. 96, 12. 8. 1854, s. 396.

⁴⁴⁹ BRTÁŇ, R.: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 203.

⁴⁵⁰ Jakub Grajchman vo svojej autobiografii bez uvedenia roku priamo miesto sedriálneho sudcu (pozri: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 4.).

⁴⁵¹ Tamtiež, s. 4.

⁴⁵² Tamtiež, s. 4.

⁴⁵³ BRTÁŇ, Rudo: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 203.

⁴⁵⁴ Tamtiež, s. 4.

pripravoval čaj. Keď sa vrátil do miestnosti, našiel v izbe dvoch žandárov ako berú peniaze zo stola, a jeho prestrašení priatelia len mlčky čakajú, čo bude, utiahnutí po kútoch. Bez váhania položil misu s čajom na stôl a strmo sa na nich oboril, aby peniaze vrátili a blížil sa k nim. Jeden z nich mu výhražne oprel o prsia bodák, no vysoký a mohutný Grajchman neustúpil. Naopak, začal postupovať vpred a žandár, prinútený cúvať, sa postavil až na pohovku, „*kde cofkajúc sa odrazil šichtom kus vakovky zo steny.*“⁴⁵⁵ Grajchman duchaprítomne vytiahol zápisník a začal ako sudca vyšetrovanie. Prekvapení žandári sa nezmohli na žiadny odpor a so zvyčajnou služobnou podriadenosťou sa podrobili výsluchu a potom odišli. Za prejavenú odvahu a pohotovosť mu potom jeho priatelia vystrojili v nie až tak veľmi vzdialenom Oravskom zámku ples, a to až v tých najvyššie položených komnatách, ktoré svojho času obýval ešte uhorský palatín Juraj Turzo⁴⁵⁶. Jeho atmosféru, ktorá v sebe nesie nádych určitej výnimočnosti a okolo osoby samotného Jakuba rozprestiera závoj na inom mieste už zmieňovanej providenciality a mystiky, s odstupom času on sám pútavo opisuje vo svojom životopise.⁴⁵⁷ Pri tejto príležitosti dostal na pamiatku od svojho priateľa Jesenského obraz s Oravským zámkom, ktorý ho inšpiroval k zloženiu rovnomennej básne.⁴⁵⁸

To bola jedna z lepších chvíľ dolnokubínskeho života, v ktorom zotrval do roku 1859. Príčinou odchodu po piatich rokoch trápenia bol opäť vzdor, nepoddajnosť a

⁴⁵⁵ Tamtiež, s. 5.

⁴⁵⁶ Juraj Turzo (Thurzo) (1567–1616) – grof, palatín, uhorský diplomat, hlavný župan Oravy, bojovník proti Turkom.

⁴⁵⁷ „*Noc bola tmavá, fujak unášal sypké snehy v nesmiernu diaľ sveta. Pred hostincom z cesty dívali sa hor na vysočizný vrch skaliny, na ňomž osvetlené obloky zámku vyzerali sťa jasavé lampy v oblakoch; hudba fujakom skrutená len kedy netedy temno doletovala na dol. Celú noc sme strávili s nadšenou veselosťou, spievajúc jeho znamenitú báseň, na pamiatku tejto udalosti spravenú „Ples v oblakách“.* – *Ráno, keď svitalo, povedal: v noci boli sme v nebi, teraz nám nutno zostúpiť na zem; – v tom okrátil sa do bundy a pustil sa dolu jednou ľadovou strminou, hrúza nás jala, keď sme ho videli dolu letieť; – v hostinci potom, keď sme mu dovrávali, načo také salto mortale urobil, že mohol o život prísť; trpkou usmial sa a kývnul plecóm, jakby mu na živote nezáležalo. Rozkázal plný stôl vína, a začal sentimentálne spievať: Živôť! ty mydlová puma! Spievali sme potom aj my s ním nasledujúce jeho originálne piesne: Sem sa bratia – sem sa k vínu! Ta sa k vode filisteri. Nanosili sa filistri do lásky a vína. Filister, hnusný kliešť zeme! – Samson! zodvihni tú čeľuť! – [...] Chceli sme odísť, ale nás pustiť nechcel, až sa zvečeri. Celý deň takto stráviac, pri odchode večer ešte sme víno pili, a nasledujúce nakvap od neho prednesené výborné piesne spievali: Večer stojí pred dvermi. [...] Už ostatný pohár dvíham. V hostinci tma! už ich nieto. Snehly letia tmavou nocou. Spieže cendžia dúbavami. Z týchto jednotlivých výrazov poznať, v akom nadšení bol, skutočne tak sme sa cítili, akoby nás bol ustrnutých a rozzochvatých vetrom nevedomky preč zo zeme odnášal. – Bolo významné na jeho nevyspatí, vínom rozpalenú rozjatrenú tvár podívať sa, – v jednom okamžení, žiaľ, hnev, fantázia, nevoľa, smútok a nútená veselosť premieňali sa, v očiach mu ustavične slzy ihrali, a jakoby bol iskriaci plameň okolo nich lietaj; – bol skutočne ako vo vytržení, až nás jímala báseň obdivovania a tichosti. – [...] Keď sme doleteli do Kubína, bila polnoc. –“ In: LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 5–6.*

⁴⁵⁸ Tamtiež, s. 6.

viera v prostú, priamu a jednoduchú spravodlivosť, ktorej sa mu nedostávalo. Jeho povaha, tak veľmi neznášajúca šikanu a odmietajúca podvoliť sa nezmyselným nariadeniam byrokratického systému, mu po predvolaní prednostenstva vrchného súdu, aby sa podrobil sudcovskej skúške, ani tentoraz nedovolila zaprieť svoje presvedčenie, samého seba. Rozhodnutý, že takú sekaturu odmietne, bol zo svojej doterajšej pozície odstránený a preložený do Trenčína za nižšieho úradníka – oficiála – s nižším platom. Do úradu ani nenastúpil. „*Toto bol posledný úder, ktorý jeho celou dušou zatriasol; nehal všetko tak a šiel domov.*“⁴⁵⁹ Tak spomína na to v už toľkokrát zmieňovanej autobiografii, no ako vyplýva z nasledujúcich veršov, zrejme pociťoval i veľkú úľavu:

*„Kubín, Kubín na údolí!
Nebol si mi ty po vôli;
[...]
Úrad, úrad, panský úrad!
Nikdy som ťa ja nemal rád.
Človek otrok žije z teba,
ktorý chce žiť pre kus chleba. –
[...]
Chvála Bohu, slobodný som,
skap mi z očí, stoličný dom!“*⁴⁶⁰

A čo bolo po príchode domov, kde sa vrátil, aby sa venoval hospodárstvu, hoci aj v chudobe?⁴⁶¹ Rok trvalo, kým sa mu podarilo vymôcť si na ministerstve opätovné uvedenie do pôvodného úradu a následné pridelenie aspoň malej penzie 245 zlatých.⁴⁶² Doma nebol šťastnejší. Jedným z dôvodov bola už spomínaná smrť matky v roku 1861, ktorú si kládol za vinu: „*Mat' vidiac jeho nešťastie zármutkom onemocnela a zo dňa na deň chradnúc odobrala sa konečne do stánkov nebeských nehajúc nešťastníka na zemi.*“⁴⁶³ Po všetkých týchto bôľoch bol v tom istom roku vymenovaný v Liptovskom (Svätom) Mikuláši do funkcie prísediaceho stoličného súdu Liptovskej stolice, spolu s ním Juraj Matúška, Matej Podhoráni, Anton Horanský a Ján Smrečáni.⁴⁶⁴ Počas tohto obdobia bol referentom v trestných záležitostiach a tiež referentom sirotských

⁴⁵⁹ Tamtiež, s. 6.

⁴⁶⁰ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 A 5, *Dúha u Kriváňa /nekompletný rkp., /začiatočná báseň Šedivý z Betlanoviec/, Stoličný dom, s. 27/2–27/3.*

⁴⁶¹ Tamtiež.

⁴⁶² LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana], s. 7.*

⁴⁶³ Tamtiež, s. 6.

⁴⁶⁴ *Budín 29. Dec. Pešťbudínske vedomosti, č. 83, 31. 12. 1861, s. 3.*

záležitostí.⁴⁶⁵ V roku 1863 bol jedným z troch sedrialistov – on, Juraj Matúška a Ignác Slušný – ktorí sa márne snažili vnieŕť do procesu vedeného vo veci bezdôvodného a surového napadnutia slovenských národovcov Michala Miloslava Hodžu a Jána Drahotína Makovického⁴⁶⁶ spravodlivosť, a to aj napriek neochote stoličných orgánov.⁴⁶⁷ Aj v tomto úrade skončil nedobrovoľne, podľa vlastných slov následkom intríg zosnovaných pri znovuzriadení úradníctva v roku 1867.⁴⁶⁸ Daniel Miloslav Bachát v Pešťbudínskych vedomostiach vyjadruje nad jeho – a tiež ďalšieho slovenského kandidáta Jána Buriana – nezvolením ľútosť ako národu drahým človekom.⁴⁶⁹

V roku 1867 – teda po šiestich rokoch – Jakub Grajchman opäť odchádza na dôchodok do rodných Hýb, kde sa ďalších nasledujúcich šesť rokov venuje hospodárstvu, záhradníctvu a básneniu. Malá penzia 245 zlatých mu nepostačovala, preto 3. mája roku 1873⁴⁷⁰ – žiadaný za notára od štyroch okresov (Važec, Východná, Boce – Malužiná, Liptovský Hrádok – Kráľova Lehota – Dovalovo) – prijal miesto okresného notára v hrádockom okrese. Napriek tomu, že bol jediným kandidátom, pri voľbe mal od voličov naozaj veľkú podporu.⁴⁷¹ V tomto úrade zotrval takmer 11 rokov, do konca roka 1883,⁴⁷² kedy sa pre ubúdanie síl⁴⁷³ svojho posledného pôsobiska v štátnej správe vzdal. O tom, že ani ako notár to nemal úplne najjednoduchšie, svedčia dodnes zachované sťažnosti a vymáhanie zmeniek, s ktorými sa trápil ešte niekoľko rokov po odchode z úradu.⁴⁷⁴

⁴⁶⁵ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 8.

⁴⁶⁶ Ján Drahotín Makovický v korešpondencii opisuje incident nasledovne: „Čo sa týka Hodžu a mňa, môhol bys doložiť: Títo dvaja r. 1863 dňa 15 mája z Trnovca pred večerom domov pokojne idúc, boli zločinnými ľuďmi na verejnej ceste prepadnutí. Najprú sa oboril Béla Lehocký statkár z D. Ráztok na Makovického a tak ho doráňal, že na hlavu 5 rán dostal a na tele mnohé ssinaliny. Jeho krú ešte na tretí deň na ceste viditeľná bola; na Hodžu sa oboril Ráztokay a náramne ho po tvári, po očiach dobil, tak že tvár hrozne napuchnutá bola a zrak temer utratil. A prečo títo zlosyni týchto dvoch napadli? Preto: že bojovali verne za vieru starolutheránsku a obhajovali verne národ slovenský.“ In: BRTÁŇ, Rudo: *K životopisom J. Čajaka, J. Graichmanna, L. Hroboňa a J. Plecha*. In: Literárnohistorický zborník. Martin 1947, s. 231. Z dobových správ pozri tiež napríklad: *Uhry*. Opavský besedník, roč. 3, 1863, s. 116; L. A.: *Zweiter Brief*. Hans Jörgel von Gumpoldskirchen, roč. 32, 1863, č. 22, s. 7–12; AUGUSTINY, P.: *Lipt. Sv. Mikuláš, 6. sept.* Národné noviny, č. 108, 10. 9. 1872, s. 3.

⁴⁶⁷ LIBA, Peter (ed.): *Listy Maríny Miloslavvy Hodžovej Viliamovi Paulinyemu-Tóthovi*. Martin 1965, s. 190.

⁴⁶⁸ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 8.

⁴⁶⁹ B[ACHÁT], D[aniel] M[iloslav]: *Sv. Mikuláš 5. mája (Liptovská reštaurácia)*. Pešťbudínske vedomosti, č. 39, 14. 5. 1867, s. 2–3.

⁴⁷⁰ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 8.

⁴⁷¹ LEHOTSKÝ, Janko: *Hybbe*. Národné noviny, č. 55, 10. 5. 1873, s. 4.

⁴⁷² „Der Liptó-Ujvarer Bezirksnotär...“ *Karpathen-Post*, č. 1, 4. 1. 1884, s. 3.

⁴⁷³ GRAICHMANOVÁ, Izabela: *Jakub Graichman. (Na 100-ročnú pamiatku narodenia)*. Slovenské pohľady, roč. 38, 1922, s. 439.

⁴⁷⁴ K tomu pozri nasledujúce pramene: ŠA BY, fond: Slúžnovský úrad Liptovský Hrádok (1853) (1854–

3.2.2. Služobník cirkvi

*„Na kňazstvo som sa vyučil,
za kňaza bol volený,
lež nie kňazský, ale svetský
no stav bol mi súdený.“*

(J. Grajchman: Prečo smutné moje dumky?⁴⁷⁵)

Jakub Grajchman vyštudoval za bohoslovecstvo na pranie matky, možno v tom zohralo neskôr rolu i tak potrebné štipendium, no bolo by mylné usudzovať, že by o kňazské povolanie nemal záujem. Prečo si na tomto mieste znovu nepripomenúť predpoveď superintendenta Stromského, ktorý pri Jakubovej bystrej a ironickej odpovedi o ňom pri kandidátskej skúške povedal, že z neho kňaz nikdy nebude? Bol to výrok kontrujúci jeho povahe. V tejto krátkej, no určite nie nezaujímavej kapitole sa však ukáže, do akej miery mal pravdu v zmysle samotného povolania. Svoju prvú kňazskú ponuku totižto Jakub Grajchman dostal už začiatkom roka 1848. Osud to však zariadil tak, aby sa k nej nedostal. Na tomto mieste si treba pripomenúť obdobie, kedy sa Jakub nachádzal v Košiciach, kde pôsobil ako vychovávateľ. Vypukla revolúcia a on sa po šiestich týždňoch vrátil domov. To sú fakty už známe. No jeho odchod zapríčinil, že sa k listu z Dobšinej, kde ho pozývali na próbu – skúšku – za kňaza, dostal až doma v Hybiach. Do rúk sa mu dostal so štvortýždňovým oneskorením, teda v čase, keď už ponuka nebola aktuálna.⁴⁷⁶

Druhá príležitosť si našla Jakuba Grajchmana počas jeho pôsobenia v Dolnom Kubíne. Koncom roka 1855 bol zvolený za kňaza vo Veľkej Paludzi. Pri voľbe však neboli splnené všetky náležitosti a u časti – možno i ohováraním ovplyvneného – obyvateľstva sa stretla s odporom. Ľud nemal veľkú dôveru k človeku, ktorý sa cirkvi odcudzil pôsobením vo svetských úradoch, a tak zaiste neprišlo zaťažko jeho vieru v neho ešte viac podkopať. Pri návšteve počas – zrejme vianočných – sviatkov sa mal

1922), K 80, inv. č. 206, spis. č. 2509, *Sťažnosť na obvodného notára Jakuba Graichmana pre zanedbanie povinností*; Tamtiež, K 86–88, inv. č. 209, spis. č. 298, *Vymáhanie platu pre obvodného notára Jakuba Graichmana z Hýb*; Tamtiež, K 97–98, inv. č. 214, spis. č. 2515, *Platové záležitosti obvodného notára Jakuba Graichmana*; Tamtiež, K 118–122, inv. č. 219, spis. č. 4730, *Platové záležitosti obvodného notára Jakuba Graichmana, účty niektorých obcí*; Tamtiež, K 118–122, inv. č. 241, spis. č. 3041, *Platové záležitosti bývalého obvodného notára a spisovateľa Jakuba Graichmana*.

⁴⁷⁵ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 C 110, *Prečo smutné moje básne*.

⁴⁷⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana]*, s. 3.

držať údajne len pánov a nehľadal spojenie u prostého ľudu. Štvorčlenná veľkopaludzská deputácia k administrátorovi preddunajskej superintendencie Jánovi Chalupkovi sa tiež vyslovila k tomu, že si viac obľúbili Jakubovho spolužiaka zo štúdií Janka Kmeťa. Hľadali sa chyby, aby mohla byť voľba prevedená znova, obec bola rozdelená. Ján Chalupka sa v liste liptovskému seniorovi Jánovi Plechovi vyjadril, že pri tak rozhorčenej cirkvi by on sám to miesto nevzal ani keby ho vyvážili zlatom. Jakub Grajchman nebol v ľahkej situácii a aj keď v autobiografii píše, že „*tú faru, keby bol chcel, mohol obdržať, ale jeho hrdosť nedopustila mu s podliakmi sa zapodievať*“⁴⁷⁷, je zrejmé, že aspoň spočiatku o miesto bojoval. Poukazoval na intrigy zosnované proti nemu. Ísť na próbu tam nepovažoval za nutné počítajúc s tým, že sa stal ľudu dostatočne známym už počas svojho úradníckeho pôsobenia v Liptovskom (Svätom) Mikuláši. Po návrate z nemeckých štúdií tam dokonca dvakrát kázal. Vo februári 1856 sa situácia konečne vyriešila. Grajchman ostal v Kubíne a novým kňazom vo Veľkej Paludzi sa stal Janko Kmeť.⁴⁷⁸ Tak skončili snahy Jakuba Grajchmana o zaujatie kňazského úradu.

Napriek zmieneným nepríjemnostiam s duchovným úradom našiel Jakub Grajchman uplatnenie predsa len i na poli cirkevnom. V evanjelickej a. v. cirkvi bansko-bockej – kde bol i v tom istom čase kňazom jeho už v tejto práci spomínaný synovec Andrej Bohuslav Jamnický⁴⁷⁹ – pôsobil najneskôr⁴⁸⁰ od prvej polovice 70. rokov 19. storočia ako najvyšší konventom volený svetský predstaviteľ cirkevného zboru – cirkevný dozorca. Za predpokladu, že ním bol skutočne nepretržite,⁴⁸¹ je možné skonštatovať, že túto funkciu zastával viac než jedno desaťročie, s istotou ešte v roku 1885⁴⁸², možno i dlhšie. Jedná sa o doteraz najmenej prebádanú oblasť, v ktorej pôsobil, a ktorá čaká predovšetkým na prípadné objavenie v tejto záležitosti dosiaľ nepreskúmaných prameňov.

⁴⁷⁷ LA SNK, MT, sign. J 3331, CHALUPKA, Ján – PLECH, Ján, listy, 5. 8. 1850–28. 12. 1858, *Cirkevné záležitosti*, 26. 11. 1855–19. 2. 1856; Tamtiež, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 24, Korešpondencia odoslaná Jakubom Graichmannom, Chalupka, Ján (1856); Tamtiež, sign. 28 F 27, *Korešpondencia adresovaná Jakubovi Graichmannovi, Chalupka, Ján (1856)*.

⁴⁷⁸ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana]*, s. 3.

⁴⁷⁹ SA Stanislava Žišku, Hybe, *Vokátor pre Andreja Jamnického z 8. septembra 1872, xerokópia; Zosnulí. Stráž na Sione*, roč. 16, 1908, s. 51.

⁴⁸⁰ SA Stanislava Žišku, Hybe, *Vokátor pre Andreja Jamnického z 8. septembra 1872, xerokópia*.

⁴⁸¹ *A magyarhoni ágostai hitvallásu evangelikusok négy egyházkerületének egyetemes névtára 1880. évben*. Budapest 1880, s. 12.

⁴⁸² *A magyarhoni ág. hitv. evangelikusok négy egyházkerületének egyetemes névtára 1885. évben*. Budapest 1885, s.

3.3. V službe národa

3.3.1. K činnosti spolkovej a politickej

*„Otváraj zrutnú knihu svetov
prísny pisec dejov človečenstva!
Vymažeš kliatbu od dávnych vekov,
odelíš dej od slepej náhody,
zapišeš meno Slovenska
medzi žijúce národy! –“*

(J. Grajchman: Príchod Maticin⁴⁸³)

Spolková činnosť bola nielen v 40. rokoch 19. storočia jednou z najúčinnjších možností šírenia osvety v slovenskom národe. Našla si priaznivcov v radoch študentov, vzdelancov, ale i zemanov, vo vrstve remeselníkov, obchodníkov aj medzi prostým ľudom, ktorému mala slúžiť predovšetkým. Zmieňovaný slovenský Ústav v Bratislave a v Levoči, spolky miernosti a od roku 1844 národný spolok Tatrín⁴⁸⁴, to všetko boli nástroje národno-emancipačných snáh štúrovskej generácie. Už bola zmienená spolková činnosť Jakuba Grajchmana v súvislosti s Bratislavou, no v súvislosti s národným životom je potrebné dotknúť sa aspoň okrajovo Tatrína, ktorý mal zakladajú schôdzu na Jakubovom rodnom Liptove a angažovali sa v ňom už od počiatku národovci, z ktorých s niektorými prichádzal do styku v priebehu celého svojho života. Okrem spolužiaka Janka Kráľa, Janka Ondruša, profesora Ľudovíta Štúra, mikulášskeho kňaza Michala Miloslava Hodžu, Gašpara Fejérpatakyho-Belopotockého v ňom bol zainteresovaný napríklad aj stoličný lekár Jonáš Bohumil Guoth,⁴⁸⁵ ktorý sa neskôr podpísal pod osvedčenie k cisárskemu dvoru do Olomouca, odporúčajúc Jakuba Grajchmana ako dobrého suseda, Slovákom nakloneného národovca a dlhoročného priateľa.⁴⁸⁶ Ďalší sa

⁴⁸³ GRAJCHMAN, J.: *Príchod Maticin*. Sokol, roč. 2, 1863, č. 14, s. 313.

⁴⁸⁴ „*Tatrín je jednota milovníkou národa a života slovenského literárna súkromná, ak ktorôkoľvek zákonô uzrozumenia, majúť za cieľ každou zákonou cestou čiste slovenský život, bez šetkých ohladou na vyznania náboženskô, stau a ktoriekolvek druhie strany života a rozdielnosti ľudskie budiť, podporovať, utvrzovať a rozširovať. A aby sa tento cieľ dosiahou, zjaviť sa musí jeho pôsobenia vo vydávaní a rozširovaní kníh, potrebám národa nášho, veku a okolnostam, v ktorých žijeme, zodpovedajúcich, a v podporovaní mládeňcou národnej našej veci posvatených v ich vzdelávaní sa.*“ In: RAPANT, D.: *Tatrín (Osudy a zápasy)*. Turčiansky Svätý Martin 1950, s. 56.

⁴⁸⁵ Tamtiež, s. 49.

⁴⁸⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 H 6, *Odporúčajúci list za*

pridali časom, niektorí dobrovoľne, iní boli oslovení. Na druhom – 6. augusta 1845 – zhromaždení je už medzi prítomnými zapísaný i Jakub. Ďalšie mená – Vilam Pauliny-Tóth, básnik Samo Chalupka, maliar Peter Bohúň, Janko Matúška, Ľudovít Orphanides z Hýb, hybský učiteľ Jozef Juráni a mnohí iní.⁴⁸⁷ Spolok po niekoľkoročnom fungovaní a vydaní niekoľkých spisov síce zanikol, ale v národno-emancipačnom procese Slovákov mal nepochybne nemalý význam. Je považovaný za predchodcu Matice slovenskej, podarilo sa v ňom zjednotiť evanjelikov a katolíkov za spoločnú národnú vec. Grajchmanove styky so spolkom sú známe predovšetkým v súvislosti s literatúrou.

Roky 1848–1849 a činnosť Jakuba Grajchmana v tomto období sú súčasťou predchádzajúceho textu zameraného na jeho mladosť, preto bude vhodné upriamiť pozornosť na ďalšiu etapu života – roky šesťdesiate. V roku 1860 bol vydaný Októbrový diplom, ktorý sľuboval zmenu – odklon od viedenského centralizmu, občianskoprávne a náboženské slobody, zavedenie „ústavenej slobody“ v monarchii. Februárový patent známy tiež pod názvom Schmerlingova ústava z nasledujúceho roku potom už len rozvíjal myšlienky konštitualizácie obsiahnuté v diplome. Nehľadiac na to, aký bol reálny dopad patentu, čo z očakávaní sa splnilo a čo nie, je potrebné všimnúť si, že v oblasti slovenského národného života dochádza po rokoch ticha a mlčania k opätovnej aktivizácii. A Jakub Grajchman, penzionovaný c. k. úradník, sa hlásil o slovo: „Roku 1860 stal sa nový prevrat v krajine. Vol'ba na snem nastala. Náš básnik prvý vystúpil ako národný kandidát, ačpráve dobre vedel, že sa na víťazstvo rátať nedá, lebo ľud teprv právo vol'by dostanú natol'ko ešte nebol si povedomým, aby sa mužne práva svojho chopil, a preto rázne vystúpil. Ničmenej ale náš kandidát takú silu vyvinul, že cez celý deň vol'by až do tvrdej noci držal sa so svojimi voličmi, a len večer z pavlači stoličného domu odstúpenie svoje vyslovil. Mal len jednu jedinkú zástavu, kdežto zástavy kompetensov húfne v povetrí sa chveli. Voličia jeho stáli v hromade celkom triezvi a pokojní, kým prišlo k hlasovaniu. On nekortešoval, každý prišiel na svojich útratách v tom povedomí, že nie za druhého ale sám za seba robí, zvlášte Pribylinci sa vyznačili, do 150 chlapov⁴⁸⁸ tejto obce, stálo s'ťa jeden nepodvratný muž, nedajúc sa

vyslanca r. 1849. Citované odporúčanie Jonáša Bohumila Guotha pozri na mieste práce venovanom revolúcii 1848–1849.

⁴⁸⁷ RAPANT, D.: *Tatrin (Osudy a zápasy)*. Turčiansky Svätý Martin 1950, s. 72–73.

⁴⁸⁸ Správa Pribylincov v Pešťbudínskych vedomostiach s niekoľkomesačným odstupom udáva, že obec Pribylina „majúc na zreteli národ, svojich 100 hlasov pánu J. G. ako vyslancovi na uhorský snem dala, nedbajúc na všetko šprihanie, prenasledovanie, ubližovanie od stranky tej, ktorá sa väčšinou vyznačovala“ (pozri: R. J.: *Z Liptova dňa 16. Dec. 1861*. Pešťbudínske vedomosti, č. 83, 31. 12. 1861, s. 3). O štyri roky neskôr to je to v porovnaní s takmer 1000 hlasmi za Janka Matúšku vo voľbách v roku 1865 už len „hrstka verných Pribylincov“, ktorá v roku 1861 stála pri Grajchmanovi (pozri: *Liptov*. Pešťbudínske vedomosti, č. 97, 5. 12. 1865, s. 2.).

žiadnymi nápojmi, peniazmi a sľubami prilákať, ktorá ich statočnosť tak zapáčila sa, že sama odporaná stránka večerou ich počastovala. Náš básnik mal veľikú radosť nad tým, že tento počiatok tak statočne, zmužile a mnohosľubne vypadnul. –“⁴⁸⁹ Opísané voľby do zemského snemu sa konali 21. marca 1861, Jakub v nich stál proti dvom Szentiványiovcom – Kazimírovi a Adolfovi.⁴⁹⁰ Podobne ako Jakub, i Kazimír Szentiványi večer odstúpil⁴⁹¹ a voľby vyhral Adolf Szentiványi.⁴⁹²

Pôvodne bol Jakub Grajchman v januári mestečkom Hybe zapísaný i na kandidátke do župného výboru, no neskôr bolo jeho meno preškrtnuté.⁴⁹³ Príčina nie je známa, no je možné, že sa tak stalo práve v dôsledku plánovanej kandidatúry do zemského snemu. V nasledujúcich rokoch Jakub Grajchman už do politickej funkcie nekandidoval.

Zostáva ešte aspoň v krátkosti zmieniť niekoľko ďalších aktivít Jakuba Grajchmana na poli národného života. V tom istom roku – 1. decembra 1861 – sa mal zúčastniť deputácie, ktorá si kládla za cieľ odovzdať panovníkovi memorandové požiadavky⁴⁹⁴. Deputácia na čele s rímskokatolíckym banskobystrickým diecéznym biskupom Štefanom Moyzesom odovzdala panovníkovi požiadavky 12. decembra 1861, ale ani Jakub Grajchman a ani mnohí ďalší sa jej však nakoniec nezúčastnili.⁴⁹⁵

Neskôr sa angažuje i v Matici slovenskej, ktorú sa s odobrením a finančným príspevom cisára Františka Jozefa I. konečne podarilo založiť. Spolu s ďalšími Hybenmi – farárom Jánom Jurajom Krausom, lekárom Jonášom Bohumilom Guothom, evanjelickými a. v. učiteľmi Ľudovítom Orphanidesom a Danielom Šefrankom, richtárom Ľudovítom Kleinom, evanjelickým a. v. vojenským kňazom Baltazárom Ružiakom – sa 4. augusta 1863 zúčastnil na jej ustanovujúcom 1. valnom zhromaždení

⁴⁸⁹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana]*, s. 7.

⁴⁹⁰ Volebný program Adolfa Szentiványiho pozri v: *Lipt. Sv. Mikuláš. Pešťbudínske vedomosti*, č. 3, 26. 3. 1861, s. 4.

⁴⁹¹ *Megyei alkotmányos mozgalmak 1860. október 20-tól, 1861. ápril 2-ig, mint a Nemzetgyűlés megnyitása napjáig. Adatok történelmünkhez*. Pest 1861, s. 177.

⁴⁹² *Z Liptova. Pešťbudínske vedomosti*, č. 3, 26. 3. 1861, s. 3.

⁴⁹³ MV SR, ŠA BY, p. LM, fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889), K 37, inv. č. 120, *Kandidátka občanov z mestečka Hybe do župného výboru (10. 1. 1861)*.

⁴⁹⁴ Memorandum národa slovenského – programový dokument prijatý na slovenskom národnom zhromaždení 6.–7. júna 1861 v Turčianskom (Svätom) Martine. v štyroch bodoch žiadalo vyčleniť z Uhorska Hornouhorské slovenské okolie, ktoré by bolo autonómne; zrovnoprávnenie slovenského jazyka s jazykmi ostatných národov Uhorska a jej zavedenie do správy a školstva v tomto území, založenie Matice slovenskej a iné. Viac pozri napríklad v: ELIÁŠ, Michal (ed.): *Z prameňov národa. Na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861*. Martin 1988.

⁴⁹⁵ ELIÁŠ, Michal (ed.): *Listy Jána Francisciho 2 (1851–1902)*. Martin 2004, s. 46, 47, 365, 366.

konanom v (Turčianskom Svätom) Martine.⁴⁹⁶ V zozname členov je však uvedený ako jej „nádejný zakladateľ“ už v máji 1863.⁴⁹⁷ Ako jej zakladateľ následne prispel sumou 24 zlatých⁴⁹⁸ a o dva roky neskôr ešte 12 zlatých.⁴⁹⁹ V roku 1863 tiež figuruje podpisom na jednom z mnohých pozdravných listov, ktoré z celého slovenska prichádzali prvému predsedovi Matice slovenskej, Štefanovi Moyzesovi.⁵⁰⁰

Po tom, čo nebol Jakub Grajchman v roku 1867 opätovne zvolený do funkcie prísediaceho stoličného súdu Liptovskej stolice, sa vracia do penzie. V národnej činnosti však neustáva. Už o rok neskôr (1868) sa jeho meno nachádza medzi členmi II. vedeckého odboru Matice slovenskej – odboru slovesného.⁵⁰¹ Až po smrti poštára, bývalého notára a richtára Ľudovíta Kleina v roku 1873 je preukázané⁵⁰² členstvo Jakuba Grajchmana i medzi členmi podkrivánskeho jednatel'stva Matice slovenskej v Hybiach, v ktorom figuruje spoločne s Ľudovítom Orphanidesom, Jonášom Bohumilom Guothom, mestečkom Hybe, rímskokatolíckou, evanjelickou školou a remeselníckym spolkom v Hybiach, Ľudovítom Čurjakom, Jánom Jurajom Krausom, Jánom Droppom, Danielom Šefrankom, Jánom Zudlom a rímskokatolíckym kňazom Jánom Samuelym.⁵⁰³

Na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 19. storočia je možné sledovať politickú orientáciu Jakuba Grajchmana obrátenú už nie k smeru vytýčenému memorandovými požiadavkami – autonómie – ale k smeru založenému na snahe o nadviazanie vnútro politickej spolupráce a národnú emancipáciu v rámci Uhorska a uhorského občianstva, ktorý sa nazýval Nová škola slovenská.⁵⁰⁴ K hnutiu sa hlásil samozrejme redaktor Slovenských novín – tlačového orgánu strany – Ján Nepomuk Bobula, ale napríklad i Jakubov švagor Móric Philadelphus, škôldozorca Ján Nemešáni, s

⁴⁹⁶ CHRÁSTEK, Michal: *Zápisnica prvého valného shromaždenia Matice Slovenskej, v Turčianskom Sv. Martine, dňa 4. augusta roku 1863 vydrživaného*. Letopis Matice slovenskej, roč. 1, 1864, s. 16–35.

⁴⁹⁷ *Soznam členov Matice slovenskej*. Sokol, roč. 2, 1863, s. 215.

⁴⁹⁸ CHRÁSTEK, Michal: *Menoslov členov Matice Slovenskej*. Letopis Matice slovenskej, roč. 1, 1864, s. 60–86. Zoznam členov Matice z neskoršieho obdobia (1867) pozri napríklad v: PAULINY-TÓTH, Viliam: *Menoslov pt. členov Matice slovenskej*. Letopis Matice slovenskej, roč. 3, 4, 1867, č. 1, s. 135–159.

⁴⁹⁹ *VII. Soznam príspevkov na „Maticu Slovenskú“*. Pešťbudínske vedomosti, č. 45, 6. 6. 1865, s. 3.

⁵⁰⁰ BANÍK, A. A. (ed.): *Pozdravné listy Štefanovi Moysesovi v rokoch 1861–1863*. Turčiansky Svätý Martin 1947, s. 142–145.

⁵⁰¹ *Hodnostári – úradníci, jednatelia, členovia výboru a vedeckých odborov Matice slovenskej*. Letopis Matice slovenskej, roč. 5, 1868, č. 2, s. 140.

⁵⁰² Ak náhodou nebol Jakub Grajchman členom podkrivánskeho jednatel'stva Matice slovenskej aj pred rokom 1873, smrť Ľudovíta Kleina, s ktorým mal – ako už bolo preukázané – vážne rozpory, mohla byť skutočným dôvodom, prečo sa začal angažovať i v tejto oblasti. Túto záležitosť by mohlo prípadne objasniť ďalšie bádanie v archíve Matice slovenskej v Martine.

⁵⁰³ *Menoslov. Jednatelia a členovia Matice slovenskej*. Letopis Matice slovenskej, roč. 10, 1873, č. 2, s. 88–95.

⁵⁰⁴ BOKES, František (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914 II. 1867–1884*. Bratislava 1965, s. 262.

ktorým prichádzal Jakub ako cirkevný dozorca na Boci do kontaktu, či Martin a Adolf Szentiványiovci.⁵⁰⁵ Ak nie zo strachu pred prípadnou perzekúciou – pretože v tom čase práve nezastával nijaký úrad – tak možno z tohto dôvodu dal Jakub Grajchman svoj hlas pri voľbách do snemu v roku 1869 niekdajšiemu protivníkovi z roku 1861, Adolfovi Szentiványimu.⁵⁰⁶ O Grajchmanovej podpore Novej školy slovenskej bude okrajovo pojednané ešte aj v nasledujúcej kapitole.

Ako sa ukazuje, aj keď Jakub Grajchman nepatril medzi čelných predstaviteľov spolkov a politických hnutí, jeho činnosť v mene pozdvihnutia slovenského národa je v tomto ohľade predsa len hodná zaznamenania, a teda i ďalšieho bádania. Úplne na záver je však vhodné ešte zmieniť niektoré z drobných príspevkov na finančné zbierky, ktorými sa tiež podieľal na národnom živote. Že sa nezaujímal len o svoj slovenský národ svedčí i okolnosť, že počas svojho prvého úradníckeho pôsobenia v Liptovskom (Svätom) Mikuláši medzi 4. decembrom 1851 a 15. aprílom 1852 prispel spolu s doktorom Jonášom Bohumilom Guothom a liptovským seniorom Jánom Plechom po jednej zlatke na zriadenie českého národného divadla v Prahe.⁵⁰⁷ Zrejme on – nie je uvedené krstné meno – prispel v roku 1889 spolu s Guothom, richtárom mestečka Andrejom Hadrďanom a učiteľom Danielom Šefrankom po jednom zlatom na prázdninovú subskripciu pražského študenta Alberta Škarvana. Škarvan vyberal príspevky na zábavu Hraniciach na Morave.⁵⁰⁸ Subskripcia bola organizovaná pravdepodobne spolkom Radhošť⁵⁰⁹. V roku 1873 Grajchman prispel čiastkou 20 grajciarov na Sládkovičov pomník do zbierky Hermíny Orphanidesovej v Hybiach.⁵¹⁰ To je len niekoľko príkladov zo zbierok, pri ktorých sa zachovalo zapísané meno Jakuba Grajchmana. Ďalšie peňažné príspevky nie sú zaznačené vôbec, iné sa zrejme nachádzajú roztratené v dobovej tlači a ešte len čakajú na svoje objavenie.

⁵⁰⁵ LIPTÁK, Eubomír (ed.): *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava 1992, s. 53.

⁵⁰⁶ *Politické zákusky. Z Liptova nám pišu*. Pešťbudínske vedomosti, č. 26, 31. 3. 1869, s. 2.

⁵⁰⁷ *VI. Od 4. prosince 1851 do 15. dubna 1852*. In: *Seznam příspěvků sboru ke zřízení českého národního divadla v Praze od 14. dubna 1851 do 31. října 1861 věnovaných*. Praha 1862, s. 29.

⁵⁰⁸ *Seznam prázdninové subskripce a darů při zábavě spolkové v Hranicích*. Našinec, č. 30, 10. 3. 1889, s. 4.

⁵⁰⁹ Spolok Radhošť podobné zábavy poriadal a zo zbierok potom niektorým študentom udeľoval i štipendiá.

⁵¹⁰ TURZO, Ludevít: *Žertviště národních obětí. Na Sládkovičov pomník*. Národné noviny, č. 15, 5. 2. 1874, s. 4.

3.3.2. Básnik a dramatik

„Všetky básne, ktoré máme
pošleš domov mojej mame.

Nezabudni tak napísať:
nech jich číta moja mať,
a pred smrťou na ohník
všetky položí a spáli,
aby sa o mojom žiali
nedozvedel v svete nik. – „

(J. Grajchman: *Básnikova záveť*⁵¹¹)

Azda najvýraznejšou zložkou osobnosti Jakuba Grajchmana bolo básnictvo, ktoré v ňom žilo a prejavovalo sa od študentských čias takpovediac po celý jeho život. Už bolo naznačené, že prvé verše v latinčine – vyučovacom jazyku – skladal už počas gemerských štúdií (od. r. 1836), v Prešove neskôr zložil sapphické verše na Szirmayovskú knižnicu⁵¹² a napísal odobierku v hexametroch.⁵¹³ Jeho tvorba sa však neskôr stala prostriedkom, ktorým sa snažil zasiahnúť do národného života Slovákov v prospech slovenčiny a ich kultúry. On sám to vnímal ako svoj životný cieľ a úlohu. Často sa zabúda na to, že slohová i obsahová jednoduchosť jeho veršov, ktorá sa stávala terčom kritiky – a pri jej hodnotení je vlastne dodnes – nebola možno ani tak dôsledkom jeho neschopnosti, ako skôr jeho zámerom. Celý život sa držal ducha štúrovskej poézie, ktorej jedným z cieľov bolo napodobniť ľudovú pieseň. „*Piesne národu nášho sú jednoduché, stručné, voľné a lubozvučné,*“⁵¹⁴ píše v plánovanom úvode k svojim básňam. „*V skúmaní mojom pozoroval som obzvlášte na to, aby som nie len tú stručnú krátkosť a spevavú poetickú jadrnosť v sadách reči ľudu nášho si osvojil, ale i tie isté slová na ten istý spôsob, ako on jich ukladá a spája, poukladal a pospájal.*“⁵¹⁵ No nie je

⁵¹¹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B 4, *Básne pod Názvom Dúha u Kriváňa, zv. III-tí, Básnikova záveť*, s.67–68.

⁵¹² Knižnicu v roku 1833 ju založil člen kolegiálneho patronátu, inšpektor kolégia a pozdišovský statkár Ján Szirmay tým spôsobom, že venoval svoju 14 000 zväzkovú knižnicu z kaštieľa Prešovskému kolégiu ako „večný depozit.“

⁵¹³ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*], s. 2.

⁵¹⁴ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 A 2, *Básnické spisy Jakuba Graichmana, sväzok II.*

⁵¹⁵ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 A 2, *Básnické spisy Jakuba Graichmana, sväzok II.* Tento úvod zrejme využil neskôr pri koncipovaní odpovede na negatívnu kritiku jeho Básnických spisov (porovnaj s: GRAICHMAN, Jakub: *Odveta na članoček „Básnické*

účelom tohto textu vyslovovať hodnotenia. Účelom je poukázať na životnú spriaznenosť jeho tvorby s národným životom, poukázať na niektoré jej úspechy či neúspechy a spolu s dramatickým textom vyzdvihnúť jej informačnú hodnotu ako historického prameňa.

Prvú zbierku svojich veršov – Básne od Jakuba Bohatjeho, snopček prvý⁵¹⁶ – mal pripravené už keď končil bratislavské štúdiá v roku 1846. Ohnivú verš plnú mesianisticky ladených obrazov zakliateho národa čakajúceho na vyslobodenie, na svojho hrdinu, sú popretkávané opakujúcimi sa symbolmi orlov, sokolov, nebotyčných Tatier, strašných a ničivých búrok. Nádej sa mieša s beznádejou, symbolické obrazy striedajú konkrétne udalosti a opäť sa miešajú v oslavách slovenských národovcov Štúra, lekára Guotha, seniora Plecha. Nechýba ani prostý ľud, láska, vojna, v menšej miere je v zbierke zastúpená povesť, prostredníctvom Napoleona história a najviac sa vymykajú asi obrazy z detstva. Grajchman berie na seba bolesti slovenského národa, ale i vieru v jeho ďalšie osudy. Málokto si uvedomuje, že to je ten chýbajúci čriepok, dôkaz jeho národného oduševnenia, ktorý sa tak vyskytuje v činoch a korešpondencii väčšiny ostatných štúrovcov.

Počas nemeckým štúdií sa na brehu mútnej Sály vkráda do jeho básní – už na inom mieste práce zmienená – melanchólia, no nezabúda ani na svoj národ. S odstupom času – v roku 1861 – sa k čitateľom dostávajú jeho Slovania u Sály:

„Čože udrží i Tatier Slováka?

Jak sa ty sily života volajú?

Vôľa a skutok a svorná jednota; –

*keby jich mali ako jich nemajú!*⁵¹⁷

Také nespútané mladické oduševnenie, aké je možné vypozerovať z Grajchmanových básní zložených v štyridsiatych rokoch, je možné u neho vidieť neskôr už len v menšej miere. S určitou nadsádzkou by bolo možné netaktne a neprajne povedať, že do konca štyridsiatych rokov žiaľil nad slovenským národom a od ich konca a začiatkom päťdesiatych začal žiaľiť nad sebou, no bolo by to skreslené a neopodstatnené vnímanie jeho tvorby. Je pravda, že začiatkom päťdesiatych rokov 19. storočia sa jeho zameranie začína meniť a počiatkové oduševnenie za slovenský národ sa vmiešava do subjektívnych smútkov. V zachovanej rukopisnej zbierke z roku 1851

spisy Jakuba Graichmana“ v č. 99 „Nár. novín“ zo dňa 26. aug. t. r. uverejnený. Národné noviny, č. 102, 2. 9. 1890, s. 3.).

⁵¹⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 A 3, *Básne od Jakuba Bohatjeho, 1846, snopček 1-ví.*

⁵¹⁷ GRAJCHMAN, J.: *Slovania u Sály*. Sokol, roč. 2, 1861, č. 16, s. 123–124.

istý čas zvažuje pseudonym Truchloslav, ktorý neskôr škrtá.⁵¹⁸ Medzi národne ladenými básňami zo 40. rokov sa objavujú verše odrážajúce veľké duševné utrpenie. Príčinou bude zrejme nielen porevolučné sklamanie, ale vo veľkej miere i zlé vzťahy na pracovisku v Liptovskom (Svätom) Mikuláši. Poézia Jakuba Grajchmana takto postupne reflektuje celý jeho život a stáva sa odrazom nie len časti jeho života, ktorý má prívlastok „národný“, ale života vo všetkých jeho sférach. Odkazuje národu poéziu, ktorá vypovedá o ňom, o dobe, v ktorej vznikala, ale i o národe samom.

Básnická tvorba Jakuba Grajchmana spracováva ľudové povesti, životné skúsenosti i vnútorné pocity autora. Dobro v nej víťazí nad zlom, humor a satira sa vysporiadávajú s ľudskou zlobou. Počas Grajchmanovho života vyšlo v najrôznejších časopisoch a almanachoch cez päťdesiat básní, z ktorých sa viaceré s obľubou pri najrôznejších príležitostiach recitovali, ale ako piesne i spievali.

Niekoľkokrát sa pokúsil svoje básne vydať v ucelenej zbierke, no dlho neúspešne. Kritika ich pochválila, no neuznala za hodné, aby vyšli – či už nákladom Tatrína v roku 1846⁵¹⁹ alebo Matice slovenskej v roku 1867⁵²⁰. V závere života sa ich nakoniec rozhodol vydať vlastným nákladom. Básnické spisy Jakuba Graichmana (1890)⁵²¹ však vyšli už v období, kedy v slovenskej literatúre prekvital realizmus. Pre romantizmus tu už nebolo miesta a zbierka bola v Národných novinách prehlásená za „anachronizmus v mnohom ohľade“.⁵²² Ani redaktor Škultéty sa v Slovenských pohľadoch nevyjadril najpriaznivejšie, prízvukujúc, že mal Grajchman spraviť radšej

⁵¹⁸ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B1, Básne pod názvom Dúha u Kriváňa od... pôvodne zložené roku 1851, sv.I-ví.

⁵¹⁹ „Z ohľadu spisou predošlej 1846 ročnej výborovej sednici výboru súdnemu oddaných, oznámiu p. prednosta: [...] b) že p. Jakuba Graichmanna básne výbor súdobný sice za pekný výtvar mladistvého ducha uznáva, ale za hodnie k tomu, aby nákladom Tatrína boly tlačenie, nevideu – medzitým podarenejšie práce do rečovanky vydať sa majúcej vybrať porúčau.“ In: RAPANT, Daniel: *Tatrín (Osudy a zápasy)*. Turčiansky Svätý Martin 1950, s. 138.

⁵²⁰ „Ačkoľvek medzi básňami týmito nachodí sa viacej podarených: Matica však vydanie jích nemôže na seba prijať; i má sa tedy sväzok ten p. pôvodcovi naspak odoslať.“ In: CHRÁSTEK, Michal: *Zápisnica XVI. zasadnutia výboru Matice slovenskej*. Letopis Matice slovenskej, roč. 3, 4, 1867, č. 2, s. 80.

⁵²¹ GRAJCHMAN, J.: *Básnické spisy Jakuba Graichmana. Sväzok I.* Ružomberok 1890, 315 s.

⁵²² „Táto veľká sbierka je anachronizmom v mnohom ohľade – dávno premožené formálne neduhy sú tu nakopené. Meno Graichmana milo znie mnohým našim čitateľom, ktorí ho stretali po časopisoch; jeho populárne verše obsahovali aj mnohú iskru – a čítaly sa dobre. Nešťastným spôsobom napadlo autorovi posbierať všetky svoje verše bez výberu, a tak rozmnožiť literatúru o knihu ceny veľmi malej. Obľahčujúcou okolnosťou hádam je, že sú to zväčša staré veci, z čias, kde naša prosodia nebola ešte rozvitá.“ In: *Básnické spisy Jakuba Graichmana. Sväzok I.* Národné noviny, č. 99, 26. 8. 1890, s. 4. Jakub Grajchman vo svojej obširnej odpovedi z 28. augusta 1890 (Hybe) obhajuje svoju koncepciu a spôsob veršovania v snahe zachovať pôvodné formy reči ľudu. Okrem iného zmieňuje že k vydaniu spisov ho posmelili básnici Botto, Chalupka a Francisci (pozri: GRAICHMAN, Jakub: *Odveta na članoček „Básnické spisy Jakuba Graichmana“* v č. 99 „Nár. novín“ zo dňa 26. aug. t. r. uverejnený. Národné noviny, č. 102, 2. 9. 1890, s. 3.).

výber.⁵²³ Oveľa priaznivejšie sa v Literárnych listoch vyjadril Tichomír Milkin⁵²⁴, ktorý sa chváliac trocheje dokonca tešil na druhý zväzok,⁵²⁵ no tie zrejme nemali taký okruh čitateľov ako predchádzajúce dve periodiká. Možno aj preto sa druhého zväzku nikdy nedočkal. Počas úradníčenia v Dolnom Kubíne začal písať i v nemčine. V životopise sa vyjadruje, že písal i ironické básne v maďarčine.⁵²⁶

Jakub Grajchman bol na dobu, v ktorej žil, aj mimoriadne plodným dramatikom. Svoju prvotinu *Nešťastná víza alebo Pálenčený sud na psom tridsiatku* podľa vlastného tvrdenia napísal po návrate z Prešova. V rodnom mestečku videl „všelijaké smiešne obyčaje“ a hlavne pijatiku „in floribus“⁵²⁷, čo ho inšpirovalo k napísaniu hry. Pre jej ostrý tón s ňou však radšej na verejnosť nevyšiel.⁵²⁸ Najplodnejším obdobím písania divadelných hier sa preňho javia byť predovšetkým päťdesiate a šesťdesiate roky. Väčšina z nich bola pôvodne napísaná v nemčine a ich slovenské znenia sa neskôr od nich odlišujú niekedy v celých scénach. Napríklad *Slavín* v hrách *Podivín* a *Slavín* si pochopiteľne v slovenskom prostredí druhej polovice 19. storočia nemôže dovoliť ukončiť život samovraždou – vyhladovaním – , ako to spravil hlavný hrdina v nemeckej obdobe hry *Ein melancholischer Cavalier oder Erde und Himmel*. Nemecká varianta hry zase nemá dôvod prezentovať národný výstup na Kriváň.⁵²⁹

Slovenské hry Grajchman prispôboval okolnostiam a zúčastňoval sa nimi na súbehoch, ktoré boli od vzniku Matice slovenskej v jej réžii. Prvou prihlásenou hrou – ešte pred založením Matice – bol *Bohdan Tatrín*,⁵³⁰ za ktorého vtedy hlasovali dvaja zo siedmych porotcov.⁵³¹ Matičné súbehy dramatických prác sú predmetom štúdií,⁵³² ktoré sledujú iné ciele, než táto práca, no na tomto mieste je ešte vhodné zmieniť aspoň to, že z piatich divadelných hier, ktorými sa na nich zúčastnil, mala u poroty úspech len jedna

⁵²³ [ŠKULTÉTY, J.]: *Básnické spisy Jakuba Graichmana*. Slovenské Pohľady, roč. 10, 1890, s. 459.

⁵²⁴ Tichomír Milkin, vlastným menom Ján Donoval (1864–1920) – rímskokatolícky kňaz, básnik, literárny kritik a prekladateľ.

⁵²⁵ MILKIN, Tichomír: *Básnické spisy Jakuba Graichmana. Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*. roč. 1, 1891, s. 10.

⁵²⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana]*, s. 9.

⁵²⁷ In floribus – v rozkvetu (z lat.).

⁵²⁸ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna [recte: Graichmana]*, s. 2–3.

⁵²⁹ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 F 3, *Podivín, činohra*; Tamtiež, sign. 28 F 10, *Slavín, činohra*; Tamtiež, sign. 28 E 6, *Dramatische Werke [recte: Werke] /nemecké hry/*, s. 101–196.

⁵³⁰ *Náveštie*. Sokol, roč. 2, 1863, s. 24.

⁵³¹ VIKTORIN, Josef: *Zpráva o dramatických prácach, zaslaných ku konkursu v čísle II. „Sokola“ 1862 (na str. 72) vypísanému*. Sokol, roč. 2, 1863, s. 286–287.

⁵³² Témou divadelných hier Jakuba Grajchmana i v súvislosti s matičnými súbehmi dramatických prác sa už v minulosti zaoberal predovšetkým Ladislav Čavojský a Zotán Rampák, najnovšie Peter Čahoj.

– aj to po prepracovaní – pod názvom *Kto zaplatí nohavice? alebo Dobrá rada stojí groš*. V roku 1865 bola ocenená akcesítom 50 zlatých.⁵³³ Tlačou vyšla v roku 1867. Už bolo naznačené v inej časti práce, že Jakub Grajchman vkladal do svojich divadelných hier samého seba prostredníctvom autobiografických čít. O tom, že tomu tak bolo nielen po fyzickej, ale i po duševnej stránke, svedčí fakt, že už vo svojej dobe ho i v tejto veselohre objavili jeho rodáci v Hybiach: „*Tmavohorský: J. Ďalak, dal nám zadumeného básnika, v ktorom samého pôvodcu dokonále znázorneného poznáme, – vzdor všetkej ťažkosti kusa podarene*“⁵³⁴.

Podobne ako básne, i keď možno v o niečo menšej miere, svoje dramatické kusy v priebehu času Jakub Grajchman škrtal a upravoval, prípadne im menil aj názvy (*Slavín – Podivín, Ein melancholischer Cavalier oder Erde und Himmel – Der Lump oder Erde und Himmel*). Vo svojej autobiografii zmieňuje názvy hier (i básní), ktoré sa do dnešných dní v jeho literárnej pozostalosti nezachovali, napríklad už v 40. rokoch napísaný Podpaľač (Podpalič).⁵³⁵ Na záver je vhodné uviesť pre porovnanie aspoň skrátené názvy zachovaných hier a ich pôvodné nemecké verzie, ak existujú. Hry prihlásené do súbehov sú označené (S):

Ako to bolo?

Bohdan Tatrín (S) Der Satan und der Philosoph.

Kto zaplatí nohavice? (S) Die Schenke zum ersten Menschen.

Mariána (S) pozn. existuje preklad do maďarčiny

Nešťastná víza

Romanca (S)

Slavín / Podivín (S) Ein melancholischer Cavalier oder Erde und Himmel

V tlači sa o ochotníkmi naštudovaných divadelných hrách Jakuba Grajchmana

⁵³³ *Literatur- und Kunstnotizen*. Slavische Blätter. Illustrierte Zeitschrift für die Gesamtinteressen des Slaventhums, roč. 1, 1865, s. 331; *Slovanský obzor*. Literární listy. Týdeník věnovaný literatuře, umění, poučení a zábavě, č. 9, 1865, s. 215–216; CHRÁSTEK, Michal: *Zápisnica VII. zasadnutia výboru Matice Slovenskej*. Letopis Matice slovenskej, roč. 2, 1870 [recte: 1865], s. 31; CHRÁSTEK, Michal: *VIII. Zasadnutie Výboru Matice Slov. (Pokračovanie.)*. Pešťbudínske vedomosti, č. 41, 23. 5. 1865, s. 1; CHRÁSTEK, Michal: *Zápisnica VIII. zasadnutia výboru Matice Slovenskej*. Letopis Matice slovenskej, roč. 2, 1870 [recte: 1865], s. 41; KUZMÁNY, Karol – KRAMÁR, Martin: 352. *Od podpredsedníctva Matice Slovenskej*. Pešťbudínske vedomosti, č. 18, 3. 3. 1865, s. 1; KUZMÁNY, Karol – KRAMÁR, Martin: 374. *Od podpredsedníctva Matice Slovenskej*. Pešťbudínske vedomosti, č. 25, 28. 3. 1865, s. 1.

⁵³⁴ ...K: *Z pod Kriváňa 19. aug.* Pešťbudínske vedomosti, č. 69, 27. 8. 1867, s. 3.

⁵³⁵ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 A 3, *Básne od Jakuba Bohatjeho, 1846, snopček 1-ví*.

objavovali pochvalné recenzie, no napriek tomu sa nedá o nich napísať, že by sa hrávali príliš často. V 20. storočí sa hra Kto zaplatí nohavice dočkala rozhlasového spracovania (1956) a na jej motívy bola v roku 1987 natočená televízna inscenácia.

4. Epilóg

„Dívaj sa sem!

Tu leží ten,

čo ľúbil báseň;

teraz je zem.“

(Jakub Grajchman: Náhrobok⁵³⁶)

Posledné roky života trávil Jakub Grajchman na penzii v rodných Hybiach so svojou manželkou Izabelou. Ich manželstvo bolo bezdetné. Nie je známe, kedy zložil funkciu cirkevného dozorca na Boci, no možno prisedpokladať, že niekedy v druhej polovici 80. rokov. Možno jedna udalosť zasiahla v tom období do života manželov výraznejšie, pretože spôsobila veľký rozruch. Izabela Grajchmanová takmer prišla o život. V noci z 8. na 9. októbra 1887 asi o pol tretej nadržanom sa zo záhrady Grajchmanovcov ozvali podozrivé zvuky. Izabela vstala, aby sa pozrela, čo sa deje. Otvorila okno a keď videla, že niekto láme v ovocnej záhrade pri dome konáre stromov, tak na neho zakričala. Akonáhle to spravila, začula výstrel. Guľka sa rozplesla o okennú mrežu 3 côle (asi 7, 5 cm) nad jej hlavou. Izabela od hrôzy v šoku vykričala a zosunula sa k zemi. Len-len, že ju priviedli k sebe. Po neznámom strelcovi vyhlásili pátranie, no nie je známe, či sa ho nakoniec podarilo chytiť.⁵³⁷

Po roku 1890 na Jakuba Grajchmana ťažko doľahla kritika jeho básnických spisov. Duch romantizmu už dávno umieral. Po duševnej rane prišla rana telesná. Začiatkom deväťdesiatych rokov ho porazilo na pravý bok, neskôr na celé telo, opatrovala ho manželka. Smutný básnický osud štúrovského básnika a dramatika Jakuba Grajchmana, hoci za života niekedy i prudkého a svárlivého, ktorý však svoj život zasvätil spravodlivosti a láske k slovenskému národu, sa na tejto zemi naplnil 9.

⁵³⁶ LA SNK, MT, fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B 4, *Básne pod Názvom Dúha u Kriváňa, zv. III-tí, Moja Milenka, s. 64.*

⁵³⁷ *Útok na život.* Národné noviny, č. 120, 15. 10. 1887, s. 4; *Útok na život.* Vlast' a svet, roč. 2, 1887, s. 515.

júna 1897. Po ťažkej a dlhotrvajúcej chorobe zosnul v rodných Hybiach vo veku nedožitých 75 rokov.⁵³⁸ Správu o úmrtí básnika priniesli viaceré periodiká.⁵³⁹ Pohreb sa konal 11. júna. Nad hrobom mal reč jeho „posledný priateľ“⁵⁴⁰ Ján Šimkovic, na požiadanie rodiny i ďalší priateľ, evanjelický farár z Východnej a učiteľ Rehor Uram-Podtatranský, ktorého báseň pod názvom *Nad hrobom Jakuba Graichmana* vyšla krátko na to v Slovenských pohľadoch.⁵⁴¹ Na rakvu položili liptovskosvätomikulášski národovci veniec svojmu básnikovi, inšpektori liptovského seniorátu svojmu kolegovi a banskobocská cirkev svojmu cirkevnému dozorcovi.⁵⁴² Vdova Izabela vyslovila svoje poďakovanie za účasť na v pohrebnom sprievode svojho manžela verejne v novinách.⁵⁴³

Tak skončil svoju životnú púť básnik a dramatik Jakub Graichman. Jeho meno si okrem náhrobného kameňa na hybskom cintoríne⁵⁴⁴ od roku 1922 pripomína pamätná tabuľa na jeho dome.⁵⁴⁵ Ďalšie pamätné tabule boli neskôr osadené na budove evanjelického lýcea v Bratislave, v chodbe na prízemí budovy evanjelického lýcea v Kežmarku,⁵⁴⁶ v Liptovskom Hrádku po ňom pomenovali ulicu, v Hybiach obnovené ochotnícke divadlo, i pamätná lipa pri jeho hrobe tam nesie jeho meno, v skomolenej podobe si ho pripomína i tabuľka s veršíkom na kríži umiestnenom na Stupách medzi Kráľovou Lehotou a Hybami. Pamätná tabuľa venovaná študentom v (Šajavskom) Gemeri na neho zabudla.

Izabela Graichmanová v Hybiach doopatrovala matku⁵⁴⁷ a po revolúcii v roku 1918 sa presťahovala k rodine Karlovských do turčianskych Príbovíc, kde vo vysokom veku neskôr i zomrela.⁵⁴⁸

⁵³⁸ BRTÁŇ, Rudo: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 205; GRAICHMANOVÁ, Izabela: *Jakub Graichman. (Na 100-ročnú pamiatku narodenia.)*. Slovenské pohľady, roč. 38, 1922, s. 438; KLEIN-TEŠNOSKALSKÝ, B.: *cit. dielo*, s. 155.

⁵³⁹ † *Jakub Graichman*. Národné noviny, č. 131, 10. 6. 1897, s. 3; † *Jakub Graichman*. Národní Hlásnik, roč. 30, 1897, s. 166.; † *Zosnulí*. Cirkevné listy. Časopis venovaný záujmom cirkve evanjelickej a. v., roč. 11, 1897, s. 98; † *Zosnulý*. Stráž na Sione. Vnútoro-missionársky list pre slovenských evanjelikov a. v., roč. 5, 1897, s. 54; *Sterbefälle*. Politik, č. 161, 12. 6. 1897, s. 3. Len veľmi nepriamo, zmienkou o básni *Nad hrobom Jakuba Graichmana* v obsahu Slovenských pohľadov informuje i: *Slovenské Pohľady*. Krok. Časopis venovaný viedě a potrebám stredního školstva, roč. 11, 1897, s. 303.

⁵⁴⁰ ŠIMKOVIC, Ján: *Věřím tela z mrtvých vzkřísení!* 2. rozmn. vyd. [Liptovský Svätý Mikuláš] 1921, s. 148. Celá kázeň na s. 148–154.

⁵⁴¹ PODTATRANSKÝ, [Rehor Uram]: *Nad hrobom Jakuba Graichmana. 11/VI. 1897*. Slovenské Pohľady, roč. 17, 1897, s. 429–430.

⁵⁴² *Pohrab Jakuba Graichmana*. Národné noviny, č. 134, 14. 6. 1897, s. 3.

⁵⁴³ GRAICHMANOVÁ, Isabella: *Pod'akovanie*. Národné noviny, č. 136, 16. 6. 1897, s. 4.

⁵⁴⁴ Príloha č. 10.

⁵⁴⁵ Príloha č. 5, 7, 8.

⁵⁴⁶ Príloha č. 9.

⁵⁴⁷ *Smrť*. Národné noviny, č. 121, 14. 10. 1899, s. 3.

⁵⁴⁸ BRTÁŇ, Rudo: *Z kultúrnej a literárnej minulosti...*, s. 205.

Záver

Nemecky znejúce priezvisko Grajchman dosiahlo na území dnešného Slovenska svoje najpočetnejšie zastúpenie v priebehu „dlhého 19. storočia“. Do tohto obdobia (25. 7. 1822) zároveň spadá i narodenie jeho najvýznamnejšieho nositeľa, básnika a dramatika slovenského literárneho romantizmu, Jakuba Grajchmana. On – hoci sám bez potomkov – sa zaslúžil o to, že v pamäti národa prežilo väčšinu nositeľov tohto priezviska do dnešných čias.

Jakub Grajchman – rodák z bývalého hornoliptovského mestečka Hybe – syn mäsiara a krčmára, študent práva a vyštudovaný kňaz svoj osud básnika trpiaceho na zemi prežíval naozaj naplno. V ranom detstve dočasne ochrnul, a ak aj takmer neprišiel o život pri krčmovej bitke, neskôr ako trinásťročný takmer zamrzol a umrel mu otec. Jeho zaniehanie za spravodlivosť a vrodená nepoddajnosť ho niekedy vrhali do situácií, v ktorých strácal zmysel života. Postupná degradácia na nižšie funkcie a zlé pracovné vzťahy v 50. rokoch 19. storočia sa podpísali na ňom natoľko, že majú len pár dolnokubínskych priateľov – svojich „chlapcov z kamennej pivnice“ – na nejaký čas úplne zanevrel na ľudí. Naproti tomu sa už od svojich študentských čias čulo angažoval v národnom živote, neskôr v revolučných „meruôsmych“ rokoch sa ako vyslanec zúčastnil cesty k cisárskemu dvoru do Olomouca, v roku 1860 kandidoval vo voľbách do zemského snemu a neskôr sa zapojil i do činnosti Matice slovenskej. Myšlienkami svetoobčan podporoval i národno-emancipačné snahy národných buditeľov, pre ľud básniac v duchu ľudovej piesne a píšuc mu slovenské divadelné hry.

Dramatická i básnická tvorba predstavuje v kontexte Grajchmanovho života dosiaľ nedocenený, ale neoceniteľný, historický prameň. Vnášal do nej svoje náhľady, pocity, ale i životné reálie a skúsenosti. Tie je z nich možné k ďalšiemu spracovaniu vyčítať dodnes. Jedným z cieľov predloženej diplomovej práce bolo na tento aspekt upozorniť, a to aj prostredníctvom citácii slúžiacich na podfarbenie, niekedy i dovysvetlenie textu. Do akej miery sa podarilo tento cieľ naplniť, zostáva už na zhodnotení čitateľa.

Napriek vyvinutej snahe neboli zodpovedané všetky z vybraných otázok viažucich sa k životu Jakuba Grajchmana. K rozlúšteniu niektorých z nich sa však podarilo aspoň priblížiť. Téma po smrti takmer zabudnutého štúrovského básnika a dramatika ostáva i naďalej otvorená ďalšiemu bádaniu.

Príspevok k personálnej bibliografii

Nasledovný zoznam je krátkym príspevkom k personálnej bibliografii Jakuba Grajchmana. Obsahuje všetky knižné vydania jeho tvorby, ďalej drobné články a básne uverejnené ako jednotliviny v rôznych novinách a kalendároch do roku 1897 – Grajchmanovej smrti. Zoznam predstavuje doplnok k Riznerovej bibliografii obohatený o nové citácie.

Samostatné knižné vydania (všetky):

1867

Kto zaplatí nohavice? alebo: Dobrá rada stojí groš. Veselohra vo troch dejoch. Budín 1867, 72 s.

Podpis: Jakub Graichman

1880

Ein Heiraths-Candidat. Epopée in vier Gesängen. Neusohl 1880, 42 s.

Podpis: Jakob Graichman

1890

Básnické spisy Jakuba Graichmana. Sväzok I. Ružomberok 1890, 315 s.

Pozn.: Predspev (s. 1) a Či sú jim nie len tri svety? (s. 314–315) rámujú ďalších 107 básní rozdelených do piatich oddielov – I. Ballady a povesti: Seredy a Rákócy (s. 3–6), Vendo Drugeth (s. 7–9), Zlatý Kríž (s. 10–11), Sossutý sklep (s. 12–13), Slepý (s. 14–22), Pútnik (s. 23), Ivan a Ľudmila (s. 24–39), Dolinka Strašník (s. 40–44), Slnce oko Božie (s. 45–49), Pokutník (s. 50–51), Umrly (s. 52–58), Hádač (s. 59–66), Božie deti na zemi (s. 67–69), Divný strom (s. 70–76), Šach Abas (s. 77–79), Rozum kráľ (s. 80–83), Dva maliari (s. 84–85), Kambalus otec a syn (s. 86), Kambyses (s. 87–88), Dionys tyran (s. 89), Tyran a Perillus (s. 90), Dobrý nos (s. 91–92), Aristides (s. 93), Seleukus (s. 94–95), Jefta (s. 96–97), Asverus (s. 98–104), Herodes a Ján Krstiteľ (s. 105–106), Šimon Peter (s. 107–108), Do Emaus idúci (s. 109–110), Kolumbus (s. 111), Kingston (s. 112–113), Matej kráľ (s. 114–115), Peter Veliký (s. 116–120), Menčikov (s. 121–123), Napoleon v Moskve (s. 124–126), Napoleon pred smrťou (s. 127). II. U Tatier: Velikáni Tatier (s. 131–132), Kriváň (s. 133–135),

Hrôza Tatier (s. 136–137), Úkaz (s. 138–140), Vidím sňahom zapadnuté... (s. 141–142), Vrch Tichej (s. 143–144), Zimný muž (s. 145–148), Oravský zámok (149–150), Syn vlasti (s. 151), Smrť alebo voľnosť (152–153), Ešte, ešte hľadá za ním (s. 154–155), Do tábora (s. 156), Umierajúci na bojišti (s. 157), Vojín (s. 158–159), Banknóta (s. 160–162), Zimná noc (s. 163–164), Zimušné večierky (s. 165–167), Sňahuľka (s. 168–170), Sankovníci (s. 171–172), Zima bába (s. 173–176), Sylvestrová noc (s. 177–179). III. Lúbosť: Zaliečanie (s. 183–184), Utajení (s. 185), Fantastičná Marina (s. 186–187), Tamten svet (s. 188–189), Potom, keď umreme (s. 190), Zaľúbený anjel (s. 191–192), Žiaľ za milou (s. 193), Verná láska (s. 194–195), Lúbosť na cimiteri (s. 196–198), Zaľúbená (s. 199–200), Mesiac tiahne ponad lesy (s. 201–202), Povedz, už som tvoja (s. 203), Moc trpím za teba (s. 204), Ozvena (s. 205–206). IV. Dumky: Podivný (s. 209–210), Zadumený pútnik (s. 211–212), Syn hôr (s. 213–214), Mladík na rozcestí (s. 215–216), Smutný šuhaj (s. 217), Vzmuž sa (s. 218), Pokiaľ starý pán Boh žije (s. 219–220), Ak hľadá ň, tak hľadá (s. 221–222), Hrobár pred smrťou (s. 223–225), Beh sveta (s. 226–227), Sila nádeje (s. 228–230), Smútok (s. 231–232), Zúfalec (s. 233–236), Čas (s. 237–238), Šachovníci (s. 239–244), Nebeská dcéra (s. 245–246), Hvezdár a básnik (s. 247), Navštivenka (s. 248–250), Osud a nádeja (s. 251–252), Dumný sokol (s. 253). V. Humoresky: Čo nového? (s. 257–261), Majór vo výslužbe (s. 262–263), Čert (s. 264–267), Pikulík (s. 268–279), Komárikova ženba (s. 280–286), Prepustenci (s. 287–294), Číslo päť a dvadsať (s. 295–297), Počarený mostík (s. 298–299), Červené more (s. 300–301), Kocúrkovský sbor (s. 302–303), Prekazená vražda (s. 304–305), Starý mládenec (s. 306–307), Lúbosť nemôž' byť v otázke (s. 308), Už predsa darček dakedy (s. 309), Pech alias malheur (s. 310–311), Nemý syn (s. 312–313).

Podpis: Jakub Graichman

1922

Ako to bolo? Pôvodná činohra v troch dejstvách od Jakuba Graichmanna. In:

GRAICHMANN, Jakub – ŠÚR, Ján: *Ako to bolo? Pôvodná činohra v troch dejstvách od Jakuba Graichmanna. Pytač z panského rodu. Veselohra v jednom dejstve od Jána Šúra.* Liptovský Svätý Mikuláš 1922, 70 s.

Podpis: Jakub Graichmann

1986

Melancholický gavalier alebo Zem a Nebo. Prel. Elena Midriaková. Bratislava 1986, 56 s.

Pozn.: Z nem. Ein melancholischer Cavalier oder Erde und Himmel.

Podpis: Jakub Grajchman

Samostatné vydania básní a drobnejších prác (do r. 1897):

1846

Horvatom pri lúčeňí dňa 30. listopada 1844. Ňitra. Dar drahým krajanom slovenským obetovaní. Pešť 1846, roč. 3, s. 169–170.

Pozn.: Spoločný nadpis pre tri básne na s. 166, J. G. uvedená rímskou III.

Podpis: Jakub Grajchman

Junák pri Váhu. Orol tatránski, roč. 1, 1846, č. 33, s. 257.

Podpis: Jakub Graichman

Lúčeňja. Orol tatránski, roč. 1, 1846, č. 19, s. 145.

Podpis: Jakub Graichmann

Pjeseň na pamjatku zosnuljemu Visokoučenjemu Pánovi Jankovi Ondrušovi od srd'ečných jeho bratou v Braťislave dňa 30. brezna 1845. Ňitra. Dar drahým krajanom slovenským obetovaní. Pešť 1846, roč. 3, s. 162–163.

Podpis: Jakub Grajchman

Tatran. Orol tatránski, roč. 1, 1846, č. 33, s. 257.

Podpis: Jakub Graichman

1854

Pozdrawenie. Nowý i Starý Wlastenský Kalendář a Slowenský Pozorník na rok Páně 1854, jenž jest rok obecný 365 dnů mající, podlé vysokosti uhlu nebeského, na 48-mý stupeň spořádaný, rozličné užitečné, a kratochwilné věci w sobě obsahující. Baňská Bystřice [1853], roč. 10, s. 125.

Podpis: Gr.

1860

Horní chlapi. Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 1, 1860, č. 23, s. 189–190.

Podpis: Jak. Gr.

Janko Tatránky. Tatran. Letopis paedagogický, vedecký, národný, hospodársky, literárny a zábavný. Kalendár na rok obyčajný 1861. Pešť – Budín [1861], s. 189–193.

Podpis: J. Graichman

Kdo milicin miláček? Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 1, 1860, č. 12, s. 101.

Podpis: Jakub Graichman

Kdo moja milica? Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 1, 1860, č. 12, s. 101.

Podpis: Jakub Graichman

Kriváň. Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 1, 1860, č. 22, s. 181–182.

Podpis: Jak. Gr.

Láska a smrť. Romanca. Lipa. Národný zábavník. Budín 1860, s. 234–240.

Podpis: J. G.

Lud Slovenský. Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 1, 1860, č. 16, s. 129.

Podpis: J. Graichman

Oravský zámok. Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 1, 1860, č. 14, s. 111.

Podpis: Jak. Graichman

Slepý harfeník. Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 1, 1860, č. 12, s. 101.

Podpis: Jakub Graichman

1861

Kostlivec. Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 2, 1861, č. 6, s. 41–42.

Podpis: Jakub Graichman

Podivný. Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 2, 1861, č. 16, s. 124.

Podpis: Jak. Graichman

Slovania u Sály. Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 2, 1861, č. 16, s. 123–124.

Podpis: Jak. Graichman

Vrch Tichej v Tatrách. Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 2, 1861, č. 10, s. 73.

Podpis: Jak. Gr.

Zalúbená. Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru, roč. 2, 1861, č. 15, s. 116.

Podpis: Jak. Graichman

1862

Horní chlapci. Černokňazník. Letopis na rok 1862. Budín 1861, s. 33–40.

Podpis: Jakub Graichman

Chorvátom pri lúčení, dňa 30. novembra r. 1844. 2. In: CHRÁSTEK, Michal (ed.):

Veniec národných piesní slovenských. Baňská Bystrica 1862, s. 68–69.

Pozn.: Spoločný nadpis pre dve básne na s. 67, Chorvátom uvedená číslom 2.

Podpis: Jak. Graichmann

Ivan a Ludmila. Romanca. Lipa II. Národní zábavník. Pešť 1862, s. 305–318.

Podpis: Jakub Graichman

Jaseň. Sokol, roč. 1, 1862, č. 10, s. 352.

Podpis: J. Graichmann

Neznámy. Sokol, roč. 1, 1862, č. 8, s. 298.

Podpis: J. Graichman

Noc pod Tatrami. Sokol, roč. 1, 1862, č. 3, s. 100.

Pozn.: V obsahu: Noc pod Tatrami

Podpis: Jakub Graichman

Prvá ľúbosť. Sokol, roč. 1, 1862, č. 8, s. 259.

Podpis: J. Graichman

Trávnica. Sokol, roč. 1, 1862, č. 11, s. 416.

Podpis: J. Graichman

1863

Dolinka Strašník. Černokňazník. Kalendár pre slowenský ľud, na priestupný rok 1864.

Pešť 1864 [recte: 1863], roč. 1, s. 27–30.

Podpis: J. Graichman

Chorvátom. 2. Hlahol, [1863], [č. 5], s. 2.

Pozn.: Obsahuje len prvú slohu piesne, ale s notovým zápisom.

Keď dážď prší v poli. Sokol, roč. 2, 1863, č. 3, s. 56.

Podpis: J. Graichman

Poezia a Próza. Slovesnosť. Príloha k Cyrillo-Methodovi, roč. 1, 1863, č. 8, 124–126.

Poezia a Próza. (Dokonč.). Slovesnosť. Príloha k Cyrillo-Methodovi, roč. 1, 1863, č. 9, s. 140–142.

Podpis: J. Graichman

Príchod Maticin. Sokol, roč. 2, 1863, č. 14, s. 313–314.

Podpis: J. Graichman

Slnce oko Božie. Sokol, roč. 2, 1863, č. 10, s. 217–218.

Podpis: Graichman

Starý hrad. Sokol, roč. 2, 1863, č. 6, s. 125.

Podpis: J. G.

Svadba. Sokol, roč. 2, 1863, č. 5, s. 109.

Tátošíky. Sokol, roč. 2, 1863, č. 7, s. 146.

Podpis: J. Graichman

Verná láska (Romanca z dedinského života). Domová pokladnica. Národný slovenský obrázkový kalendár na prestupný, 366 dní majúci rok Pána 1864. Uhorská Skalica [1863], s. 288–289.

Podpis: Jak. Graichman

Výlet na Čertovicu. Sokol, roč. 2, 1863, č. 5, s. 104–109.

Pozn.: Cestopis zo 14. – 19. decembra 1862, rozprávač Tmavohorský

1864

Otec a syn. Sokol, roč. 3, 1864, č. 9, s. 161–163.

Pozn.: V Básnických spisoch (1890) ako: Hádač

Podpis: J. Graichman

Slepý harfeník. In: ČERNÝ, Emil (ed.): Slovenská čítanka. Pre nižšie gymnasia. Diel I. Viedeň 1864, s. 64.

Podpis: J. Graichman

Slnce oko božie. In: ČERNÝ, Emil (ed.): Slovenská čítanka. Pre nižšie gymnasia. Diel I. Viedeň 1864, s. 265–266.

Podpis: J. Graichman

Umrlý (Stará povest'). Sokol, roč. 3, 1864, č. 2, s. 21–23.

Podpis: J. Graichman

Zakľatý tulipán. Romanca. Lipa III. Národní zábavník. Pešť 1864, s. 362–368.

Podpis: Jakub Graichman

1865

Ivan a Ludmila. In: ČERNÝ, Emil (ed.): Slovenská čítanka. Pre nižšie gymnasia. Diel II. Baňská Bystrica 1865, s. 71–83.

Podpis: Jakub Graichman

Kostlivec. In: ČERNÝ, Emil (ed.): Slovenská čítanka. Pre nižšie gymnasia. Diel II. Baňská Bystrica 1865, s. 59–64.

Podpis: Jakub Graichman

Láska a smrť. In: ČERNÝ, Emil (ed.): Slovenská čítanka. Pre nižšie gymnasia. Diel II.
Baňská Bystrica 1865, s. 88–92.

Podpis: Jakub Graichman

Neznámy. Sokol, roč. 4, 1865, č. 24, s. 457–458.

Podpis: J. Graichman

1866

Slepý harfeník. In: ČERNÝ, Emil (ed.): Slovenská čítanka. Pre gymnasia. Diel I. 2.
oprav. vyd. Baňská Bystrica 1866, s. 63–64.

Podpis: Jakub Graichman

Slnce oko božie. In: ČERNÝ, Emil (ed.): Slovenská čítanka. Pre gymnasia. Diel I. 2.
oprav. vyd. Baňská Bystrica 1866, s. 269–271.

Podpis: Jakub Graichman

Tatranský obor. Sokol, roč. 5, 1866, č. 8, s. 289.

Podpis: J. Graichman

1867

Romanca. Veselohra v jednom dejstve. Sokol, roč. 6, 1867, č. 7, s. 213–221.

Romanca. (Dokončenie). Sokol, roč. 6, 1867, č. 8, s. 229–232.

Podpis: J. Graichman

1869

Abas Šach. Slovenské noviny, č. 106, 23. 9. 1869, s. 2.

Podpis: Graichman

Banknóta. Minerva. Národní zábavník. Pešť 1869, s. 139–141.

Podpis: J. Graichman

Do tábora. Minerva. Národní zábavník. Pešť 1869, s. 275–277.

Podpis: J. Graichman

Fanatismus. Slovenské noviny, č. 75, 8. 7. 1869, s. 1.

Pozn.: článok

Podpis: Graichmann

Kolumbus. Slovenské noviny, č. 91, 14. 8. 1869, s. 2.

Podpis: Graichman

Parom. Slovenské noviny, č. 50, 8. 5. 1869, s. 2.

Podpis: J. Graichman

Traja výtečníci. Slovenské noviny, č. 91, 14. 8. 1869, s. 2.

Podpis: Graichman

Vendo Drugeth. Slovenské noviny, č. 97, 31. 8. 1869, s. 2.

Podpis: Graichmai [recte: Graichman]

Zaličanie [recte: *Zaliečanie*]. Minerva. Národný zábavník. Pešť 1869, s. 156–157.

Podpis: J. Graichman

Zarútený haviar. Slovenské noviny, č. 97, 31. 8. 1869, s. 2.

Podpis: Graichman

Zima bába. Minerva. Národný zábavník. Pešť 1869, s. 63–65.

Podpis: Graichman

Zimný muž. Minerva. Národný zábavník. Pešť 1869, s. 301–302.

Podpis: Graichman

1870

Bublínka. Orol, roč. 1, 1870, č. 6, s. 180.

Podpis: Milo Truchlohorský

Chvál každý duch Hospodina! Orol, roč. 1, 1870, č. 8, s. 246–247.

Podpis: Milo Tmavohorský

Kliatba Tatier. Orol, roč. 1, 1870, č. 9, s. 287.

Podpis: Jak. Graichman

Lovec u Kriváňa. Orol, roč. 1, 1870, č. 5, s. 148.

Pozn.: Na autorstvo upozornené dodatočne.

Podpis: [Jak. Graichman]

Orol v čas búrky! Orol, roč. 1, 1870, č. 2, s. 34.

Pozn.: Na autorstvo upozornené dodatočne.

Podpis: [Jak. Graichman]

Pltníci u Besnej Skaly. Orol, roč. 1, 1870, č. 8, s. 241–242.

Podpis: Jak. Graichman

Rozpomienka. Orol, roč. 1, 1870, č. 6, s. 179.

Podpis: Milo Tmavohorský

Zabudnutá. Orol, roč. 1, 1870, s. 179.

Podpis: Milo Truchlohorský

1871

Anjel šťastia. Obrázkový Kalendár pre pospolitý ľud slovenský, na priestupný 366 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1872. Pešť [1871], s. 17–18.

Podpis: *Graichmann*

Božie deti na zemi. Orol, roč. 2, 1871, č. 11, s. 338–339.

Podpis: Graichman

Človek. In: GÁSPÁR, Ján (ed.) – NEMESSÁNYI, Ján (ed.): Slovenská čítanka pre tretiu triedu prostonárodných škôl. Budín 1871, s. 83.

Podpis: J. Graichman

Dumka ku koncu roka. Orol, roč. 2, 1871, č. 12, s. 365–366.

Pozn.: Skladá sa z troch častí: I. Večer o samote II. Polnoc bije... III. Pútnici

Podpis: Graichman

Krása hôr. Prel. Jakub Graichman. In: GÁSPÁR, Ján (ed.) – NEMESSÁNYI, Ján (ed.): Slovenská čítanka pre tretiu triedu prostonárodných škôl. Budín 1871, s. 64–65.

Pozn.: J. G. mylne uvedený ako prekladateľ

Podpis: Jakub Graichman

Krásny deň. In: GÁSPÁR, Ján (ed.) – NEMESSÁNYI, Ján (ed.): Slovenská čítanka pre tretiu triedu prostonárodných škôl. Budín 1871, s. 108–109.

Podpis: J. Graichman

Krvavý rok 1870. Orol, roč. 2, 1871, č. 1, s. 30.

Podpis: J. Graichmann

Ku Slowákom. Obrázkový Kalendár pre pospolitý ľud slowenský, na priestupný 366 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1872. Pešť [1871], s. 46–47.

Podpis: Graichmann

Minerva. Slovenské noviny, č. 34, 1. 3. 1871, s. [2].

Podpis: Graichman

Mladík na rozcestí. Orol, roč. 2, 1871, č. 1, s. 30–31.

Podpis: J. Graichmann

Mladý plavec. Slovenské noviny, č. 34, 1. 3. 1871, s. [2].

Podpis: J. Graichman

Na poli. In: GÁSPÁR, Ján (ed.) – NEMESSÁNYI, Ján (ed.): Slovenská čítanka pre tretiu triedu prostonárodných škôl. Budín 1871, s. 40–41.

Podpis: J. Graichman

Otčina. In: GÁSPÁR, Ján (ed.) – NEMESSÁNYI, Ján (ed.): Slovenská čítanka pre tretiu triedu prostonárodných škôl. Budín 1871, s. 136.

Podpis: J. Graichman

Poctivý remeselník. In: GÁSPÁR, Ján (ed.) – NEMESSÁNYI, Ján (ed.): Slovenská čítanka pre tretiu triedu prostonárodných škôl. Budín 1871, s. 27.

Podpis: J. Graichman

Poetický kost. Orol, roč. 2, 1871, č. 1, s. 31.

Podpis: J. Graichmann

Pokutník. Orol, roč. 2, 1871, č. 8, s. 237–238.

Podpis: Jakub Graichman

Pustovník. In: GÁSPÁR, Ján (ed.) – NEMESSÁNYI, Ján (ed.): Slovenská čítanka pre tretiu triedu prostonárodných škôl. Budín 1871, s. 171–172.

Podpis: J. Graichman

Rozum král. Obrázkový Kalendár pre pospolitý lud slowenský, na priestupný 366 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1872. Pešť [1871], s. 36–37.

Podpis: Graichmann

Sankovníci. Orol, roč. 2, 1871, č. 12, s. 383.

Podpis: Graichman

Slepý. Obrázkový Kalendár pre pospolitý lud slowenský, na priestupný 366 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1872. Pešť [1871], s. 22–24.

Podpis: Graichmann

Syn vlasti. Obrázkový Kalendár pre pospolitý lud slowenský, na priestupný 366 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1872. Pešť [1871], s. 47–48.

Podpis: Graichmann

Šachovníci. Orol, roč. 2, 1871, č. 9, s. 264–265.

Podpis: Jakub Graichmann

Travnica. In: GÁSPÁR, Ján (ed.) – NEMESSÁNYI, Ján (ed.): Slovenská čítanka pre tretiu triedu prostonárodných škôl. Budín 1871, s. 113–114.

Pozn.: V obsahu: Trávnica

Podpis: J. Graichman

Uč sa moje dieťa. In: GÁSPÁR, Ján (ed.) – NEMESSÁNYI, Ján (ed.): Slovenská čítanka pre tretiu triedu prostonárodných škôl. Budín 1871, s. 7.

Podpis: Jakub Graichman

Večer. In: GÁSPÁR, Ján (ed.) – NEMESSÁNYI, Ján (ed.): Slovenská čítanka pre tretiu triedu prostonárodných škôl. Budín 1871, s. 103.

Podpis: J. Graichman

Vojín. Orol, roč. 2, 1871, č. 9, s. 281–282.

Podpis: Jakub Graichmann

Zadumený pútnik. Orol, roč. 2, 1871, č. 7, s. 219.

Podpis: Jakub Graichman

Zimušné večierky. In: GÁSPÁR, Ján (ed.) – NEMESSÁNYI, Ján (ed.): Slovenská
čítanka pre tretiu triedu prostonárodných škôl. Budín 1871, s. 51–52.

Pozn.: Skrátene a prepracované. Porovnaj: Orol, 1871, č. 5, s. 157. I. V chalupke

Podpis: J. Graichman

Zimušnie večerky. I. V chalupke. Orol, roč. 2, 1871, č. 5, s. 157.

Podpis: J. Graichmann

Zimušnie večerky. II. Sňahulka. Orol, roč. 2, 1871, č. 5, s. 157–158.

Podpis: J. Graichmann

Zlatý Kríž. Obrázkový Kalendár pre pospolitý ľud slowenský, na priestupný 366 dní
majúci rok po narodení Krista Pána 1872. Pešť [1871], s. 48.

1872

Anjel posol od Boha. Obrázkový Kalendár pre pospolitý ľud slowenský, na obyčajný
365 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1873. Pešť [1872], s. 17–18.

Divná dáma. (21. Mája 1872.) Orol, roč. 3, 1872, č. 6, s. 170–172.

Podpis: Graichman

Lubosť na cimiteri. Orol, roč. 3, 1872, č. 2, s. 54–55.

Pozn.: V obsahu: *Lúbosť na cimiteri*

Podpis: Jak. Graichmann

Na pobreží. Obrázkový Kalendár pre pospolitý ľud slowenský, na obyčajný 365 dní
majúci rok po narodení Krista Pána 1873. Pešť [1872], s. 26.

Skamenelý. Orol, roč. 3, 1872, č. 6, s. 185–186.

Podpis: Graichman

Sneh swedok. Obrázkový Kalendár pre pospolitý ľud slowenský, na obyčajný 365 dní
majúci rok po narodení Krista Pána 1873. Pešť [1872], s. 25–26.

Sosutý sklep. Orol, roč. 3, 1872, č. 7, s. 210.

Podpis: Graichman

Vojín. Pěšmarica. 2. uprav. vyd. Maribor 1872, s. 135.

Podpis: Graichmann

Zábava pri pekle. Orol, roč. 3, 1872, č. 3, s. 93–94.

Podpis: Graichman

1873

Keď dážď prší v poli. In: MATZENAUER, František Otto (ed.): Malý rečník. Sbiierka
primeraných básničiek pre slovenskú mládež k cvičeniu k prednášaní a
krasorečnení, menovite k potrebe národných škôl. Skalica 1873, s. 106.

Podpis: J. Graichmann

Slepý harfeník. In: MATZENAUER, František Otto (ed.): Malý rečník. Sbíerka primeraných básničiek pre slovenskú mládež k cvičeniu k prednášaní a krasorečnení, menovite k potrebe národních škôl. Skalica 1873, s. 148–150.

Podpis: J. Graichman

Starý hrad. In: MATZENAUER, František Otto (ed.): Malý rečník. Sbíerka primeraných básničiek pre slovenskú mládež k cvičeniu k prednášaní a krasorečnení, menovite k potrebe národních škôl. Skalica 1873, s. 65.

Podpis: J. Graichmann

1874

A téli bába. Prel. Imre Gáspár. Vasárnapi Ujság, roč. 21, 1874, č. 16, s. 250.

Pozn.: Maďarský preklad básne: Zima bába

Podpis: Graichmann Jakab

1879

Abas Šach. Славянский альманахъ. Slovanský almanah. Vídeň 1879, s. 184–186.

Podpis: J. Graichman

Peter Velký. Славянский альманахъ. Slovanský almanah. Vídeň 1879, s. 203–204.

Podpis: J. Graichman

Sylvestrova noc. Славянский альманахъ. Slovanský almanah. Vídeň 1879, s. 205–206.

Podpis: J. Graichman

Téli bába. Prel. Imre Gáspár. In: GÁSPÁR, Imre: Hazánk Tót népe (A tót nép, a tót költészet). Budapest 1879, 132–136.

Podp.: Maďarský preklad básne: Zima bába

Podpis: Graichmann Jakab

1885

Kamenný muž. Živena. Národní almanach. II. Turčiansky Svätý Martin 1885, s. 239–240.

Podpis: Jakub Graichman

Slepý harfeník. In: [RIZNER, Ľudovít Vladimír] (ed.): Kytka z Tatier. Praha 1885, s. 134–135.

Pozn.: Pseudonym editora: Strýčko Slavoš

Podpis: J. Graichman

1886

Obor tatranský. Slovenské pohľady, roč. 6, 1886, č. 2, s. 47.

Podpis: Graichman

1891

Hôrni chlapci. Domový kalendár pre evanjelikov, katolíkov a pravoslávnych na obyčajný 365 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1891. Ružomberok 1891, roč. 8, s. 55.

Podpis: Jakub Graichman

1897

Kliatba Tatier. In: [ŠKULTÉTY, Jozef] (ed.): Venec slovenských národných piesní. Turčiansky Svätý Martin 1897, s. 72.

Pozn.: V obsahu: V Tatrách ohník sa ligoce

Podpis: Jakub Graichman

Pramene a literatúra

Archívne pramene:

Archív autora:

E-mailová správa: Aleksandra Pawliczek (Archiv der Humboldt-Universität zu Berlin) – Michalovi Járošovi zo dňa 4. 5. 2015 ohľadom matričného zápisu týkajúceho sa štúdia Jakuba Grajchmana v Berlíne.

E-mailová správa: Karel Podolský (Vlastivědné muzeum v Olomouci) – Michalovi Járošovi zo dňa 12. 5. 2015 ohľadom písomností spolku Lípa slovanská v Olomouci.

E-mailová správa: Małgorzata Domińczyk (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie) – Božene Zdeňkovej (Vědecká knihovna v Olomouci) zo dňa 11. 3. 2015 ohľadom článku v periodiku Kurjer Warszawski, 1885, č. 571.

Archív Evanjelickej cirkvi a. v., cirkevného zboru v Hybiach:

nesign., *Rodinná kronika.*

pôv. sign. I./9, *Súpis duší (1813–1814).*

pôv. sign. I./13, *Protokol cholery. Libellus Consignationis Individuorum Curam, Cholerae Morbo infectis, atqve Aegre decumbentibus, habentium;... (1831).*

Archív Matice slovenskej, Martin:

fond: Matica slovenská I. (1857) 1863–1875 (1912):

sign. 334, *List J. Grajchmana K. Kuzmánymu z 9. 4. 1865 (Posiela opravenú hru Kto zaplatí nohavice?).*

sign. 816, *Sprevodný list J. Grajchmana V. Paulinymu Tóthovi z 5. 1. 1867 k rukopisu veselohry Romanca.*

sign. 823, *List J. Grajchmana zo 14. 12. 1866 V. Paulinymu Tóthovi vo veci posudku prvého zväzku jeho balád.*

Cirkevný zbor ECAV na Slovensku Kežmarok, Lyceálna knižnica Kežmarok:

sign. S 125, *Nova Matricvla lycei Kesmarkiensis ..., rukopis, (1813/14–1839/40).*

Dom Dobroslava Chrobáka, Hybe:

Náhrobný kameň Joanesa Graichmana (abt. 1835).

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha:

fond: Jaroslav Vlček (1860–1930):

oddíl Korespondence vlastní, přijatá, *Jakub Greichman Jaroslavu Vlčkovi, 9. 1. 1890.*)

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky

Štátny archív Banská Bystrica:

fond: Zbierka cirkevných matrik:

Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Banskej Bystrici:

Matrika pokrstených a narodených (1774–1794).

Matrika pokrstených a narodených (1795–1816).

Matrika pokrstených a narodených (1816–1842).

Matrika sobášnych (1774–1794).

Štátny archív Bytča:

fond: Služnovský úrad Liptovský Hrádok (1853) (1854–1922):

K 80, inv. č. 206, spis. č. 2509, *Sťažnosť na obvodného notára Jakuba Graichmana pre zanedbanie povinností.*

K 86–88, inv. č. 209, spis. č. 298, *Vymáhanie platu pre obvodného notára Jakuba Graichmana z Hýb.*

K 97–98, inv. č. 214, spis. č. 2515, *Platové záležitosti obvodného notára Jakuba Graichmana.*

K 118–122, inv. č. 219, spis. č. 4730, *Platové záležitosti obvodného notára Jakuba Graichmana, účty niektorých obcí.*

K 118–122, inv. č. 241, spis. č. 3041, *Platové záležitosti bývalého obvodného notára a spisovateľa Jakuba Graichmana.*

fond: Zbierka cirkevných matrik:

Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Hybiach:

Matrika pokrstených a narodených (1761–1811)

Matrika pokrstených a narodených (1812–1866).

Matrika pochovaných a zomrelých (1812–1866)

Matrika sobášsených (1815–1861).

Matrika sobášsených (1862–1895).

Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Partizánskej Ľupči:

Matrika pokrstených a narodených (1783–1870).

Matrika sobášsených (1783–1883).

Štátny archív Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš:

fond: Mestečko Hybe (1265–1870) (1889):

K 1, inv. č. 23, *Mestský protokol (Protokoll) (1521–1850).*

K 1, inv. č. 24, *Mestský protokol (Protokoll) (1573–1582; 1829–1851; 1872–1889).*

K 1, inv. č. 25, *Mestský protokol (Obecní Protocoll Privil[egovaného] Král[ovského] Kom[orského] Mesta Hybbe) (1843–1862).*

K 15, inv. č. 98, spis. č. 372/IX, *Zmluva o prenájme mestskej mäsiarne v Hybiach Jakubovi Luxovi, hostinskému, a Jánovi Grajchmanovi (1816–1820).*

K 15, inv. č. 99, spis. č. 403/X, *Zoznam prisťahovaných do mesta s výkazom mestského poplatku (1822).*

K 15, inv. č. 99, spis. č. 423/X, *Súdne – výrok vo veci nájomného Márie Zajdlerovej (1823).*

K 15, inv. č. 99, spis. č. 427/X, *Výťahy zo zmlúv na mlyny, mestský dom a bitúnok od roku 1826–1827 (1827)*

K 16, inv. č. 99, spis. č. 440/X, *Inquisitia, ktorá se vybrala od svědků, kteří přítomní boli pri bitke tej, ježto se u Jana Greichman v čas jarmaročný stala (1828).*

K 37, inv. č. 120, *Kandidátka občanov z mestečka Hybe do župného výboru (10. 1. 1861).*

Štátny archív Levoča:

fond: Nemecké evanjelické gymnázium v Kežmarku (1744) (1761–1945):

K 2, inv. č. 30, *Triedny katalóg. Informatio de Inventute scholastica Lycei Evang. Aug. Conf. Kesmarkiensis Classis Gram[m]aticae secundae Semestris I^{mi} & II^{di} Anni scholastici 1834/5 (1834–1835).*

fond: Zbierka cirkevných matrík:

Matriky Evanjelickej a. v. farnosti v Batizovciach:

Matrika pokrstených a narodených (1745–1791).

Matrika pokrstených a narodených (1792–1821).

Matrika pokrstených a narodených (1822–1872).

Matrika sobášených (1745–1791).

Matrika sobášených (1822–1872).

Matrika pochovaných a zomrelých (1792–1821).

Matrika pochovaných a zomrelých (1822–1872).

Matriky Evanjelickej a. v. farnosti vo Veľkej:

Matrika pokrstených a narodených (1783–1834).

Matrika pochovaných a zomrelých (1783–1834).

Matriky Rímskokatolíckej a. v. farnosti v Lučivnej:

Matrika pokrstených a narodených (1762–1789).

Štátny archív Levoča, pobočka Poprad:

fond: Mestečko Veľká (1693–1889):

inv. č. 3, „*Haus und Feld – Protocollum*“ (1737–1778).

inv. č. 11, „*Súpis „Zins“ platiacich*“ (1783).

Štátny archív Prešov:

fond: Kolégium východného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Prešove (1549–1954):

K 41, inv. č. 130, *Štipendijné záležitosti, N[ume]ro 14. Róth Johanna – félé jutalomdíjasak [é]s az árra folyamodók 1842/3.*

inv. č. 248, *Matrika prešovského evanjelického Kolégia (Az eperjesi ev. egyházkerületi Collegium Anyakönyve) (1840–1871).*

inv. č. 262, *Správy o školskej mládeži evanjelického dištriktuálneho Kolégia v Prešove (1842/34–1845/46).*

MJK, LM:

K 170, sign. L 828, BRTÁŇ, Rudo: *Liptov slovom a perom (nepublikovaná práca o osobnostiach Liptova), stroj., 1967.*

Literárny archív – Slovenská národná knižnica, Martin:

sign. J 1969, *Grajchman Ján: Knižtička pre grajciarové zbierky na „Dom Matice slovenskej“*.

sign. J 3331, *CHALUPKA, Ján – PLECH, Ján, listy, 5. 8. 1850–28. 12. 1858.*

fond: GRAICHMANN, Jakub (1822–1897):

sign. 28 A 2, *Básnické spisy Jakuba Graichmana, sväzok II.*

sign. 28 A 3, *Básne od Jakuba Bohatjeho, 1846, snopček 1-ví.*

sign. 28 A 5, *Dúha u Kriváňa /nekompletný rkp., /začiatočná báseň Šedivý z Betlanoviec/.*

sign. 28 B1, *Básne pod názvom Dúha u Kriváňa od... pôvodne zložené roku 1851, sv.I-ví.*

sign. 28 B 2, *Básne pod názvom Dúha u Kriváňa od J. G. pôvodne zložené, r. 1851, sv. I-ví.*

sign. 28 B 4, *Básne pod Názvom Dúha u Kriváňa, zv. III-tí.*

sign. 28 B 5, *Básne od Jakuba Graichmanna, zv. V.*

sign. 28 B 17, *Bud' mi verným, snívaj milo!; Predci som [sa] ťa už dožil.*

sign. 28 C 6, *Ja a moja žena.*

sign. 28 C 33, *Krátka kritika.* Pozn. Inventár LA SNK báseň zatiaľ neeviduje.

sign. 28 C 50, *Mier s filistermi.*

sign. 28 C 94, *Tri veci po smrti otca.*

sign. 28 C 110, *Prečo smutné moje básne.*

sign. 28 C 113, *Tria kamaráti; Pre môj jeden život biedny.*

sign. 28 C 114, *Prastaré mestečko.*

sign. 28 D 53, *Zábava v pekle.*

sign. 28 E 4, *Bohdan činohra.*

sign. 28 E 6, *Dramatische Werke* [recte: *Werke*] /nemecké hry/, s.63.

sign. 28 F 3, *Podivín, činohra.*

sign. 28 F 10, *Slavín, činohra.*

sign. 28 F 23, *Životopis Jakuba Graichmanna* [recte: *Graichmana*].

sign. 28 F 24, *Korešpondencia odoslaná Jakubom Graichmannom, Chalupka, Ján (1856).*

sign. 28 F 27, *Korešpondencia adresovaná Jakubovi Graichmannovi, Chalupka, Ján (1856).*

sign. 28 G 18, *Školské vysvedčenie, 1837/38.*

- sign. 28 G 37, *Kinder, ihr habt*.
- sign. 28 G 41, *Drobnotlače s Graichmannovými prácami, 2 s. korektúr, 11 samost. listov z časopiseckého uverejnenia Graichmannových prác*.
- sign. 28 G 42, *Vária [recte: Varia] najrozličnejšieho obsahu, zlomky v nemčine a maďarčine*.
- sign. 28 H 4, *Cestovný pas (1846)*.
- sign. 28 H 6, *Odporúčajúci list za vyslanca r. 1849*.
- sign. 28 H 7, *Vysvedčenia – potvrdenia o štúdiách a praxi*.
- Potvrdenie – vysvedčenie zo štúdií v Bratislave za r. 1843–1844 a 1844–1845 (1845)*.
- Potvrdenie o absolvovaní kandidátskej skúšky v Bratislave z 25. júna 1845 (1845)*.
- Potvrdenie o duchovnej praxi v Hybiach (1846)*.
- Vysvedčenie zo štúdií v Gemeri z r. 1836–1838 (1840)*.
- Vysvedčenie zo štúdií v Levoči z r. 1840–1842, kópia (1842)*.
- Vysvedčenie zo štúdií v Prešove z r. 1842–1843, kópia (1843)*.

fond: PRAŽÁK, Albert (1880–1956):

- sign. 29 L 14, *Osobne dokumentárny materiál rodiny Greichmanovej*.
- Obligátor Jána a Daniela Teplických na nevykolčovanú kopanicu na Brezí z 15. 7. 1820*.
- Obligátor Ondreja Kapicu na kopanicu v Kráľovej z 15. 7. 1825*.
- Obligátor Jána, Martina a Ondreja Barbierikovcov na laz nad Peňažným z 29. 7. 1826*.
- Obligátor Jána Brtáňa na kopanicu a kosienku u Jánovho lazú z 24. 2. 1831*.
- Obligátor Zuzany Krutkajovej na fľačik kratín za Lieštím z 15. 3. 1833*.
- Obligátor Daniela Stanka na kopanice u Jánovho lazú a v Kráľovej z 20. 3. 1835*.
- Obligátor Evy Hološovej na kopanicu na Breziach – Novinách z 13. 11. 1847*.

fond: ZOCH, Ctiboh (1815–1865):

- sign. 101 T 23, *MAKOVICKÝ, Ján Drahotín: Životopis Jakuba Graichmana*.

Súkromný archív Stanislava Žišku, Hybe:

O Jakubovi Graichmanovi a revolúcii 1848:

DUDOVÁ, Ema: Jakub Graichman.

HYBEN, Peter: Jakub Graichman.

JÁROŠOVÁ, Irena: Jakub Graichman.

KUBINSKÁ, Mária: Jakub Graichman.

MARUŠIAK, Pavel: Jakub Graichman.

MICHALIDESOVÁ, Viera: Jakub Graichman.

MRLIANOVÁ, Anna: O Jakubovi Graichmanovi.

PASTUCHA, J[án]: Jakub Graichman.

PASTUCHOVÁ, Irena: Opis o Jakubovi Graichmanovi.

PASTUCHOVÁ, [Ol'ga]: Zo života Griachmana [recte: Graichmana].

POLCOVÁ, Emília. Životopis Jakuba Graichmana.

STANČEK, Daniel: Jakub Graichman.

STANČEK, Ondrej: Jakub Graichman.

VOZISOVÁ, [Emília]: „Jakub Graichman sa narodil...“ .

ŽIŠKOVÁ, A[nna]: Jakub Graichman.

Súkromný archív Tadeáša Graichmana, Praha:

Rodokmeň rodiny Graichman, rkp, s. d.

Státní okresní archiv Olomouc:

fond: M 1–1, Archiv města Olomouc (1261–1945) (1953):

Knihy (1343–1945) (1953) II., inv. č. 5722, sign. 1744, *Matyáš Leschinger:*

Pamětihodnosti (Mathias Leschinger: Erinnerungen) (1800–1860).

Registratura z let (1598) (1786–1873) (1936), K 247, inv. č. 265, sign. 40 F 1,

Hlášení pobytu cizích osob a cizinců ve městě (1848–1870).

Universitätsarchiv der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, Halle (Saale),

Nemecká spolková republika:

Rep. 46, Nr. 12, Hallesches Album ab 1843 bis 1855.

Tlačené pramene a literatúra:

- † *Dezider Mihalik*. Národné noviny, č. 142, 28. 11. 1916, s. 3.
- † *Jakub Graichman*. Národné noviny, č. 131, 10. 6. 1897, s. 3.
- † *Jakub Graichman*. Národný Hlásnik, roč. 30, 1897, s. 166.
- † *Zosnulí*. Cirkevné listy. Časopis venovaný záujmom cirkve evanjelickej a. v., roč. 11, 1897, s. 98.
- † *Zosnulý*. Stráž na Sione. Vnútoro-missionársky list pre slovenských evanjelikov a. v., . 5, 1897, s. 54.
- VI. Od 4. prosince 1851 do 15. dubna 1852*. In: Seznam příspěvků sboru ke zřízení českého národního divadla v Praze od 14. dubna 1851 do 31. října 1861 věnovaných. Praha 1862, s. 20–30.
- VI. Soznam príspevkov na „Dom Matice Slov.“ od 1.–28. februára 1870*. Národné noviny, č. 14, 13. 4. 1870, s. 4.
- VII. Soznam príspevkov na „Maticu Slovenskú“*. Pešťbudínske vedomosti, č. 45, 6. 6. 1865, s. 3–4.
- XXI. Soznam príspevkov na „Živenu“*. Národné noviny, č. 85, 18. 7. 1872, s. 4.
- XXIII. Soznam príspevkov na „Maticu Slovenskú“*. Pešťbudínske vedomosti, č. 20, 10. 3. 1863, s. 3–4.
- 21. března*. Morawské nowiny, č. 68, 24. 3. 1849, s. 2.
- 22. března*. Morawské nowiny, č. 68, 24. 3. 1849, s. 2.
- A magyarhoni ágostai hitvallásu evangelikusok négy egyházkerületének egyetemes névtára 1880. évben*. Budapest 1880, 236 s.
- A magyarhoni ág. hitv. evangelikusok négy egyházkerületének egyetemes névtára 1885. évben*. Budapest 1885, 228 s.
- Adakozás. A pesti országos prot. árvaház építésére*. Protestáns egyházi és iskolai lap, roč. 12, 1869, č. 3, s. 95–96.
- Adakozások Pákh Albert siremlékére*. Vasárnapi Ujság, roč. 14, 1867, s. 277.
- Amtlicher Theil. Zu Gerichtsadjunkten*. Oesterreichisch Kaiserliche Wiener Zeitung, č. 189, 9. 8. 1854, s. 2224.
- Amtliches Verzeichniß des Personals und der Studirenden der Königl. Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Auf das Sommerhalbejahr von Ostern bis Michaelis 1847*. Berlin 1847, 33 s.
- Amtliches zur Wiener Zeitung vom 9. August*. Die Presse. č. 184, 10. 8. 1854, s. 5.
- „An der Spitze...“* Fremden-Blatt und Tags-Neuigkeiten der k. k. Haupt- und

- Residenzstadt Wien, č. 72, 25. 3. 1849, s. 2.
- Aus der Zeit.* Wiener Zeitschrift. Tagsblatt für die gebildete Lesewelt, č. 60, 27. 3. 1849, s. 248.
- Básnické spisy Jakuba Graichmana. Sväzok I.* Národné noviny, č. 99, 26. 8. 1890, s. 4.
- Budín 29. Dec.* Pešťbudínske vedomosti, č. 83, 31. 12. 1861, s. 3.
- „*Die Führer der slowakischen Deputation...*“ Fremden-Blatt und Tags-Neuigkeiten der k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien, č. 73, 27. 3. 1849, s. 1.
- Gedenkbuch zur hundertjährigen Gründung der königl. ungarischen Berg- und Forstakademie in Schemnitz 1770–1870.* Schemnitz 1871, 389 s.
- Gewerbeanmeldungen.* Kaschauer Zeitung, č. 9, 21. 1. 1875, s. 3.
- Gewerbeanmeldungen.* Kaschauer Zeitung, č. 50, 27. 4. 1875, s. 2.
- Hodnostári – úradníci, jednatelia, členovia výboru a vedeckých odborov Matice slovenskej.* Letopis Matice slovenskej, roč. 5, 1868, č. 2, s. 137–141.
- Holomouc.* Holomoucké noviny, č. 34, 20. 3. 1849, s. 1.
- Holomouc.* Holomoucké noviny, č. 35, 22. 3. 1849, s. 3.
- Holomouc.* Holomoucké noviny, č. 36, 24. 3. 1849, s. 1–2.
- Hybbe, 17. apríla.* Národné noviny, č. 48, 23. 4. 1872, s. 3.
- Index scholarvm in Vniuersitate litteraria Fridericiana Halensi cvm Vitebergensi consociata per aestatem anni MDCCCXLVI a die XX aprilis vsqve ad diem XIV avgvsti pvblice privatimqve habendarum.* Halae [1846], 12 s.
- Jakub Graichman,* bez vyd. údajov – kópia dostup. v študovni Národného biografického ústavu v Slovenskej národnej knižnici Martine.
- Jakub Graichman.* Domový kalendár pre evanjelikov, katolíkov a pravoslávnych na obyčajný 365 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1891. Ružomberok 1891, roč. 8, s. 70.
- Jan Becher. Továrna na lihoviny.* Nový Pražský Kalendář pro město i venkov na obyčajný, 365 dní mající rok po Kristově narození 1878. Praha, s. 166–167.
- Kronika liptovsko-sv.-mikulášska z rokov 1848–1849.* Slovenské pohľady, roč. 14, 1894, s. 443–448.
- Ku ct. Redakcii „Nár. Novín“.* Národné noviny, č. 9, 20. 1. 1872, s. 3.
- Letzte Zweiwochenschau. Vom 11. bis 24 März. Humoristisch-politisch-ängstlich.* Bohemia, č. 73, 27. 3. 1849, s. 1–2.
- Lipt. Sv. Mikuláš.* Pešťbudínske vedomosti, č. 3, 26. 3. 1861, s. 4.
- Liptov.* Pešťbudínske vedomosti, č. 97, 5. 12. 1865, s. 2.

- Literatur- und Kunstnotizen. Slavische Blätter. Illustrierte Zeitschrift für die Gesamtinteressen des Slaventhums*, roč. 1, 1865, s. 330–332.
- Lokalzeitung. Bohemia*, č. 68, 21. 3. 1849, s. 4.
- Local-Veränderung. Kaschauer Zeitung*, č. 115, 3. 10. 1876, s. 4.
- Megyei alkotmányos mozgalmak 1860. october 20-tól, 1861. april 2-ig, mint a Nemzetgyűlés megnyitása napjáig. Adatok történelmünkhez*. Pest 1861, 221 s.
- Menoslov. Jednatelia a členovia Matice slovenskej. Letopis Matice slovenskej*, roč. 10, 1873, č. 2, s. 88–95.
- Morava. Občan. Nowiny pro Čechy a Morawany*, č. 23, 26. 3. 1849, s. 93.
- Náveštie. Sokol*, roč. 2, 1863, s. 24.
- Olmütz, 18. März. Die Presse*, č. 67, 20. 3. 1849, s. 2.
- Olmütz, 22. März. Die Neue Zeit. Olmützer politische Blätter*, č. 67, 23. 3. 1849, s. 2.
- Olmütz, 26. [recte: 20.] März. Die Presse*, č. 70, 23. 3. 1849, s. 2.
- Oslava 100-ročných narodenín básnika Jakuba Graichmana v Hybiach, dňa 30. júla 1922. Republikán*, č. 28, 5. 8. 1922, s. 1–2.
- P. Jakobovi Graichmanovi. Národné noviny*, č. 83, 13. 7. 1872, s. 4.
- Personalnachrichten. Zu Gerichts-Adjuncten. Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung*. č. 96, 12. 8. 1854, s. 396.
- Plody zboru učenců řeči českoslowanské prešporského. Prešporok 1836*, 156 s.
- Pohrab Jakuba Graichmana. Národné noviny*, č. 134, 14. 6. 1897, s. 3.
- Politické zákusky. Z Liptova nám píšu. Pešťbudínske vedomosti*, č. 26, 31. 3. 1869, s. 2.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava 2000*, 590 s.
- Seznam prázdninové subskripce a darů při zábavě spolkové v Hranicích. Našinec*, č. 30, 10. 3. 1889, s. 4.
- Slezsko. Z Náwsj 16. března. Morawské nowiny*, č. 65, 21. 3. 1849, s. 2.
- Slovanský obzor. Literární listy. Týdeník věnovaný literatuře, umění, poučení a zábavě*, č. 9, 1865, s. 215–216.
- Slovenské Pohľady. Krok. Časopis věnovaný vědě a potřebám středního školstva*, roč. 11, 1897, s. 303.
- Slovenský biografický slovník. II. zväzok. E–J. Martin 1987*, 589 s.
- Slowáci. Národní noviny*, č. 68, 21. 3. 1849, s. 269.
- Slowáci. Z Holomauce 21. března. Národní noviny*, č. 71, 24. 3. 1849, s. 283.
- Smrť. Národné noviny*, č. 121, 14. 10. 1899, s. 3.
- Soznam členov Matice slovenskej. Sokol*, roč. 2, 1863, s. 215.

- Statistik.* Leipziger Literatur-Zeitung, č. 126, 14. 5. 1813, s. 1003–1007.
- Sterbefälle.* Politik, č. 161, 12. 6. 1897, s. 3.
- Uhry.* Opavský besedník, roč. 3, 1863, s. 116.
- Umenie, veda a spisba.* Národné noviny, č. 17, 10. 2. 1876, s. 4.
- Útok na život.* Národné noviny, č. 120, 15. 10. 1887, s. 4.
- Útok na živôt.* Vlast' a svet, roč. 2, 1887, s. 515.
- Verstorbene zu Wien.* Oesterreichisch-Kaiserliche privilegierte Wiener Zeitung, č. 295, 24. 12. 1832, s. 1191.
- Verstorbene zu Wien.* Oesterreichisch-Kaiserliche privilegierte Wiener Zeitung, č. 77, 4. 4. 1839, s. 484.
- Verzeichniss der Einwohner-Zahl in den Orten der Liptauer Gespanschaft in Ungarn nach einer Conscription vom Jahre 1805.* In: Monatliche Correspondenz zur Beförderung der Erd- und Himmels- Kunde. Achtzehnter Band. Gotha 1808, s. 227–232.
- Z Holomauce.* Občan. Nowiny pro Čechy a Morawany, č. 22, 22. 3. 1849, s. 89.
- Z Holomauce 19. března.* Morawské nowiny, č. 66, 22. 3. 1849, s. 1.
- Z Holomauce 20. března.* Morawské nowiny, č. 68, 24. 3. 1849, s. 1–2.
- Z Holomauce 24. března.* Národní noviny, č. 76, 30. 3. 1849, s. 301.
- Z Holomauce 29. března.* Morawské nowiny, č. 75, 2. 4. 1849, s. 1–2.
- Z Holomouce, 20. Března.* Wlastimil, poučný, politický list pro lid, č. 23, 23. 3. 1849, s. 2–3.
- Z Holomouce 21. března.* Noviny Lípy slovanské, č. 71, 24. 3. 1849, s. 286.
- Z Holomouce 21. března.* Příloha k Novinám Lípy slovanské, č. 12, 26. 3. 1849, s. 23.
- Z Holomouce, 22. Března.* Příloha k číslu 25 Wlastimila, 25. 3. 1849, s. 1.
- Z Holomouce, 24. Března.* Wlastimil, poučný, politický list pro lid, č. 27, 27. 3. 1849, s. 3.
- Z Holomúce, 19. Března.* Wlastimil, poučný, politický list pro lid, č. 22, 22. 3. 1849, s. 3.
- Z Holomouce, dne 24. března.* Noviny Lípy slovanské, č. 73, 27. 3. 1849, s. 292.
- „Z Liptova...“ Obzor. Noviny pre hospodárstvo, remeslo a domáci život, roč. 11, 1873, s. 48.
- Z Liptova.* Pešťbudínske vedomosti, č. 3, 26. 3. 1861, s. 3.
- Z Moravy.* Národní noviny, č. 70, 23. 3. 1849, s. 279.
- Z Morawy.* Národní noviny, č. 73, 27. 3. 1849, s. 291.

- Zosnulí. Stráž na Sione, roč. 16, 1908, s. 51.
- ...K: *Z pod Kriváňa 19. aug.* Pešťbudínske vedomosti, č. 69, 27. 8. 1867, s. 3.
- AMBROS, Julius: *Vývoj českého života v Olomouci. (Dokončení).* Našinec, č. 286, 15. 12. 1910, s. 1.
- AMBRUŠ, Jozef: *Bratislavský exodus.* In: Biografické štúdie 7, Martin 1978, s. 181–188.
- AUGUSTINY, P.: *Lipt. Sv. Mikuláš, 6. sept.* Národné noviny, č. 108, 10. 9. 1872, s. 3.
- B[ACHÁT], D[aniel] M[iloslav]: *Sv. Mikuláš 5. mája (Liptovská reštaurácia).* Pešťbudínske vedomosti, č. 39, 14. 5. 1867, s. 2–3.
- BARTOCHA, Josef: *K dejinám „Lípy slovanské“ v Olomouci roku 1848–1849.* Uherské Hradiště 1914, s. 45.
- BANÍK, Anton Augustín (ed.): *Pozdravné listy Štefanovi Moysesovi v rokoch 1861–1863.* Turčiansky Svätý Martin 1947, 159 s.
- BÁNIK, Juraj: *Slobodné a kráľovské mesto Zvolen (Opis historicko-topografický).* Národný kalendár, na obyčajný, 365 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1867. Banská Bystrica 1866, s. 160–190.
- BÁNSKY, Jozef: *Slováci na štúdiách v Halle.* In: Slovanská Bratislava II–III. Sborník príspevkov k dejinám hl. mesta Bratislavy. Bratislava 1950, s. 147–192.
- BIZUB, František: *Jakub Grajchman. Básnik a dramatik slovenského romantizmu.* Turany 2015, 74 s.
- BOKES, František (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914 II. 1867–1884.* Bratislava 1965, 508 s.
- BRTÁŇ, Rudo: *K životopisom J. Čajaka, J. Graichmanna, L. Hroboňa a J. Plecha.* In: Literárnohistorický sborník. Martin 1947, s. 230–235.
- BRTÁŇ, Rudo: *Krivda Jakobovi Grajchmanovi.* Matičné čítanie, roč. 5, č. 15.
- BRTÁŇ, Rudo: *Z kultúrnej a literárnej minulosti Hýb.* In: MRLIAN, Ondrej a kol.: Hybe včera a dnes. Na pamiatku sedemstého výročia založenia mesta. Banská Bystrica 1967, s. 155–224.
- BRTÁŇ, Rudo: *Život básnika Janka Kráľa.* Martin 1972, 192 s.
- D., M.: † *Ludovít Klein.* Národné noviny, č. 24, 25. 11. 1873, s. 3.
- DRAHOTJN, Ondruš Ján: *Dve sestry.* In: Gitřenka, čili výbornějšj práce učenců Česko-Slovenských A. W. Lewočských. Lewoča 1840, s. 54–56.
- DRAHOTJN, Ondruš Ján: *Milosrdenstwj hrdiny.* In: Gitřenka, čili výbornějšj práce učenců Česko-Slovenských A. W. Lewočských. Lewoča 1840, s. 51.

- DRAHOTJN, Ondruš Ján: *Mladík z pod Kriwáňa*. In: Gitřenka, čili výbornějšj práce učenců Česko-Slovenských A. W. Lewočských. Lewoča 1840, s. 95–96.
- DRAHOTJN, Ondruš Ján: *Nářek wyhnance*. In: Gitřenka, čili výbornějšj práce učenců Česko-Slovenských A. W. Lewočských. Lewoča 1840, s. 109–110.
- DRAHOTJN, Ondruš Ján: *Pilnost Dėwomilowa*. In: Gitřenka, čili výbornějšj práce učenců Česko-Slovenských A. W. Lewočských. Lewoča 1840, s. 51.
- DRAHOTJN, Ondruš Ján: *Slawjk w klėtce*. In: Gitřenka, čili výbornějšj práce učenců Česko-Slovenských A. W. Lewočských. Lewoča 1840, s. 13–14.
- DRAHOTJN, Ondruš Ján: *Znělka*. In: Gitřenka, čili výbornějšj práce učenců Česko-Slovenských A. W. Lewočských. Lewoča 1840, s. 22–23.
- DUBNICKÁ, Elena: *Peter M. Bohúň. Život a dielo*. Bratislava 1960, 478 s.
- ĎURIŠKA, Zdenko: *Zvolenski, gemerski a liptovskí Kellnerovci*. In: Biografické štúdie 26, Martin 1999, s. 190–224.
- ELIÁŠ, Michal (ed.): *Listy Jána Francisciho 2 (1851–1902)*. Martin 2004, 456 s.
- ELIÁŠ, Michal (ed.): *Z prameňov národa. Na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861*. Martin 1988, 304 s.
- FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 131–312.
- FRANKOVÁ, Libuša: *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov 1999, 139 s.
- GALLO, Ján: *Dejiny stredných škôl v Gemeri do polovice 19. storočia*. Martin 1977, 240 s.
- GÁSPÁR, Imre: *A tót irodalomból*. Vasárnapi Ujság, roč. 21, 1874, s. 249–250.
- GÁSPÁR, Imre: *A tót irodamból. III. Figyelő*. Irodalmi, szépművészeti és kritikai hetilap, roč. 6, 1876, s. 89–91.
- GÁSPÁR, Imre: *Hazánk Tót népe (A tót nép, a tót költészet)*. Budapest 1879, 172 s.
- GÁŠPÁR, Imrich: *Ku Slovenským básnikom*. Národné noviny, č. 45, 17. 4. 1873, s. 4.
- GRAICHMAN, Jakub: *Odveta na članoček „Básnické spisy Jakuba Graichmana“ v č. 99 „Nár. novín“ zo dňa 26. aug. t. r. uverejnený*. Národné noviny, č. 102, 2. 9. 1890, s. 3.
- [GRAICHMAN, Jakub]: *(V Hybiach)*. Slovenské noviny, č. 90, 3. 6. 1872, s. 3.
- GRAICHMAN, Jakub: *Verejná hovorňa. Pánu redaktorovi „Národ. Novín“*. Slovenské noviny, č. 113, 10. 7. 1872, s. 3.

- GRAICHMANOVÁ, Izabela: *Jakub Graichman. (Na 100-ročnú pamiatku narodenia.)*. Slovenské pohľady, roč. 38, 1922, s. 438–439.
- GRAICHMANOVÁ, Isabella: *Pod'akovanie*. Národné noviny, č. 136, 16. 6. 1897, s. 4.
- GRAJCHMAN, Jakub: *Petôfimu*. In: CHMEL, Rudolf: Literárne vzťahy slovensko-maďarské. Dokumenty z 19. a zo začiatku 20. storočia. Martin 1973, s. 363.
- GREGOROVÁ, Hana: *Spomienky*. Bratislava 1979, 329 s.
- HAGEN, Carl Hugo: *Die Stadt Halle, nach amtlichen Quellen historisch-topographisch-statistisch dargestellt. Zugleich Ergänzung und Fortsetzung der Dreyhaupt'schen Chronik. Erster Band*. Halle 1867, 640 s.
- HORVÁTHOVÁ, Emília: *Ludové liečenie*. In: MJARTAN, Ján (ed.): Horehronie II. Kultúra a spôsob života ľudu. Bratislava 1974, s. 301–322.
- HUČKO, Ján: *Sociálne zloženie a pôvod slovenskej obrodenskej inteligencie*. Bratislava 1974, 358 s.
- HURBAN, Jozef Miloslav: *Denník*. In: HURBAN, Jozef Miloslav: Dielo II. Bratislava 1983, s. 469–496.
- HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr. (Pokračovanie.)*. Slovenské pohľady, roč. 2, 1881, s. 533–562.
- HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava 1959, 961 s.
- HURBAN, Jozef Miloslav: *Rozpomienky*. Slovenské pohľady, roč. 6, 1886, s. 39–42, 67–72, 90–92, 115–117, 138–143, 165–167, 187–189, 212–216, 258–264, roč. 7, 1887, s. 1–6, 25–27.
- HURBAN, Jozef Miloslav: *Rozpomienky*. In: Podoby autobiografickej literatúry 19. storočia. Bratislava 2012, s. 7–130.
- HYBBÄN: *Hybbe*. Národné noviny, č. 30, 11. 3. 1873, s. 3.
- CHOMA, Branislav: *Hornoliptovský panteón*. [Bratislava] 1993, 179 s.
- CHRÁSTEK, Michal: *Menoslov členov Matice Slovenskej*. Letopis Matice slovenskej, roč. 1, 1864, s. 60–86.
- CHRÁSTEK, Michal: *Zápisnica VII. zasadnutia výboru Matice Slovenskej*. Letopis Matice slovenskej, roč. 2, 1870 [recte: 1865], s. 27–36.
- CHRÁSTEK, Michal: *VIII. Zasadnutie Výboru Matice Slov. (Pokračovanie.)*. Pešťbudínske vedomosti, č. 41, 23. 5. 1865, s. 1.
- CHRÁSTEK, Michal: *Zápisnica VIII. zasadnutia výboru Matice Slovenskej*. Letopis Matice slovenskej, roč. 2, 1870 [recte: 1865], s. 37–47.
- CHRÁSTEK, Michal: *Zápisnica XVI. zasadnutia výboru Matice slovenskej*. Letopis

- Matice slovenskej, roč. 3, 4, 1867, č. 2, s. 79–84.
- CHRÁSTEK, Michal: *Zápisnica prvého valného shromaždenia Matice Slovenskej, v Turčianskom Sv. Martine, dňa 4. augusta roku 1863 vydržiavaného*. Letopis Matice slovenskej, roč. 1, 1864, s. 16–35.
- JANČO, Július: *Jozef Jančo*. Slovenské pohľady, roč. 44, 1928, s. 519–525.
- KLEIN, [Ludovít]: *Z Hyb*. Národné noviny, č. 73, 20. 6. 1872, s. 3.
- KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo: *Oppidum Hybbe*. Liptovský Svätý Mikuláš 1942, 199 s.
- KRIŽKO, Pavel: *Bohdan Ludovít Grossmann*. Slovenské pohľady, roč. 10, 1890, s. 184–190, 246–250, 278–286, 347–351.
- KŘÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha 1987, 187 s.
- KŘÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. 2. vyd. Praha 2002, 264 s.
- KUZMÁNY, Karol – KRAMÁR, Martin: 352. *Od podpredsedníctva Matice Slovenskej*. Pešťbudínske vedomosti, č. 18, 3. 3. 1865, s. 1.
- KUZMÁNY, Karol – KRAMÁR, Martin: 374. *Od podpredsedníctva Matice Slovenskej*. Pešťbudínske vedomosti, č. 25, 28. 3. 1865, s. 1.
- L. A.: *Zweiter Brief*. Hans Jörgel von Gumpoldskirchen, roč. 32, 1863, č. 22, s. 7–12.
- LEHOTSKÝ, Janko: *Hybbe*. Národné noviny, č. 55, 10. 5. 1873, s. 4.
- LIBA, Peter (ed.): *Listy Maríny Miloslavy Hodžovej Viliamovi Paulinymu-Tóthovi*. Martin 1965, 307 s.
- LIPTÁK, Ľubomír (ed.): *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava 1992, s. 53.
- MILKIN, Tichomír: *Básnické spisy Jakuba Graichmana. Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“*. roč. 1, 1891, s. 10.
- OBRCIAN, J.: *Z pod Kriváňa*. Národné noviny, č. 108, 14. 9. 1878, s. 4.
- ORPHANIDES, Ludewjt: *Naděje blaženějšjch časů!* In: *Gitřenka, čili výbornějšj práce učenců Česko-Slovenských A. W. Lewočských*. Lewoča 1840, s. 20–21.
- PAULINY-TÓTH, Viliam: *Pánu Jakubovi Grajchman v Hybbiach*. Národné noviny, č. 76, 27. 6. 1872, s. 4.
- PAULINY-TÓTH, Viliam: *Menoslov pt. členov Matice slovenskej*. Letopis Matice slovenskej, roč. 3, 4, 1867, č. 1, s. 135–159.
- PETROVECKÝ: *Mad'arčenie priezvyšk*. Pešťbudínske vedomosti, č. 89, 6. 11. 1869, s. 1
- PETRUŠKIN: *Trnovec*. Pešťbudínske vedomosti, č. 33, 23. 4. 1867, s. 3.

- PODTATRANSKÝ, [Rehor Uram]: *Nad hrobom Jakuba Graichmana. 11/VI. 1897.*
Slovenské pohľady, roč. 17, 1897, s. 429–430.
- PRAŽÁK, Albert: *Jakub Graichman.* Čas, č. 174, ranné vyd., 28. 7. 1922, s. 2–3.
- R. J.: *Z Liptova dňa 16. Dec. 1861.* Pešťbudínske vedomosti, č. 83, 31. 12. 1861, s. 3.
- RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel druhý. Septembrová výprava. Časť druhá. Dokumenty.* Turčiansky Svätý Martin 1948, 748 s.
- RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel štvrtý. Letná výprava. Časť prvá. Dejiny.* Bratislava 1963, 780 s.
- RAPANT, Daniel: *Tatrin (Osudy a zápasy).* Turčiansky Svätý Martin 1950, 180 s.
- RATKOŠ, Peter: *Z dejín mestečka.* In: MRLIAN, Ondrej a kol.: *Hybe včera a dnes. Na pamiatku sedemstého výročia založenia mesta. Banská Bystrica 1967, s. 9–49.*
- RIZNER, Ľudovít Vladimír: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel druhý: G–K.* Turčiansky Svätý Martin 1931, 512 s.
- SEDLIAČKOVÁ, Agáta: *Staré, dobré, vyskúšané rady a návody zozbierané medzi ľudom.* Dopln. vyd. Bratislava 2005, 64 s.
- SLÁVIK, Miloslav: *Dr. Rudolf Brtáň, literárny vedec.* Národný americko-slovenský kalendár. Pittsburgh, Pa. 1986, s. 111.
- SZLÁVIK, Matyás: *Iskolaügy. Századunk magyar hallgatói a halle-wittenbergi egyetemen.* Protestáns egyházi és iskolai lap, roč. 43, 1900, s. 527–528, 541–544, 558–560.
- ŠIMKOVIC, Ján: *Věřím tela z mrtvých vzkříšení! 2. rozmn. vyd. [Liptovský Svätý Mikuláš] 1921, s. 148–154.*
- [ŠKULTÉTY, Jozef]: *Básnické spisy Jakuba Graichmana.* Slovenské Pohľady, roč. 10, 1890, s. 459.
- ŠKULTÉTY, Jozef: *Jakub Graichman.* In: ŠKULTÉTY, Jozef: *Vôňa domoviny. (Výber z článkov II.).* Bratislava 1973, s. 426–427.
- ŠKULTÉTY, Jozef: *Príspevky a doplnky k životopisom slovenských spisovateľov. Opravy textov literárnych diel. 3. Jakub Graichman.* Slovenské pohľady, roč. 31, 1911, s. 184–185.
- VIKTORIN, Josef: *Zpráva o dramatických prácach, zaslaných ku konkursu v čísle II. „Sokola“ 1862 (na str. 72) vypísanému.* Sokol, roč. 2, 1863, s. 286–287.

- TURZO, Ludevít: *Žertvište národných obetí. Na Sládkovičov pomník*. Národné noviny, č. 15, 5. 2. 1874, s. 4.
- URAM-PODTATRANSKÝ, Rehor: *Nemoce a ich liečenie u pospolitého ľudu*. Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti. Turčiansky Svätý Martin 1898, roč. 3, s. 156–162.
- VASILOVÁ, Darina – FRANKOVÁ, Libuša: *Z dejín prešovského kolegiálneho gymnázia*. Prešov 2011, 286 s.
- VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Tučiansky Svätý Martin 1890, s. 278 s.
- VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Tučiansky Svätý Martin 1923, s. 431 s.
- VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Tučiansky Svätý Martin 1933, s. 403 s.
- VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Bratislava 1953, s. 418 s.
- Z., Br.: *Mähren. Olmütz. 18. März. Abend-Beilage zur Wiener Zeitung*, č. 71, 23. 3. 1849, s. 282
- ZELENKA, Pál: *Emléklapok a Miskolczi ág. hitv. ev. anyaszentegyház évszázados életkönyvéből*. Miskolcz 1883, 256 s..

Pramene, literatúra a iné materiály dostupné na internete:

- Daniel Mihálik. Polyhistor a pedagóg, s. d.* [cit. 30. 7. 2015]
<<http://www.mat.savba.sk/MATEMATICI/matematici.php?cislo=142>>
- Oznámenie o úmrtí Edeho Greichmanna, rodina, 1899.* [cit. 30. 7. 2015]
<<http://bazleveltar.hu/download.php?view.335>>
- Oznámenie o úmrtí Edeho Greichmanna, Miskolczi Takarékegylet, 1899.* [cit. 30. 7. 2015]
<<http://bazleveltar.hu/download.php?view.3355>>
- Pátrame po skutočnej podobe Ludovíta Štúra, 26. 11. 2014.* [cit. 30. 7. 2015]
<<http://dikda.eu/patrame-po-skutocnej-podobe-ludovita-stura/>>
- Záhorský, Štefan.* [cit. 30. 07. 2015]
<http://knihy.dominikani.sk/laravel7.1/index.php/hlavna_bibliopcmeno=zahorskystefan&par=3>
- VÍTEK, Peter: Z dejín obce Liptovská Kokava (pracovná verzia).* Liptovská Kokava 2000, 70 s. [cit. 30. 7. 2015]
<<http://www.liptovskakokava.sk/clanky/47/z-dejin-liptovskej-kokavy.html>>

Zoznam použitých skratiek

Archív autora	AA
Archív Matice slovenskej, Martin	AMS, MT
Literárny archív – Slovenská národná knižnica, Martin	LA SNK
Ministerstvo vnútra slovenskej republiky	MV SR
Múzeum Janka Kráľa, Liptovský Mikuláš	MJK, LM
Súkromný archív	SA
Štátny archív Banská Bystrica	ŠA BB
Štátny archív Bytča	ŠA BY
Štátny archív Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš	ŠA BY, p. LM
Štátny archív Levoča	ŠA LE
Štátny archív Prešov	ŠA PO
Universitätsarchiv der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, Halle (Saale), Nemecká spolková republika	UA Halle, NSR

Resumé

Jakub Grajchman (July 25, 1822 – June 9, 1897), a graduated priest, less known poet and playwright of the Slovak Romanticism was born in a former town (nowadays village) of Hybe in the Upper Liptov region in the north-east of Slovakia. He was a son of a local innkeeper and butcher, a townsman Ján Grajchman, who moved to Hybe from the Spiš region. Jakub at first attended school in his home town of Hybe and then he studied in Kežmarok (1834-1836), in Gemer (1836-1840), in Levoča (1840-1842), in Prešov (1842-1843) where he also engaged in law study. He left Prešov and started to study at Protestant Lyceum in Bratislava (1843-1845). He took part at an exchange scholarship in Hall in Germany (1846-1847) and maybe also in Berlin. He belonged to a generation of young people gathered around Ľudovít Štúr and therefore named “Štúr generation”.

In the course of his life he changed several jobs in state administration but he did not become a priest. Versification of his works tried to imitate folk songs. He focused on versed legends, folk ballads, he worked with biblical and historical motifs, and he reflected his own experiences and opinions about the world. His songs and poems were published in almost all magazines and calendars. On this side of his grave it was more than 50 of them published and several of them were popular and recited at various occasions, some of them were even sung. He wrote also theatre plays from which *Who Will Pay the Most for the Trousers?*, going by the name *Ein Hieraths-Candidat*, was awarded in 1865 with a sum of 50 guilders and in 1890 he published, at his own expenses, *Poetical Works of Jakub Grajchman* but the book, in the period where Romanticism was old-fashioned, was not a success. The poet died undervalued and in serious illness at the age of 75 years in his home town.

The poetical and dramatic works of Jakub Grajchman can be in large part found only in handwritings – deposited at Slovak National Library in Martin – and represent a very significant and priceless historical source reflecting not only folk literature but, to a great extent, also private and work life of a poet and playwright, which is still waiting for its final evaluation.

Obrazové přílohy

**Obr. 1 : Peter Michal Bohúň: Podobizeň Jakuba Grajchmana
(olej, plátno, 1846, rozm. 37, 3 x 31, 2 cm).**

SNG BA, sign. O 564; *Peter Michal Bohúň: Podobizeň Jakuba Grajchmana.*
Dostupné aj na: <http://www.webumenia.sk/dielo/SVK:SNG.O_564>.

Obr. 2 : Jakub Graichman – v staršom veku.

LA SNK, MT, sign. 21, *Jakub Graichman*.

Obr. 3 : Izabela Philadelphyová, manželka Jakuba Grajchmana.

LA SNK, MT, sign. 21, *Izabela Philadelphyová.*

Obr. 4 : Historická zástavba bývalého mestečka Hybe, 1. pol. 20. storočia.

AA, Hybe, Ulica Betlehem – pohľadnica z prvej polovice 20. storočia, digit. kópia.

Obr. 5 : Odhalenie pamätnej tabule 30. júla 1922.

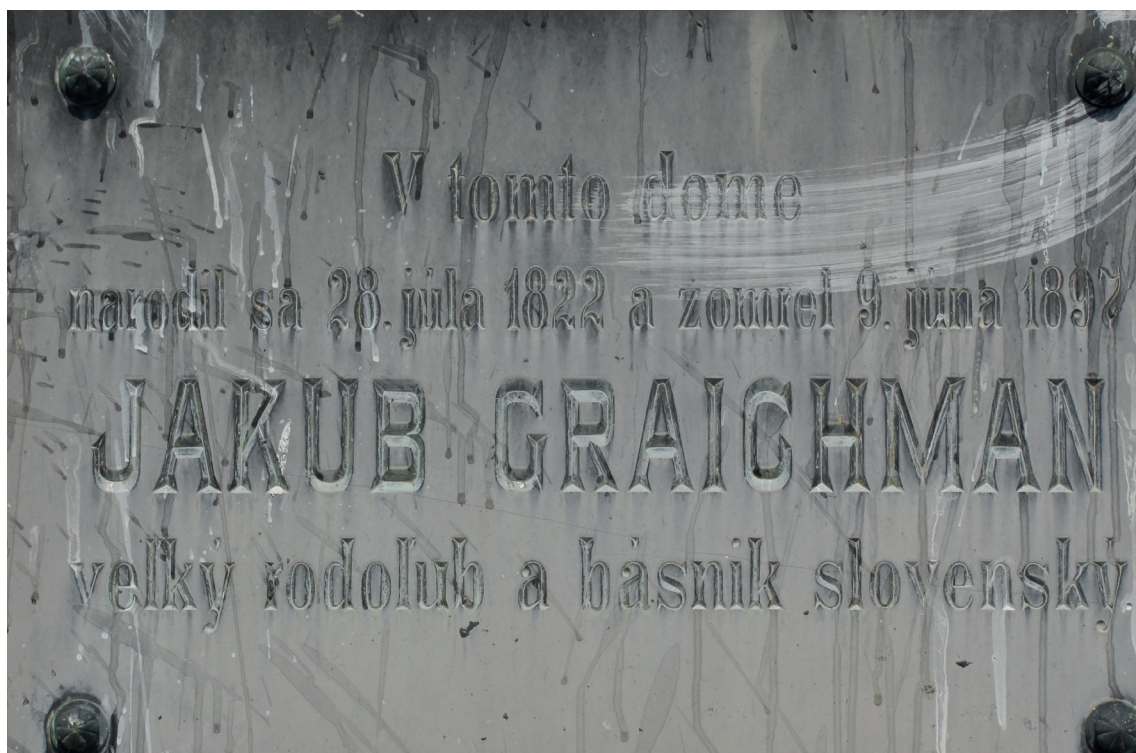
LA SNK, MT, sign. 21, Odhalenie pamätnej tabule (30. 7. 1922).

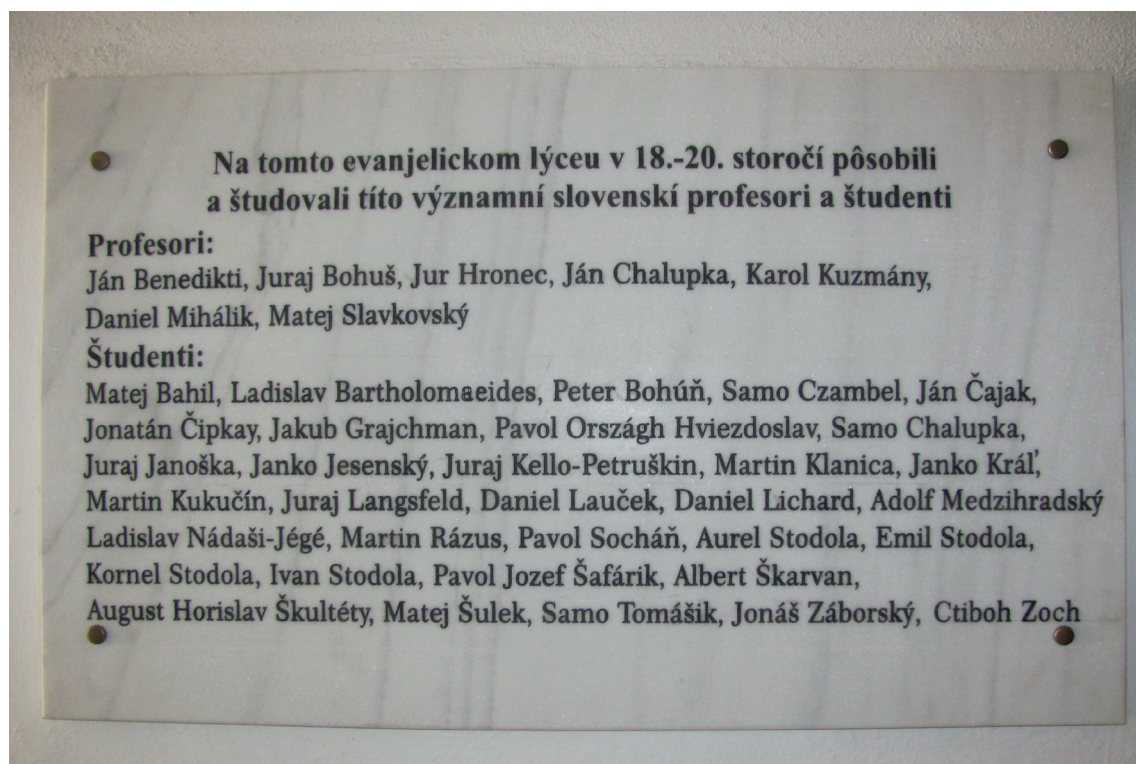
Obr. 6 : Pohľad na rodné Hybe Jakuba Grajchmana (foto autor).

Obr. 7 : Pamätný dom Jakuba Grajchmana v Hybiach (foto autor, 2015).

Obr. 8 : Pamätná tabuľa na dome Jakuba Graichmana v Hybiach (foto autor, 2015).

Obr. 9 : Pamätná tabuľa v budove bývalého evanjelického lýcea v Kežmarku (foto autor, 2015).

Obr. 10 : Hrob Jakuba Graichmana s náhrobníkom na cintoríne v Hybiach (foto autor, 2015).

Obr. 11 : Detail náhrobníka Izabely, rod. Philadelphyovej, manželky Jakuba Grajchmana v Príbovciach (foto autor).

BÁSNICKÉ SPISY
JAKUBA GRAICHMANA.

—◆—
SVÄZOK I.

S podobizňou básnika.

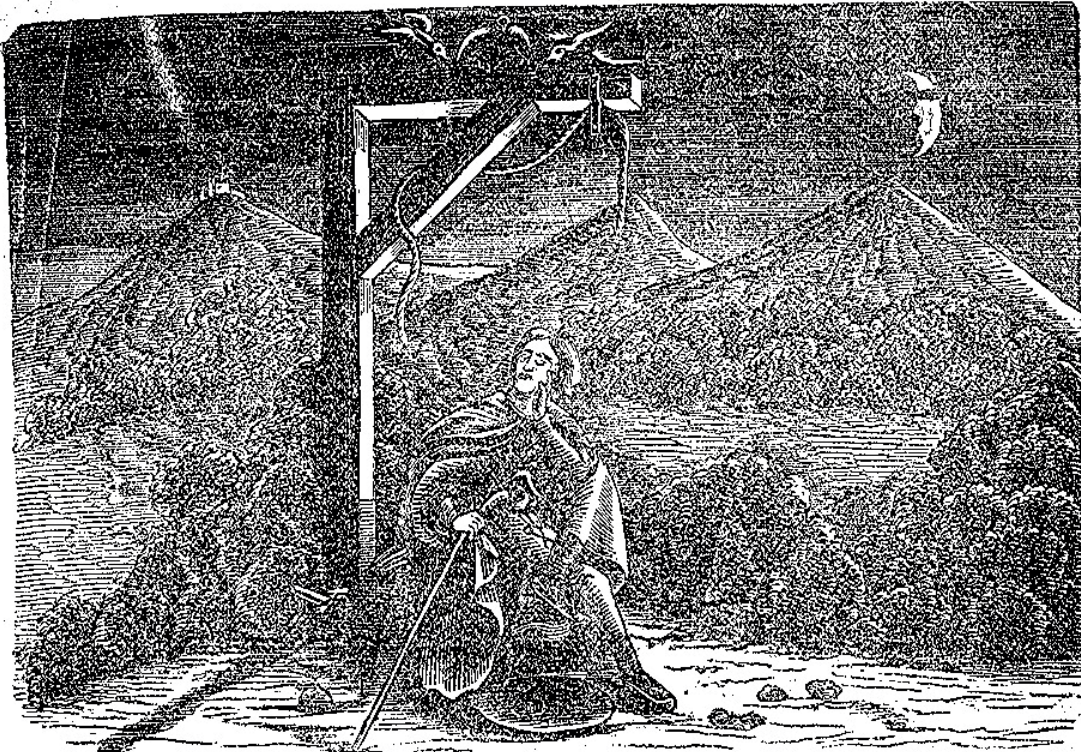

V RUŽOMBERKU.

TLAČOU KNÍHTLAČIARNE KARLA SALVU. — NÁKLADOM VLASTNÝM.

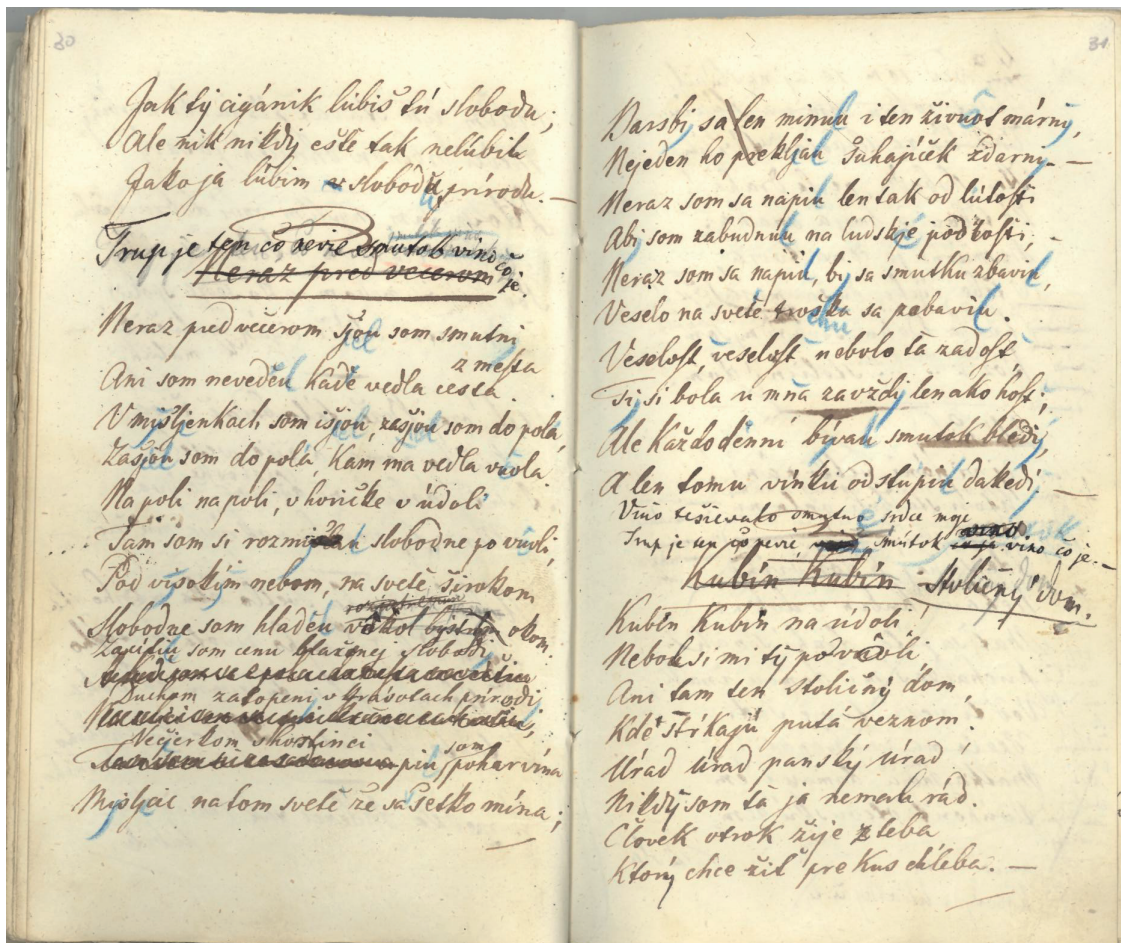
1890.

Obr. 12 : Básnické spisy Jakuba Graichmana. Ružomberok 1890, pôvodný obal.

Obr. 14 : Ilustrácia k básni Jakuba Grajchmana Slepý v Obrázkovom kalendári na rok 1872.

GRAJCHMAN, Jakub: *Slepý*. Obrázkový Kalendár pre pospolité ľud slovenský, na priestupný 366 dní majúci rok po narodeniu Krista Pána 1872. Pešť [1871], s. 23.

Obr. 15 : Ukážka rukopisu básni s gramatickými úpravami zo Štúrovej slovenčiny na novšiu.

LA SNK, MT, fond GRAICHMANN, Jakub (1822–1897), sign. 28 B 4, *Básne pod Názvom Dúha u Kriváňa*, zv. III-tí, s. 30–31.

Grajchman

203

Hlavné podpredsedníctvo
Matice Slovenskej

vo Sv. Martine!
Národnom príjmu v do dňa 9ho Lebr.
r. b. pod číslom 328 ho mne
došlo, kvôli čomu som
uvedomen o tom, že výbor cha.
tice Slovenskej vo svojom VIII
zasadnutí pod čí. 18, prácu myju,
„Kto zaplatí nohavice?“ 50 xlato
vym accceptom odmenit ústavil, a
s tým ale návrhom mi ju posla,
aby nektoré opravy v nej urobil
slovu potom budúcu vyb. za.
sadanú poslal, - mám to ešte
prítomne odpovedať že slovú
ponapravenú s^{pod} pripojenú
dla zvýhodneného natorenia
odsieľam.

Vo Sve Nikoláši dňa 9ho apríla 1865.

Jakub Grajchman

Obr. 17 : List Jakuba Grajchmana podpredsedníctvu Matice slovenskej ohľadom divadelnej hry *Kto zaplatí nohavice?* (9. apríl 1865).

AMS, MT, fond: Matica slovenská I. (1857) 1863–1875 (1912), sign. 334, List J. Grajchmana K. Kuzmánymu z 9. 4. 1865 (Posiela opravenú hru *Kto zaplatí nohavice?*).